

Lokalna razvojna strategija u ribarstvu FLAG-a Tri mora

LAGUR
TRI MORA

Program
ZA RIBARSTVO
I AKVAKULTURU

Sufinancira
Europska unija

Poličnik, ožujak 2026. godine – verzija 1.4.

Sadržaj

1. UVOD.....	1
2. OSNOVNE ZNAČAJKE PODRUČJA	3
2.1. Osnovne geografske značajke područja FLAG-a	3
2.1.1. Područje FLAG-a.....	3
2.1.2. Geomorfološke i klimatske karakteristike	5
2.2. Demografske značajke FLAG područja.....	7
2.2.1. Demografska kretanja.....	8
2.2.2. Obrazovna struktura	12
2.3. Gospodarske značajke područja FLAG-a	13
2.3.1. Pokazatelji razvijenosti.....	13
2.3.2. Stanje gospodarstva.....	15
2.3.3. Tržište radne snage.....	18
2.3.4. Ribarstvo i akvakultura.....	20
2.3.5. Poljoprivreda.....	26
2.3.6. Turizam	27
2.4. Kontekst infrastrukture i prostornih resursa.....	30
2.4.1. Komunalna infrastruktura	30
2.4.2. Prometna infrastruktura	32
2.4.3. Internet i komunikacijska infrastruktura	33
2.4.4. Kulturna baština.....	34
2.4.5. Prirodna baština.....	36
2.5. Kontekst društvene infrastrukture.....	38
2.5.1. Dostupnost sadržaja	38

2.5.2. Aktivnost civilnog sektora	39
3. OPIS PARTNERSTVA I UKLJUČENOSTI DIONIKA U PROCES IZRADE LRSR	41
3.1. Radionice	41
3.2. Dodatne konzultacije s dionicima	43
4. RAZVOJNE POTREBE I POTENCIJALI SA SWOT ANALIZOM	46
5. STRATEŠKI OKVIR LRSR	50
5.1. Vizija FLAG-a u razdoblju 2021.-2027.	50
5.2. Opis specifičnih ciljeva i prioriteta mjera LRSR FLAG Tri mora	52
5.3. Usklađenost LRSR sa strateškim dokumentima više razine	75
5.4. Inovativan i integriran karakter LRSR te horizontalna načela	77
6. UPRAVLJANJE, PRAĆENJE I EVALUACIJA LRSR	81
6.1. Opis sposobnosti (kapaciteti) za provedbu LRSR	81
6.2. Opis postupaka pripreme natječaja i odabira projekata	84
6.3. Praćenje i vrednovanje provedbe LRSR	84
7. INDIKATIVNI AKCIJSKI PLAN PROVEDBE	87
8. FINANCIJSKI PLAN PROVEDBE	89

1. UVOD

U studenom 2022. g. donesen je Program za ribarstvo i akvakulturu Republike Hrvatske za programsko razdoblje 2021.-2027.

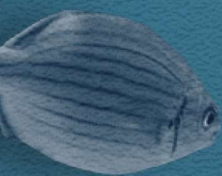
Kroz potporu smanjenju utjecaja ribarstva i akvakulture na okoliš i klimu, istodobno osiguravajući poštenu ekonomski povrat ribarima i uzgajivačima, strategija Programa doprinosi ciljevima europskog zelenog paketa, strategije Od polja do stola, Strategije Europske unije za bioraznolikost do 2030., nove Strategije Europske unije za prilagodbu klimatskim promjenama, nove Strategije GFCM-a 2030, Komunikacije Europske Komisije o novom pristupu za održivo plavo gospodarstvo u Europskoj uniji, Preobrazba plavog gospodarstva Europske unije za održivu budućnost kao i relevantnih nacionalnih strategija te održivog plavog gospodarstva. Prioriteti su usmjereni ka promicanju održivih proizvodnih metoda radi postizanja boljih rezultata u području klime i okoliša, povećanja otpornosti na klimatske promjene, optimizacije korištenja prirodnih resursa, dekarbonizacije i klimatske neutralnosti.

Osnovni preduvjet za korištenje sredstava namijenjenih lokalnim akcijskim grupama u ribarstvu je izrada Lokalne razvojne strategije u ribarstvu, koja je definirana kao usklađen skup djelovanja u skladu sa člankom 32. Uredbe (EU) br. 2021/1060 čijom provedbom upravlja FLAG (LAGUR)¹, a čija je svrha ostvarivanje lokalnih ciljeva i potreba kroz lokalni razvoj pod vodstvom zajednice te koje doprinose ciljevima iz članka 29. Uredbe (EU) br. 2021/1139.

U trenutku izrade ovog dokumenata, a s ciljem poštivanja rokova propisanim Programom za ribarstvo i akvakulturu Republike Hrvatske, *Pravilnik o provedbi mjere III. 2. „Odabir i odobravanje lokalnih razvojnih strategija u ribarstvu“* te *Preporuke i smjernice za izradu lokalne razvojne strategije u ribarstvu* nisu doneseni niti službeno odobreni od strane Ministarstva poljoprivrede, Uprave ribarstva.

¹ Engl. Fisheries local action group (Lokalna akcijska grupa u ribarstvu)

2. OSNOVNE ZNAČAJKE PODRUČJA

2. OSNOVNE ZNAČAJKE PODRUČJA

2.1. Osnovne geografske značajke područja FLAG-a

2.1.1. Područje FLAG-a

Teritorijalni obuhvat FLAG-a Tri mora čini 11 jedinica lokalne samouprave s prostora Zadarske županije, na prostoru regije Sjeverne Dalmacije, odnosno središnjem dijelu Jadranske Hrvatske. Do 2022. godine FLAG je bio sačinjen od sedam JLS: Grad Obrovac, Općina Jasenice, Općina Novigrad, Općina Poličnik, Općina Posedarje, Općina Ražanac i Općina Starigrad. Na godišnjoj sjednici FLAG-a Tri mora, u ožujku 2022. godine, prostorni obuhvat FLAG-a proširen je na nove JLS: Grad Pag, Općina Vrsi, Općina Kolan i Općina Poveljana. Područje FLAG-a prostire se tako na 11 JLS koji obuhvaća ukupno 62 naselja, popisana u Tab. 1. Područje FLAG-a čini ukupno 1.162,05 km² te ga sačinjava kopneni (82,8 %) i otočni dio (17,2 %). Područje je omeđeno padinama Velebita sa sjeverne strane, otokom Pagom sa sjeverozapadne strane, Ravnim kotarima s južne i zapadne strane, te rijekom Zrmanjom s istočne strane. Sam naziv FLAG-a proizlazi iz činjenice kako ga čine tri mora: Jadransko more, Novigradsko more i Karinsko more.

Tab. 1. Popis naselja po JLS unutar obuhvata FLAG Tri mora

JLS	Naselja	Površina (km ²)
Grad Obrovac	Bilišane, Bogatnik, Golubić, Gornji Karin, Kaštel Žegarski, Komazeci, Krupa, Kruševo, Muškovci, Nadvoda, Obrovac, Zelengrad	352,99
Grad Pag	Bošana, Dinjiška, Gorica, Košljun, Mišković, Pag, Smokvica, Stara Vas, Šimuni, Vlašići, Vrčići	132,80
Općina Jasenice	Jasenice, Maslenica, Rovanjaska, Zaton Obrovački	121,97
Općina Kolan	Kolan, Kolanjski Gajac, Mandre	28,84
Općina Novigrad	Novigrad, Paljuv, Pridraga	51,16
Općina Poličnik	Briševo, Dračevac Ninski, Gornji Poličnik, Lovinac, Murvica, Murvica Gornja, Poličnik, Rupalj, Suhovare, Visočane	81,75
Općina Posedarje	Grgurice, Islam Latinski, Podgradina, Posedarje, Slivnica, Vinjerac, Ždrilo	77,48
Općina Poveljana	Poveljana	38,38
Općina Ražanac	Jovići, Krneza, Ljubač, Radovin, Ražanac, Rtina	68,89
Općina Starigrad	Seline, Starigrad, Tribanj	170,79
Općina Vrsi	Poljica, Vrsi	37,00

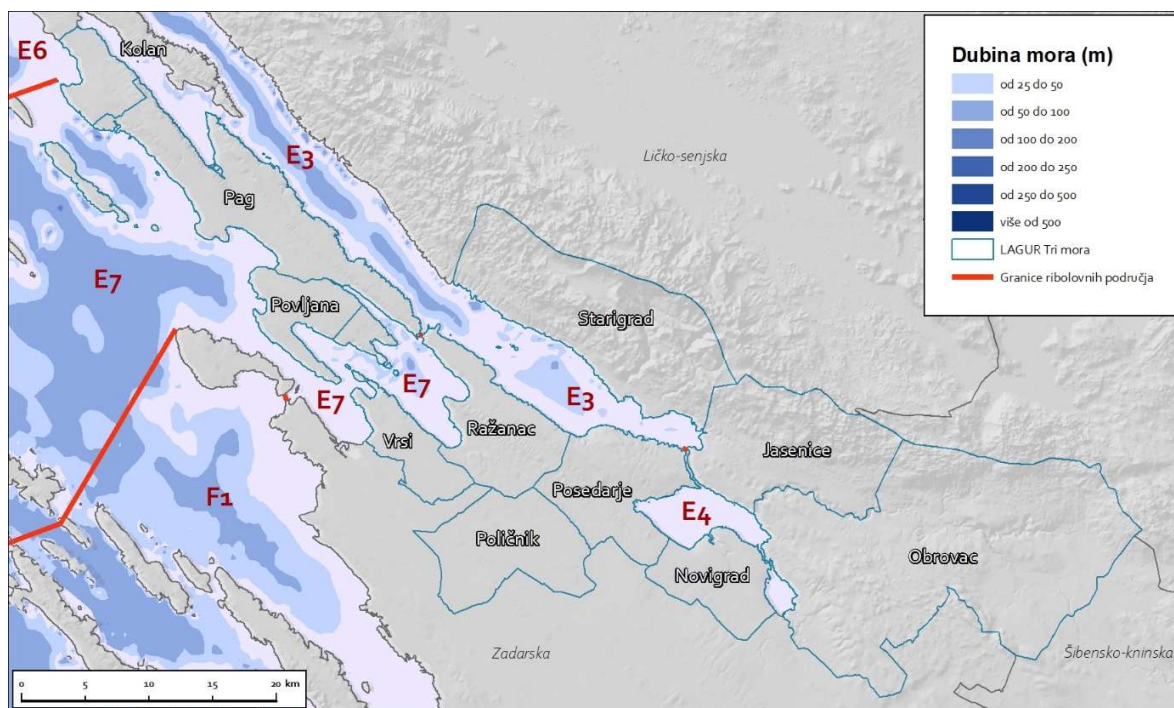
Izvor podataka: Popis stanovništva 2021

Sl. 1. Distribucija naselja po JLS unutar FLAG-a Tri mora

Izvor: obrada autora

Područje FLAG-a Tri mora djeluje u Ribolovnoj zoni E s podzonama E3, E4, E6 i E7. E3 pritom predstavlja morske predjele omeđene linijom Korotanja-Baljenica i rtom Oštrljak na zapadu. E4 predstavlja Novigradsko i Karinsko more do linije Korotanja-Baljenica. E6 se nalazi na samom sjeverozapadu FLAG-a, sjeverno od linije Mišnjak-Sadina. E7 omeđen je na istoku rtom Oštrljak, na jugu linijom Stinice-Soline, na zapadu linijom Vrulja-Borje, a na sjeveru linijom Mišnjak-Sadina-Samotvorac. Grafički prikaz dan je u nastavku.

Sl. 2. Granice u ribolovnom moru

Izvor: obrada prema Pravilniku o granicama u ribolovnom moru Republike Hrvatske, NN 5/11

Prostor FLAG-a naseljen je još od prapovijesnog razdoblja, a postojeći arheološki podatci ukazuju na naseljenost od prije 10.000 godina, još u prapovijesno doba. Prostor je bogat antičkim arheološkim elementima, posebice jer je prostor bio vezan uz razvoj *Argyrontuma*, današnjeg Starigrada, na ruti prema *Iaderu* (Zadar). Prometna važnost Masleničkog ždrila poznata je još iz antičkog doba. Dolazak Hrvata u 7. stoljeću utjecalo je na intenzivniju valorizaciju ovog prostora. Najstariji zapis vezan uz ovaj prostor je spominjanje župe Jasenice u ispravi hrvatskog kralja Petra Krešimira IV., kao prostora koji razgraničava rapsku i ninsku biskupiju. Prostor je obilježen burnim povijesnim previranjima uslijed vladavine hrvatsko-ugarskih, mletačkih, austrijskih i francuskih vladara, što je vidljivo i u bogatstvu kulturne baštine. Početkom 20. stoljeća i otočni i kopneni dio bilježi snažno iseljavanje, ponajviše u prekomorske zemlje, uvjetovano bolesti filoksere. Suvremeni razvoj uvjetovan je prometno-geografskim položajem na najvažnijem nacionalnom pravcu, razvojem turizma te valorizacijom ribarstva i poljoprivrede.

2.1.2. Geomorfološke i klimatske karakteristike

Prema uvjetno homogenoj (fizionomskoj) regionalizaciji Hrvatske (Magaš, 2013), područje FLAG-a Tri mora nalazi se u Srednjem hrvatskom primorju, unutar regija Srednjuhrvatskog priobalja (kopneni dio) i Sjevernodalmatinskog otočja (otočni dio). Kopneni dio pritom obuhvaća dijelove regija Južnog velebitskog podgorja, Ražanačko-karinskog sjevernokotarskog priobalja i dijela Ravnokotarskog primorja (Vrsi i Poličnik), dok otočni dio čini Paška otočna skupina. **Južno**

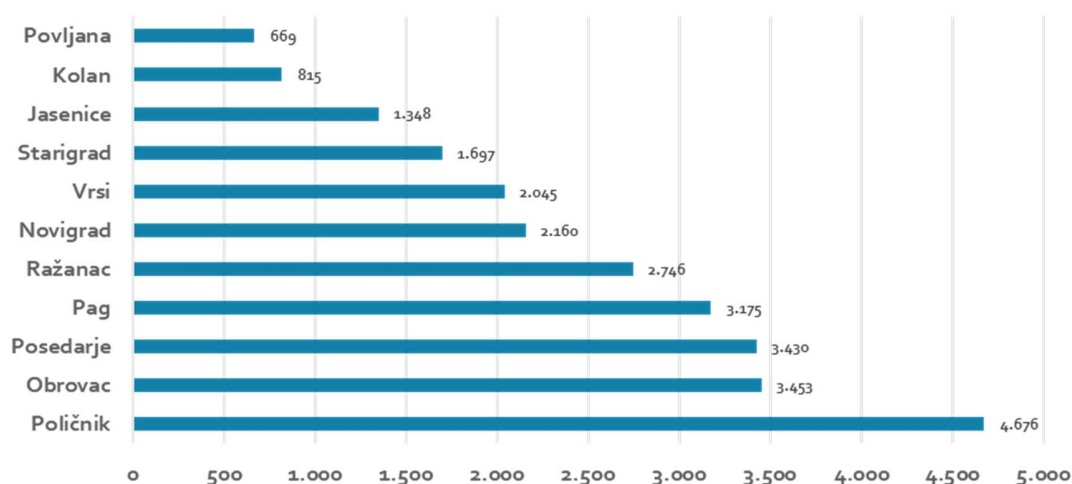
velebitsko podgorje čine prostori od Starigrada i Jasenica do Obrovca. Riječ je o velebitskoj padini u kojoj prevladavaju kanjonski prodori u karbonatnim naslagama s manjim deltastim šljunčanim naplavinama na obali, intermontane zaravni i doline, dolci, ponikve, japage i dulibe. Snažan učinak bure i bogata geomorfološka struktura čine ovaj prostor specifičnim, posebice u dijelovima „jedinstvenog sraza“ Velebitskog kanala, Masleničkog ždrila, Novigradskog mora i ušća Zrmanje. Suvremen prometni značaj ovog prostora uvjetovan je Jadranskom turističkom cestom i autocestom A1, s mostovima preko Masleničkog ždrila i tunelskim probojem Velebita. Prostor je ovo demografskog odumiranja brdske i planinske zone, ali turističke valorizacije i socioekonomskih promjena potaknutih turističkim djelatnostima u obalnom dijelu. Povijesna demografska raspršenost po velebitskim zaseocima zamijenjena je suvremenom koncentracijom uz obalni rub. Na mjestu nekadašnjeg antičkog *Argyrontuma*, razvio se danas Starigrad, s upravom Nacionalnog parka Paklenica i turističkim sadržajima povezanim s valorizacijom bogate i specifične prirodne baštine. **Ražanačko-karinsko sjevernokotarsko priobalje** čini priobalni prostor jugoistočnog dijela Velebitskog kanala, Novigradskog mora i Karinskog mora, koje karakteriziraju karbonatne priobalne uzvisine i prateće kotarske flišne zone. Ogoljenost priobalnih zona ovog prostora uvelike je uvjetovana burom. Ovaj prostor značajno je pomorski orijentiran, a povijesno se vezao i uz stočarsku transhumancu prema velebitskim predjelima. U zonama fliša razvijena je agrarna valorizacija, posebice u nižim zonama uz povremene kotarske vodotoke koji se slijevaju u Novigradsko i Karinsko more. Te su okolnosti od prapovijesti (*Corinium*, Ljuba i veći broj drugih gradina) omogućavale kontinuitet naseljenosti i oblikovanja kulturnog krajolika s prekidima u vrijeme osmanlijskih upada i uprave (Karin). **Ravnokotarsko primorje** obuhvaća ravničarske predjele općina Vrsi i Poličnik te je iznimno agrarno valorizirano. **Otok Pag** obilježava izrazita dinarska morfostruktura koja odgovara morfostrukтури Ravnih kotara s obzirom kako je prije glacioeustatičkih gibanja tijekom holocena činio jedinstven kopneni sustav. Negativni učinci posolice i bure izraženi su na otoku Pagu te je vegetacija većeg dijela otoka oskudna kao posljedica dugotrajnog sitnostočarskog korištenja prostora i klimatskih značajki. Iz tog razloga, povijesno je prostor otoka Paga valoriziran u pomorskom i stočarskom kontekstu, a manje ratarskom. Suvremen razvoj otoka Paga uvjetovan je mostovnom poveznicom s Ravnim kotarima i Zadrom te trajektnom vezom Žigljen-Prizna, što omogućuje turističku valorizaciju te suvremene metode ovčarstva, proizvodnju sira, mesa i soli. Posebnu važnost za razvoj otoka ima uključivanje novih turističkih investicijskih zahvata u prostoru (Magaš, 2013).

Klimatska obilježja FLAG-a Tri mora su raznolika i snažno uvjetovana položajem podno Velebita, kojeg karakterizira snažna bura, posolica i utjecaj planinske klime s Velebita. Cjelokupan prostor bilježi karakteristike mediteranske, submediteranske, kontinentalne i planinske klime. Dodir četiriju klimatskih obilježja čini ovaj prostor specifičnim u klimatološkom smislu. Ljeta su topla i suha, a zime blage i vrlo kišovite. Prosječna temperatura je između 10 i 15 stupnjeva. Prostor je specifičan po buri, uglavnom zimskom vjetru poznatom po snazi i mahovitosti. Olujna bura često predstavlja probleme u kopnenom i morskom prometu.

2.2. Demografske značajke FLAG područja

Stanovništvo je najvažniji čimbenik razvoja prostora jer je nositelj i provoditelj razvoja, stoga je demografska analiza prostora iznimno važna u sagledavanju prostornih potencijala razvoja. U ovom segmentu analize stanja područja FLAG-a prikazat će se prostorni razmještaj stanovnika, prirodno kretanje, osnovna migracijska obilježja, opće kretanje stanovništva, dobno-spolni sastav i druge karakteristike važne za regionalni razvoj u cjelini.

Prema Popisu stanovništva 2021. g., u 11 jedinica lokalne samouprave koje čine FLAG Tri mora, živjelo je ukupno 26.214 stanovnika, pri čemu na prostoru Općine Poličnik živjelo 4.676 stanovnika ili 17,8 % stanovnika FLAG-a. Više od 3.000 stanovnika broje još gradovi Pag (3.175) i Obrovac (3.453) te Općina Posedarje (3.430). Razmještaj stanovništva u pogledu distribucije po JLS ukazuje na diversificiran demografski raspored, odnosno na decentralizirajući karakter regionalnog prostora FLAG-a, osiguravajući na taj način ravnomjerniji demografski raspored, bez izraženog centralnog naselja, već s mrežom raspršenih funkcija (Sl.). Ukupan značaj broja stanovnika koje živi na području FLAG-a ogleda se u tome da u njemu živi 16,4 % stanovništva Zadarske županije, čineći tako značajan udio u demografskom razvoju Zadarske županije.

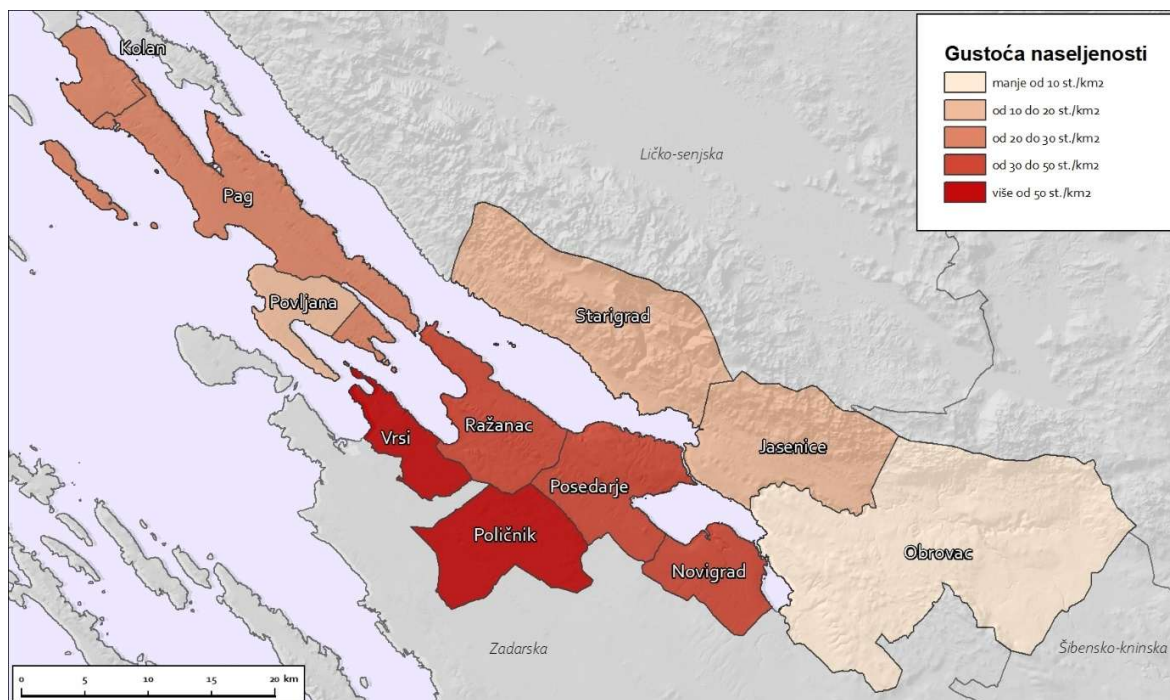

Sl. 3. Broj stanovnika po JLS FLAG-a Tri mora

Izvor: Popis stanovništva 2021

U odnosu na 2011. g., broj stanovnika koji žive na području obuhvata FLAG-a Tri mora smanjio se za 7,8 %, što je nešto viši pokazatelj u odnosu na Zadarsku županiju (-6,0 %), ali niži u odnosu na nacionalni prosjek (-9,6 %). S obzirom na ukupnu površinu područja obuhvata FLAG-a od 1.159,48 km², prosječna gustoća naseljenosti iznosi 22,6 st./km² što je niže od županijskog (43,9 st./km²) i nacionalnog prosjeka (68,5 st./km²). Najviša gustoća naseljenosti evidentirana je na prostoru općina Vrsi (55,3 st./km²) i Poličnik (57,2 st./km²), dok je najmanja na prostorima općina Starigrad (10,1 st./km²) i Jasenice (11,1 st./km²). Prostorna distribucija gustoće naseljenosti ukazuje na povećane vrijednosti u predjelu Ravnih kotara, s obzirom na suburbanizacijsku silu Grada Zadra i razvoja u okviru Urbanog područja Zadar Sl. 4.). Prosječno najniža gustoća je u

predjelu Velebitskog podgorja, s obzirom na reljefnu determiniranost i ruralni egzodus stanovništva tijekom prošlog stoljeća.

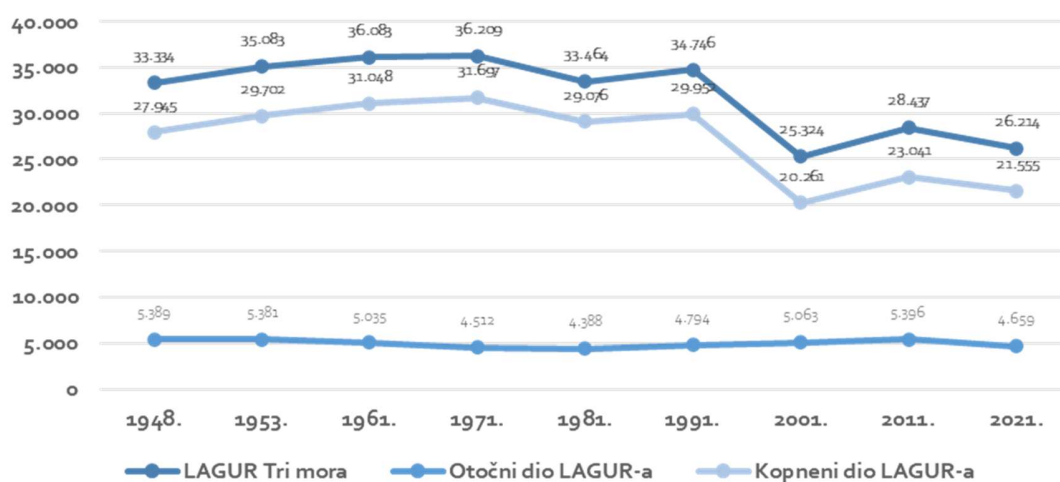
Sl. 4. Gustoća naseljenosti JLS unutar područja FLAG-a tijekom Popisa 2021

Izvor podataka: Popis stanovništva 2021

2.2.1. Demografska kretanja

Kretanje stanovništva odnosi se na četiri različita oblika kretanja koja se mogu promatrati na temelju službene statistike: međupopisno kretanje, prirodno kretanje, prostorno kretanje i opće kretanje stanovništva. Međupopisno kretanje stanovništva obuhvaća podatke o kretanju stanovništva FLAG-a između provedenih popisa stanovništva, a rezultat je prirodnog kretanja i migracijskog salda, te stoga ono označava ukupnu promjenu broja stanovnika u međupopisnom razdoblju (Nejašmić, 2005). U Hrvatskoj je prvi suvremeni popis stanovništva proveden 1857. godine, a od tada je u Hrvatskoj bilo još 14 popisa. U svrhu razumijevanja aktualnih procesa, u obzir je uzet period od popisa 1948. g. do popisa 2021. g. Uvidom u ukupno kretanje broja stanovnika (Sl. 5.), moguće je utvrditi nekoliko povijesnih razdoblja i trendova. Razdoblje 1948.-1971. g. smatra se razdobljem demografskog rasta FLAG-a kada je broj stanovnika uvećan za 8,6 %. Nakon toga slijedi razdoblje deruralizacije i blagog demografskog stagniranja uslijed migracije stanovnika iz ruralnih krajeva u obližnja urbana i industrijska središta, a koje je evidentirano od 1971. g. do 1991. g. Paški prostor manje je bio podložan demografskim promjenama u tom razdoblju s obzirom na izražene depopulacijske i emigracijske trendove u prvoj polovici 20. st. koji su već promijenili demografsku sliku otoka (Faričić, 2012). U razdoblju nakon Domovinskog rata (1991.-2001.), evidentiran je intenzivan demografski pad, kao posljedica ratnih zbivanja i vanjskih migracija, za gotovo četvrtinu broja stanovnika (-27,1 %). Kratko razdoblje

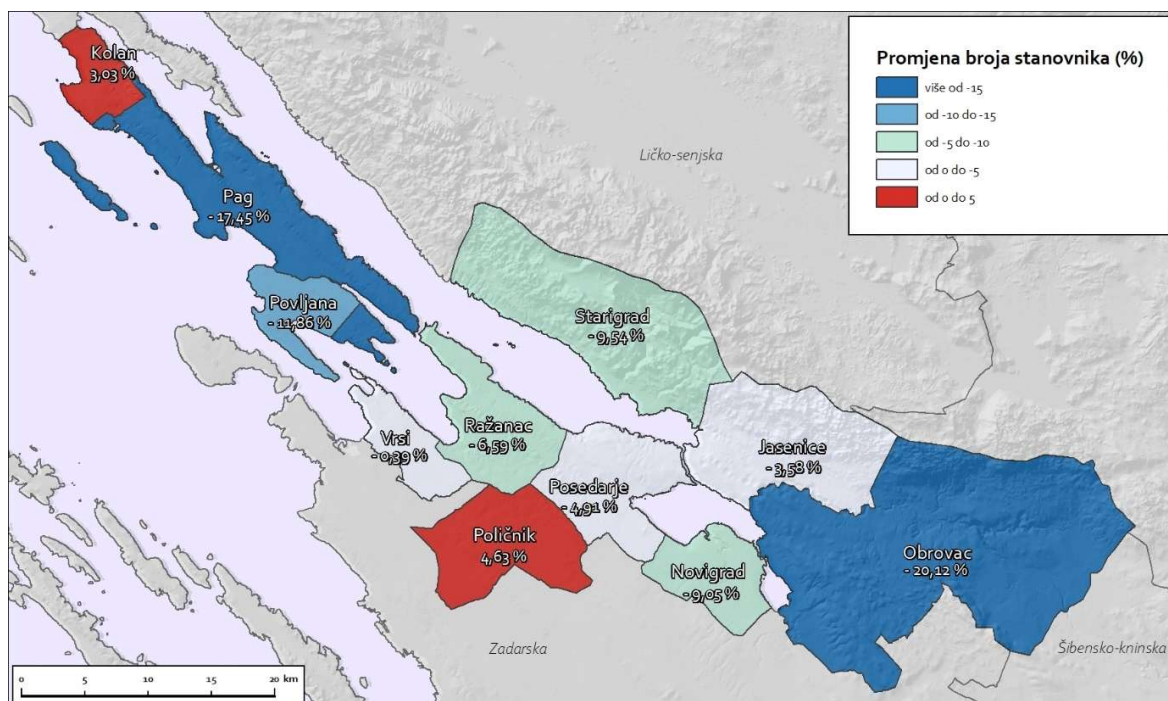
demografskog oporavka 2001.-2011. g. uvjetovano je djelomice i povratkom dijela emigriranog stanovništva, dok je nastavak negativnih demografskih trendova evidentiran u posljednjem međupopisnom razdoblju kada je broj stanovnika smanjen za 7,8 %. Ukupan trend kretanja stanovništva ukazuje na demografski pad ovog prostora, pri čemu valja istaknuti kako otočni dio FLAG-a (Pag, Kolan, Poveljana) kroz cijelo evidentirano razdoblje bilježi demografsku stagnaciju, odnosno gotovo ujednačen trend kretanja broja stanovnika, s izraženijim demografskim padom u posljednjem međupopisnom razdoblju.

Sl. 5. Ukupno kretanje broja stanovnika FLAG-a od 1948. do 2021. godine

Izvor podataka: Stanovništvo u naselja, 2005; Popis stanovništva 2011, Popis stanovništva 2021

Kada se ukupno kretanje broja stanovnika unutar FLAG-a raščlani po jedinicama lokalne samouprave, vidljivo je kako svega dvije JLS FLAG-a bilježe pozitivnu demografsku promjenu u posljednjem međupopisnom razdoblju. Općina Poličnik i Općina Kolan jedine bilježe blagi demografski rast od 4,6 %, odnosno od 3,0 %. Najizraženiji demografski pad vidljiv je na području gradova Obrovac (-20,1 %) i Pag (-17,4 %). Negativne demografske promjene vidljive su i na županijskoj (- 6,0 %) i na nacionalnoj razini (-9,6 %), stoga ovi podatci nisu iznenađujući. Negativna demografska kretanja ukazuju na nužnost horizontalnog pristupa demografskoj politici koja će osigurati stabilizaciju demografskih trendova te osigurati održivi razvoj prostora u cjelini. Pažnju prilikom planiranja održivog razvoja i infrastrukture trebalo bi usmjeravati prema onim područjima koja bilježe demografski rast, dok je istovremeno potrebno identificirati i ispraviti izazove u onima koja bilježe demografsku stagnaciju i pad, potičući njihovu opću socioekonomsku revitalizaciju.

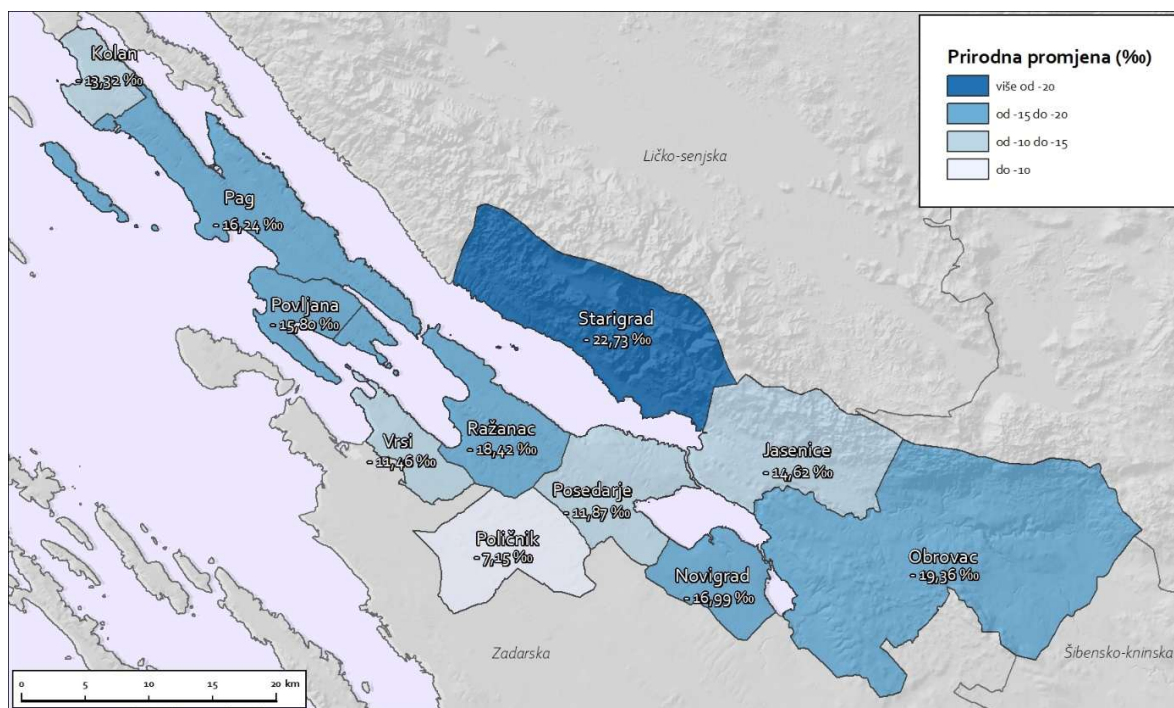

Sl. 6. Promjena broja stanovnika po JLS FLAG-a u međupopisnom razdoblju 2011.-2021.

Izvor podataka: Popis stanovništva 2011, Popis stanovništva 2021

Prirodno kretanje stanovništva jedna je od komponenti ukupnog kretanja stanovništva, a može se računati pomoću apsolutnih i relativnih pokazatelja². Prema podatcima Državnog zavoda za statistiku, područje FLAG-a Tri mora je u razdoblju od 2016. do 2022. g. kroz prirodno kretanje izgubilo ukupno 2.681 stanovnika, a ukupna prosječna godišnja stopa prirodne primjene je iznosila -14,6 ‰, što je znatno više u odnosu na nacionalni prosjek (-4 ‰). Takav negativan trend ukazuje na prirodno demografsko izumiranje, a koje je rezultat znatno većeg prosječnog mortaliteta (23,62 ‰) od prosječnog nataliteta (9,01 ‰), odnosno većeg broja umrlih (4.335) od broja rođenih (1.654). Sve JLS u prostornom području djelovanja FLAG-a bilježe negativne trendove, no ipak su vidljive razlike. Najpovoljnije stanje je u Općini Poličnik čija prosječna godišnja stopa prirodne promjene iznosi -7,1 ‰, dok najnegativnije trendove bilježe Općina Starigrad (-22,7 ‰), Grad Obrovac (-19,4 ‰) te općine Ražanac (-18,4 ‰) i Novigrad (-17,0 ‰). Prostorna distribucija prosječne godišnje stope prirodne promjene vidljiva je na Sl. 7.

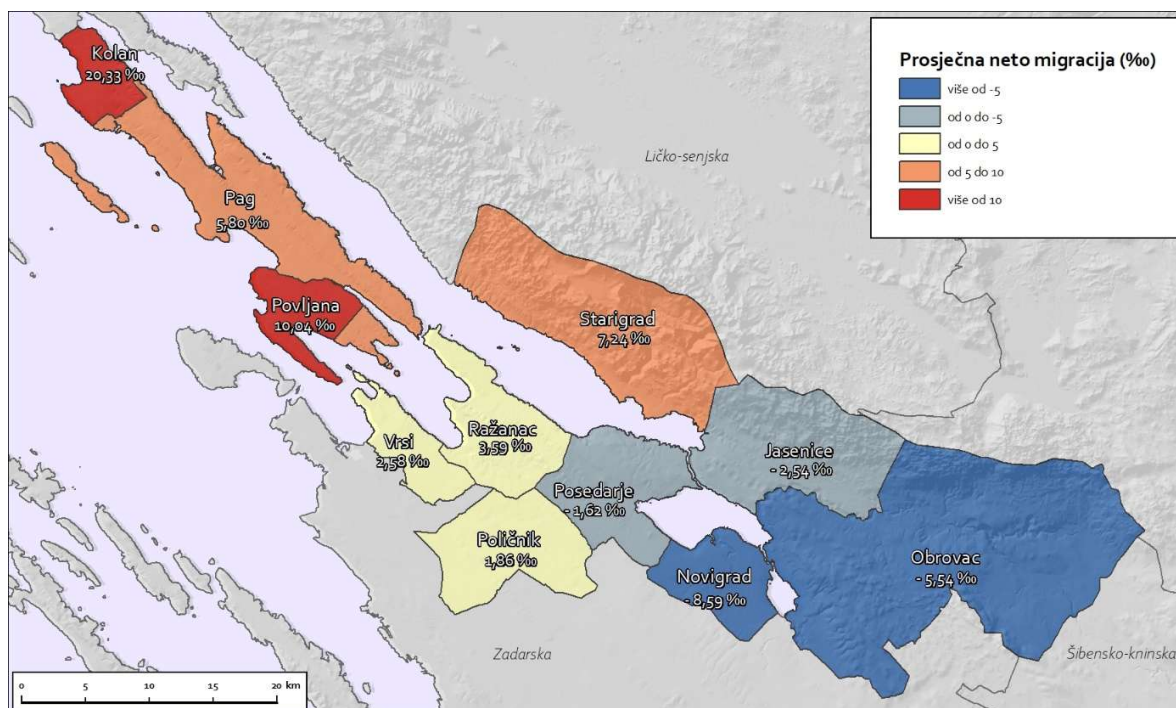
² Apsolutni pokazatelji su ukupna i prosječna godišnja promjena, dok su najbolji relativni pokazatelji stope nataliteta i mortaliteta, odnosno broj živorođenih i umrlih osoba na 1.000 stanovnika. Iz tih dvaju podataka dobiva se najbolji pokazatelj prirodnog kretanja stanovništva, a to je stopa prirodne promjene (Nejašmić 2005).

Sl. 7. Prosječna godišnja stopa prirodne promjene po JLS FLAG-a

Izvor podataka: Gradovi u statistici, 2023

Migracije (imigracije/emigracije) su osnovna komponenta ukupnog kretanja stanovništva. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, područje FLAG-a je u razdoblju od 2015. do 2021. g. bilježilo pozitivan migracijski saldo u apsolutnom iznosu od 218 stanovnika, što znači kako je, ukupno gledano, doselilo više stanovnika, nego što je iselilo. Prosječna godišnja stopa imigracije iznosi 28,9 ‰, dok je prosječna godišnja stopa emigracije 27,7 ‰, što ukazuje na blagi pozitivan trend od 1,2 ‰ pozitivne neto stope migracije. Najpovoljnije stanje je u Općini Kolan sa stopom od 20,3 ‰, kao i kod Općine Povljana (10 ‰). S obzirom kako cjelokupan paški prostor FLAG-a bilježi pozitivnu stopu migracije, može se utvrditi kako paški prostor postaje privlačniji za doseljavanje stanovnika, što je svakako pozitivan primjer. Valja istaknuti kako negativan trend imaju tek 4 JLS. Ukupno gledano, područje FLAG-a ima pozitivne migracijske trendove koji mogu biti potencijal budućeg razvoja prostora.

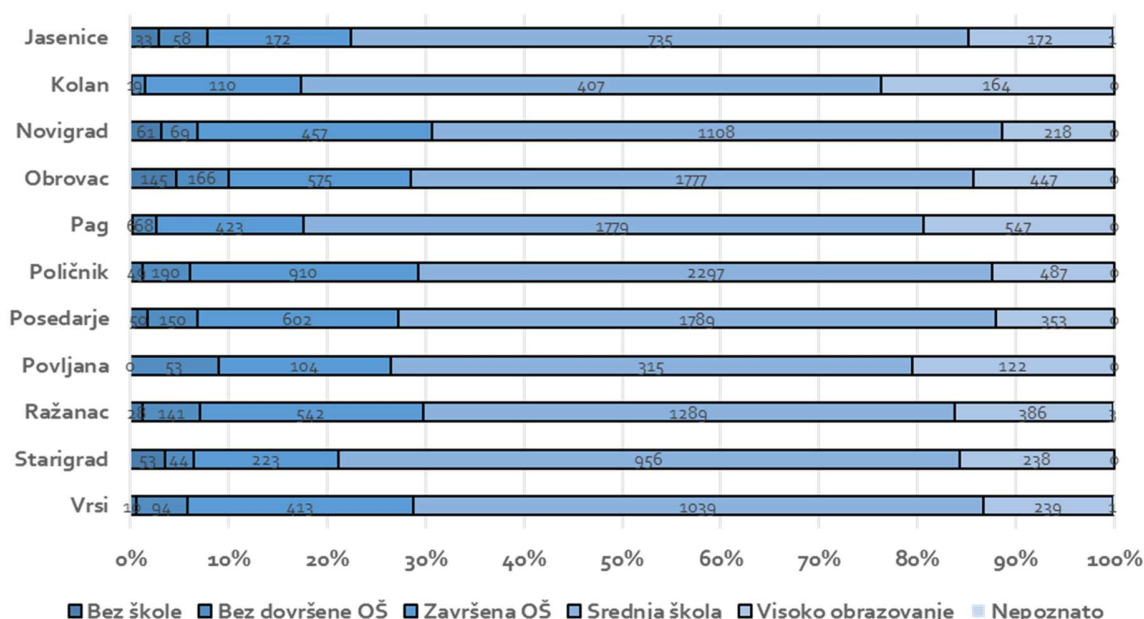

Sl. 8. Prosječna neto godišnja stopa migracije po JLS FLAG-a

Izvor podataka: Gradovi u statistici, 2023

2.2.2. Obrazovna struktura

Obrazovna struktura predstavlja podatke o najvišem završenom stupnju obrazovanja osoba starijih od 15 godina na određenom području. Obrazovna struktura stanovništva FLAG-a Tri mora prema podacima Popisa stanovništva 2021. prikazana je grafički u nastavku. Ukupno gledano, na cijelom području FLAG-a obrazovnu strukturu čini 59,0 % osoba sa završenom srednjom školom (SSS), 19,8 % osoba sa završenom OŠ (NSS), 14,7 % osoba sa stupnjem visokog obrazovanja te 6,5 % osoba bez završene osnovne škole. U usporedbi sa županijskim prosjekom, područje FLAG-a ima manji broj visokoobrazovanih, ali veći broj osoba sa srednjom školom. Najveći udio visokoobrazovanih evidentiran je na prostoru paških općina Kolan (23,7 %) i Povljana (20,5 %) te Grad Pag (19,4 %), dok je najniži udio visokoobrazovanih evidentiran u Općini Novigrad (11,4 %). Valja istaknuti pozitivan trend povećanja broja osoba s višim stupnjevima obrazovanja u odnosu na podatke Popisa 2011.: broj visokoobrazovanih osoba povećao se sa 7,89 % na 14,7 %, dok se istovremeno povećao i udio SSS s 56,6 % na 59,0 %. Navedeno ukazuje na unaprjeđenje općeg stanja obrazovne strukture te otvaranje potencijala za unaprjeđenje gospodarskih i društvenih aktivnosti te pozitivnih socioekonomskih promjena.

Sl. 9. Obrazovna struktura po JLS FLAG-a

Izvor podataka: Popis stanovništva 2021

2.3. Gospodarske značajke područja FLAG-a

Gospodarski kontekst razvoja iznimno je važan u sagledavanju opće socioekonomske situacije u prostoru jer multiplikativno doprinosi socioekonomskom razvoju, kao i poticanju unaprjeđenja društvenih i gospodarskih karakteristika prostora u cjelini.

2.3.1. Pokazatelji razvijenosti

Indeks razvijenosti egzaktno je pokazatelj stanja razvijenosti jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave temeljen na društveno-gospodarskim pokazateljima poput: općeg kretanja stanovništva, stupnja obrazovanosti, indeksa starenja stanovništva, prosječnim dohodak i prihod po stanovniku, prosječna stopa nezaposlenosti. Standardizirani prosjeci navedenih pokazatelja omogućavaju izračun indeksa razvijenosti čime se vrijednosti jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave svrstavaju u određene razvojne skupine. Posljednji dostupan pregled indeksa razvijenosti na razini JLS dostupan je iz 2018., te je prikazan u nastavku tablično (Tab. 3.). Sukladno podacima, područje FLAG-a mogao bi se svrstati u petu razvojnu skupinu s obzirom na prosječan indeks razvijenosti od 102,99. Valja istaknuti kako su sve JLS FLAG-a Tri mora, izuzev Grada Obrovca, iznad indeksa 100, što ukazuje kako se nalaze blago iznad prosjeka Republike Hrvatske. Najviši indeks razvijenosti uvjerljivo ima Općina Kolan (111,5), koja je prema indeksu najrazvijenija općina Zadarske županije te 23. na razini cijele Hrvatske. Iako Grad Obrovac ima niži indeks razvijenosti (98,3), može se konstatirati kako cjelokupno područje FLAG-

a se nalazi u prosjeku Republike Hrvatske. Prosječan dohodak po stanovniku FLAG-a iznosi 2.963,68 € što je niže od županijskog prosjeka, iako valja istaknuti kako općine Starigrad (3.604,8 €) i Kolan (3.563,60 €) bilježe prihode veće od županijskog prosjeka. Prosječna stopa nezaposlenosti je u vrijeme izračuna indeksa iznosila 13,2 % te je neznatno viša od županijskog prosjeka (MRRFEU, 2018). Pritom valja istaknuti kako je najpovoljnije stanje evidentirano u Općini Kolan (7,0 %) i Gradu Pagu (8,5 %). S obzirom na pozitivne trendove unaprjeđenja socioekonomskog stanja na nacionalnoj razini i rasta BDP-a županije, u očekivanju je trend povećanja indeksa razvijenosti na prostoru FLAG-a kod novog izračuna.

Tab. 2. Vrijednosti indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti prema MRRFEU

JLS	Razvojna skupina	Indeks razvijenosti	Prosječni dohodak po stanovniku (€)	Prosječni izvorni prihodi po stanovniku (€)	Prosječna stopa nezaposlenosti	Opće kretanje stanovništva (2016./2006.)	Indeks starenja (2011.)	Stupanj obrazovanja (VSS, 20-65) (2011.)
Jasenice	7	104,707	3920,94	470,66	0,1389	99,18	121,9	0,1722
Kolan	8	111,579	3563,60	1376,57	0,0701	112,95	127,1	0,1656
Novigrad	5	101,644	3273,54	257,15	0,1572	91,79	119,5	0,1893
Obrovac	4	98,301	2735,37	449,25	0,2430	92,46	140,3	0,1199
Pag	7	104,690	3502,70	648,17	0,0854	94,15	192,1	0,2104
Poličnik	5	100,946	3033,55	215,52	0,1297	105,54	78,0	0,0678
Posedarje	5	101,203	3105,24	230,54	0,1161	103,38	114,8	0,0963
Povljana	6	103,307	294,08	868,32	0,1186	98,28	236,8	0,2075
Ražanac	5	100,777	2882,37	275,20	0,1155	103,46	161,2	0,1266
Starigrad	6	103,997	3604,83	637,80	0,1133	106,86	177,0	0,1067
Vrsi	5	101,838	2684,30	589,87	0,1656	105,49	141,3	0,1151
FLAG Tri mora	5	102,999	2963,68	547,19	0,1321	101,23	146,4	0,1434
Zadarska županija	3	104,654	3534,43	518,80	0,1200	102,30	117,4	0,2085

Izvor podataka: MRRFEU, 2018

Iako se evidentira na razini županije, za širi pogled na pokazatelje razvijenosti gospodarstva važan je bruto nacionalnih proizvod (BDP) kojeg evidentira Državni zavod za statistiku (2023). Ukupan BDP za Zadarsku županiju 2020. g. iznosio je 1.775.851.000 €, što je u odnosu na 2016. g. više za 14,02 %. Pritom valja istaknuti kako je BDP Zadarske županije rastao brže od nacionalnog prosjeka (6,5 %) i prosjeka Jadranske Hrvatske (-0,7 % kao posljedica COVID-19). Navedeno ukazuje na pozicioniranost FLAG-a Tri mora u vrlo povoljnom i gospodarski propulzivnom prostoru, što ukazuje na pozitivne gospodarske trendove u budućnosti te potencijal daljnje rasta i razvoja svih grana, uključujući i ribarstva i akvakulture. BDP po stanovniku za Zadarsku županiju je 2020 g. iznosio 10.572 €, što je za 15,2 % niže od nacionalnog prosjeka (12.468 €). Međutim, u odnosu na 2016. g. riječ je o porastu BDP po stanovniku za 15,1 % što ukazuje na ubrzano jačanje socioekonomskog stanja na županijskoj razini. Osim podataka o BDP-u, DZS navodi i podatke o ostvarenim udjelima gospodarskih djelatnosti u BDV-u (bruto dodana vrijednost) po sektorima djelatnosti. Tako je za posljednje dostupne podatke evidentirana prevlast triju gospodarskih grana: *Trgovina na veliko i malo, prijevoz i skladištenje, smještaj, priprema i usluživanje hrane* (uključen turizam) – 16,7 %; *Poslovanje nekretninama* – 17,3 %; te *Javna uprava i obrana, obrazovanje, djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi* – 19,3 %. Iznosi BDV-a se kontinuirano povećavaju usporedno s rastom BDP-a, što je vrlo povoljan pokazatelj. Sektor *Poljoprivreda, šumarstvo i*

ribarstvo, u kojem se nalaze podsektori ribarstva i akvakulture, 2020. g. ostvarili su BDV u iznosu 89.439.044,27 € što predstavlja 6,0 % županijskog BDV-a. Pritom je evidentiran porast BDV-a ovog sektora u odnosu na 2016. g. za čak 35 %, odnosno za trećinu što ukazuje na povoljnu gospodarsku sliku ovog sektora. Također, vidljiv je i porast značaja ovog sektora unutar županijskog BDV-a s 5,1 % na 6,0 %.

2.3.2. Stanje gospodarstva

Detaljni pregled stanja u gospodarstvu potrebno je sagledati kroz prizmu pojedinih djelatnosti, prihoda te veličine poduzeća koja djeluju na području FLAG-a. Kroz promatrano razdoblje, na cjelokupnom području FLAG Tri mora evidentiran je porast broja poduzeća za 40,5 % u razdoblju 2016.-2022., stoga je 2022. godine evidentirano ukupno 559 aktivnih poduzeća. Pritom, uvjerljivo najveći broj poduzeća čine u kategoriji mikro poduzeća (89,4 %), nakon čega slijede mala poduzeća (8,9 %) te svega 8 srednje velikih i jedno veliko poduzeće. Trend kretanja broja poduzeća pozitivan je kroz cijelo promatrano razdoblje, izuzev razdoblja 2021.-2022. kada je evidentiran blagi pad broja poduzeća. Međutim, generalni trend ukazuje na sve veći interes pojedinaca za pokretanje poduzetničkih aktivnosti, što je dokaz povoljne socioekonomske i gospodarske situacije. Pritom, najveći porast broja poduzeća evidentiran je na prostorima Grada Obrovca (64,0 %), Grad Pag (62,1 %) te općina Starigrad (62,1 %) i Vrsi (60,9 %). Najveći broj aktivnih poduzeća evidentiran je na području Grada Paga (94) i Općine Poličnik (93), s obzirom na postojanje većih gospodarskih i poduzetničkih zona te pozicioniranost većih tvrtki koje privlače i manje kooperante.

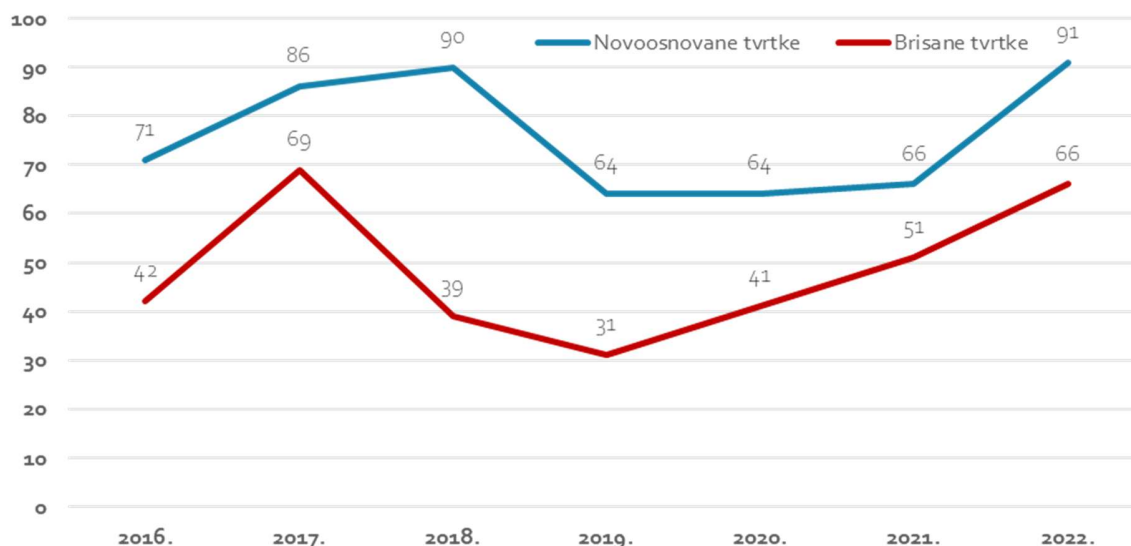
Tab. 3. Kretanje broja poduzeća u razdoblju 2016.-2022. i struktura poduzeća po veličini 2022. godine

JLS	Kretanje broja poduzeća							Stopa promjene (%)	2022.			
	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.		Mikro	Mali	Srednje veliki	Veliki
Jasenice	13	14	15	16	21	25	19	46,2	18	1	0	0
Kolan	26	25	30	32	32	33	31	19,2	26	5	0	0
Novigrad	25	26	29	29	34	33	31	24,0	28	3	0	0
Obrovac	50	55	56	61	80	85	82	64,0	74	7	1	0
Pag	58	63	84	88	89	87	94	62,1	84	7	3	0
Poličnik	80	84	90	97	99	113	93	16,3	74	15	3	1
Posedarje	46	44	48	53	51	58	54	17,4	49	5	0	0
Povljana	15	17	16	18	20	17	20	33,3	19	1	0	0
Ražanac	33	37	42	45	49	52	51	54,5	50	1	0	0
Starigrad	29	32	39	43	44	45	47	62,1	44	3	0	0
Vrsi	23	24	30	29	36	34	37	60,9	34	2	1	0
FLAG Tri mora	398	421	479	511	555	582	559	40,5	500	50	8	1

Izvor podataka: FINA, 2023

Prilikom utvrđivanja stanja gospodarstva, nužno je utvrditi i trendove u kretanju broja novoosnovanih i broja brisanih tvrtki u određenom razdoblju, a navedeni podatak prikazuje „poduzetničku klimu“ nekog prostora. Ukupno gledajući, na području FLAG-a je u razdoblju 2016.-2022. evidentiran veći broj novoosnovanih tvrtki (532) u odnosu na broj brisanih tvrtki (339), pri čemu je omjer 1,57 otvorenih tvrtki na jednu brisanu tvrtku. Najpovoljniji omjer broja novoosnovanih tvrtki u odnosu na brisane tvrtke evidentiran je kod Općine Vrsi gdje omjer iznosi 2,07. S druge strane, najniži omjer je kod Općine Novigrad. Važno je pritom naglasiti da je broj

novoosnovanih tvrtki u svakoj JLS područja FLAG-a veći od broja brisanih što ukazuje na povoljno poduzetničko okruženje. Trend takvog kretanja bio je najizraženiji 2018. g., dok je najmanje povoljno okruženje vidljivo u razdoblju COVID-19, kao i na nacionalnoj razini (Sl. 10.). Unatoč tome, kroz cijelo razdoblje održana je pozitivan omjer.

Sl. 10. Kretanje broja novoosnovanih i broja brisanih tvrtki na području FLAG-a u razdoblju 2016.-2022. godine

Izvor podataka: FINA, 2023

Ukupan prihod u poduzećima direktno doprinosi jačanju BDP-a i gospodarskih pokazatelja, zbog čega je provedena i opća analiza na razini FLAG-a. U razdoblju 2016.-2022. godine, ukupan prihod u poduzećima povećan je za čak 85,6 % te je 2022. g. iznosio 489,9 milijuna eura. Gledano po JLS, najveći porast u relativnom pogledu evidentiran je kod općina Vrsi (152,2 %) i Jasenice (118,5 %), dok je u apsolutnom iznosu najveći porast vidljiv kod Općine Poličnik (+148.571.928,73 €), koja čini čak 63,7 % ukupnih prihoda na cijelom prostoru FLAG-a. Trend kretanja ukupnih prihoda u privatnom sektoru bio je pozitivan do 2019., nakon čega slijedi pandemijski pad, a tijekom oporavka strelovit porast prihoda, u skladu s rastom nacionalnog BDP-a, ali i jačanjem inflacije koja također utječe na navedeni pokazatelj. Drugi relevantan pokazatelj je prosječna mjesečna neto plaća po zaposlenome u privatnom sektoru. Prosječna mjesečna neto plaća 2022. g. na razini cijelog FLAG-a iznosi 737,16 € što je niže od nacionalnog prosjeka. Najviše plaće u prosjeku su u Gradu Obrovcu i Općini Poličnik. Pozitivan je pokazatelj da je prosječna plaća porasla za 40,5 % u razdoblju 2016.-2022., no uzevši u obzir kako je porast ukupnih prihoda tvrtki narastao 85,6 %, moguće je utvrditi kako trendovi porasta mjesečnih neto plaća ne prate trendove rasta ukupnih prihoda u poduzećima. Trend rasta neto plaća bio je konstantan kroz cijelo razdoblje.

Broj poduzeća u sektoru, ukupan prihod unutar pojedinih sektora i prosječna neto mjesečna plaća na taj način prikazani su prema NKD kategorijama. Uvjerljivo najveći prihod ostvario je sektor Prerađivačke industrije (C) koji čini 64,4 % ukupnih prihoda ostvarenih na području FLAG-a. Kategorija A Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo, koja je najzanimljivija za ovaj dokument, bilježi pad ukupnih prihoda u razdoblju 2016.-2022. g za 52,99 % te su oni 2022. g. iznosili 9,2 milijuna eura. Broj poduzeća u sektoru A iznosi 23, a prosječna plaća iznosi 518,94 €, što je za 7,42 % manje u odnosu na 2016. g. Navedeno ukazuje na pad značaja primarnog sektora u ukupnim prihodima, iako i dalje čini značajan segment gospodarstva. S druge strane, najizraženiji porast u prihodima ostvaren je u sektoru B Rudarstvo i vađenje, gdje su ukupni prihodi porasli za čak 3.522,11 % u svega sedam godina. Najizraženiji porast prosječne mjesečne neto plaće vidljiv je u sektoru J Informacije i komunikacije, za čak 147,9 %. Promatrano kroz grafički prikaz, u ukupnom broju poduzeća vidljiva je dominacija četiriju sektora: Građevinarstvo (20,8 %), Trgovina (15,2 %), Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (20,0 %) i Prerađivačka industrija (10,6 %), koji zajedno čine dvije trećine gospodarskih subjekata područja FLAG-a. Sektora A, u kojem su i ribarstvo i akvakultura, čini 4,1 %. Prema ukupnim prihodima, dominantnu ulogu ima Prerađivačka industrija koja čini dvije trećine prihoda, nakon čega se ističu tek dvije kategorije djelatnosti: sektor G Trgovina (11,7 %) i sektor F Građevinarstvo (8,6 %). Sektor A Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo čini tek 1,9 % udjela u ukupnim prihodima.

Na prostoru FLAG-a, u rujnu 2023. g., bilo je aktivno 926 obrta, što čini 16,1 % svih obrta u Zadarskoj županiji. Prema podacima Obrtnog registra, najviše su zastupljeni obrti u kategoriji Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (26,2 %), što ukazuje na znatan broj obrta u turističkom segmentu. Segment Poljoprivrede, šumarstva i ribarstva na području FLAG-a čini 75 obrta (8,1 %), od čega je najveći broj koncentriran na prostoru Paga (37,3 %) i Kolana (20,0 %). Po prijavljenim djelatnostima, 61 obrt ima registriranu djelatnost morskog ribolova i 61 obrt ima registriranu djelatnost morske akvakulture. Obrti koji imaju registriranu djelatnost morskog ribolova uglavnom imaju i registriranu djelatnost morske akvakulture.

Tab. 5. Broj obrta koji imaju registriranu djelatnost u ribarstvu i akvakulturi, rujn 2023. godine

JLS	Morski ribolov	Morska akvakultura
Jasenice	0	3
Kolan	10	10
Novigrad	7	7
Obrovac	1	1
Pag	28	28
Poličnik	0	0
Posedarje	1	2
Povljana	3	3
Ražanac	7	7
Starigrad	3	0
Vrsi	1	0
FLAG Tri mora	61	61

Izvor podataka: Obrtni registar, 2023

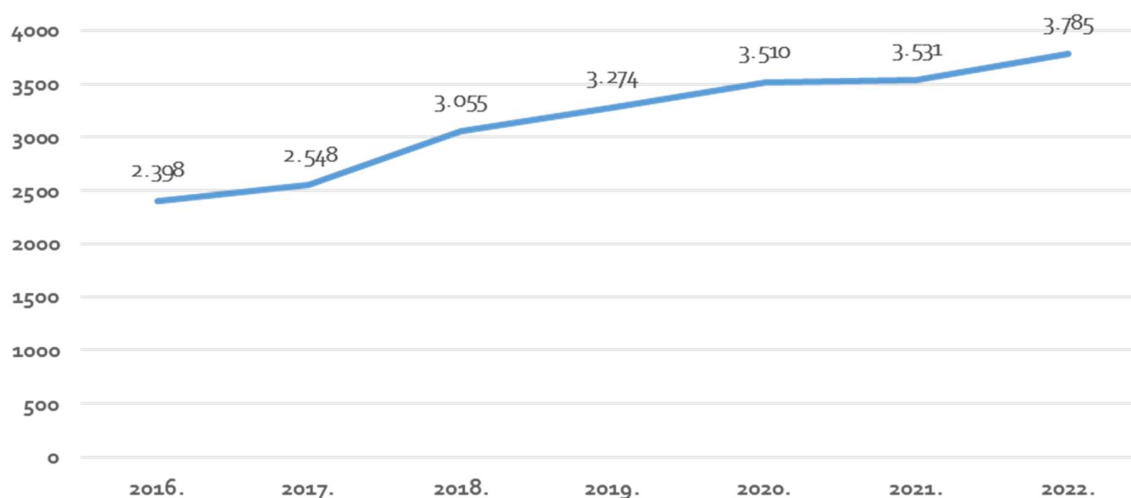
Poduzetnička potporna infrastruktura i druga gospodarska infrastruktura predstavljaju važan preduvjet za poticanje razvoja gospodarstva u željenom smjeru, kao i poticanje inovacija i podršku

razvoja novim djelatnostima. Podatci JLS ukazuju na povoljan gospodarski razvoj te postojanje daljnjih planova poticanja gospodarstva, valorizirajući povoljan prometno-geografski položaj na najvažnijem prometnom pravcu u Hrvatskoj. Općina Kolan navodi kako se izrađuje UPU dokumentacija za proizvodno-poslovnu zonu Kolan (16,29 ha) i proizvodno-poslovnu zonu Križine (3,30 ha). Općina Jasenice u dugoročnom planu ima tri poduzetničke zone: Dračevac-Vulića Dolac (190.999 m²), Bravar (1.429.203 m²) i Jalovac Česmina (159.547 m²). Općina Starigrad navodi dugoročan plan zone proizvodne-pretežito zanatske namjene (11,8 ha). Općina Poveljana navodi aktivnu poslovnu zonu Vrdijan, površine 8,5 ha koja trenutno okuplja 3 pravna subjekta s oko 30 radnih mjesta. Grad Pag ima razvijenu Poslovnu zonu Julovica koja okuplja 8 poduzeća s oko 200 zaposlenih osoba, te je kao takva najveća na otoku Pagu. Općina Poličnik navodi gospodarske i poduzetničke zone Murvica IK, Murvica Jug, Murvica Zapad, Grabi i Mazija, ukupne površine 125.000 m², u kojima je aktivno 67 pravnih subjekata koji zapošljavaju oko 1.610 zaposlenika. Općina Ražanac navodi poduzetničku zonu Vukovac, površine 16,03 ha. Općina Novigrad navodi poslovnu zonu Pridraga 1, površine 12,6 ha, no ona još nema korisnika. Grad Obrovac je utvrdio dvije zone Karlovac (Kruevo, 7,5 ha) i Brčić (Kruševo, 28 ha), a infrastrukturu trenutno koristi jedna tvrtka s 5 zaposlenih. Općina Posedarje navodi poslovno-proizvodnu zonu „Posedarje-Slivnica“, koja ima proizvodno-uslužnu namjenu, prostire se na 38,2 ha te trenutno ima dva poslovna subjekta s 14 zaposlenih osoba.

2.3.3. Tržište radne snage

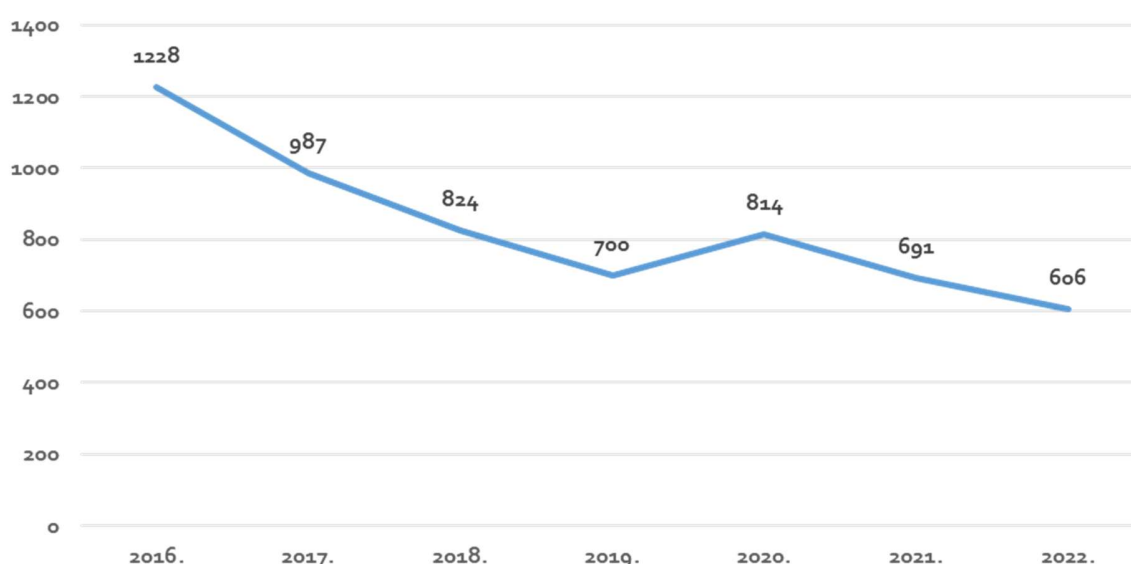
Gospodarska dinamika prostora u velikoj je mjeri uvjetovana tržištem rada kao jednim od osnovnih pokazatelja razvoja prostora, a koji direktno povezuje socioekonomsko stanje prostora s gospodarskim pokazateljima. Radni kontingent stanovništva smatra se radnosposobno stanovništvo između 15 i 64 godine. U vrijeme izrade analize stanja, podatci Popisa stanovništva 2021 nisu objavljeni u potpunosti te nije dostupan precizan podatak o radnosposobnom stanovništvu u radnom kontingentu. Međutim, ukupan broj stanovnika u starosti između 15 i 64 godine za područje FLAG-a iznosi 16.109. Prema najnovijim dostupnim podacima DZS-a, moguć je uvid u broj zaposlenih osoba u pravnim osobama na području JLS unutar FLAG-a. Tako je u 2022. godini evidentirano da je u pravnim osobama na području FLAG-a zaposleno 3785 zaposlenih osoba, odnosno 8,9 % ukupnog broja zaposlenog stanovništva na prostoru Zadarske županije. Iako ne prikazuje ukupan broj zaposlenih osoba (op.a. osobe mogu raditi u drugoj JLS unutar županije, drugoj županiji ili biti fizička osoba/obrt), trend kretanja broja zaposlenih može prikazati generalne trendove tržišta radne snage na području FLAG-a. Trend kretanja broja zaposlenih tako za razdoblje 2016.-2022. ukazuje na kontinuiran i snažan porast zaposlenih osoba na području FLAG-a, s obzirom na snažno povećanje od 57,8 %. Porast broja zaposlenih imao je tek blagu stagnaciju u razdoblju COVID-19. Navedeno ukazuje na povoljne gospodarske trendove koji potiču i pozitivne socioekonomske promjene. Gledano po JLS, najveći broj zaposlenih u pravnim osobama zaposleno je na području Općine Poličnik i Grada Paga. Važan pokazatelj je stopa promjene, odnosno trend porasta broja zaposlenih osoba, a koji je najintenzivniji u općinama Poličnik (162,8 %) i Kolan (108,2 %). Važno je istaknuti kako je u svim JLS FLAG-a evidentiran porast broja zaposlenih.

Sl. 11. Trend kretanja broja zaposlenih u pravnim osobama na području FLAG Tri mora

Izvor podataka: Gradovi u statistici, 2023

Trendovi tržišta rada vrlo dobro prikazuju podatci Hrvatskog zavoda za zapošljavanje (HZZ, 2023) o nezaposlenima prema mjestu stanovanja unutar područja obuhvata FLAG-a Tri mora. Prema podacima HZZ-a, prosječan broj nezaposlenih osoba u 2022. g. iznosio je 606 osoba, što je upola manje u odnosu na stanje iz 2016. Takav pozitivan trend smanjivanja prosječnog broja nezaposlenih osoba ukazuje na poboljšanje socioekonomske situacije te sve povoljnije gospodarsko stanje. Svaka JLS u obuhvatu FLAG-a evidentirala je smanjenje broja nezaposlenih osoba, pri čemu je najintenzivnije smanjenje vidljivo kod općina Vrsi (-61,0 %), Jasenice (-59,7 %) i Poličnik (-58,0 %).

Sl. 12. Kretanje prosječnog broja nezaposlenih osoba prema mjestu stanovanja na području FLAG-a

Izvor podataka: HZZ, 2023

2.3.4. Ribarstvo i akvakultura

Zadarska županija je apsolutni predvodnik u sektoru ribarstva i akvakulture u Republici Hrvatskoj. Kao jedan od najvažnijih sektora Zadarske županije, ribarstvo predstavlja tradicionalnu djelatnost obale i otoka, ali i jednu od najznačajnijih u strukturi gospodarstva. Pozicija FLAG-a Tri mora u samom središtu industrije ribarstva i akvakulture označava enorman potencijal kojeg je važno u narednom razdoblju izraženije staviti u funkciju razvoja. Područje FLAG-a se oslanja na akvatorije Novigradskog i Karinskog mora koja su bogata ribom i školjkama te su pogodna za njihov ulov. Područje Velebitskog kanala je pod snažnim utjecajem kraških površinskih i podzemnih voda, a duž obala izviru brojne vrulje. Područje je pogodno za uzgoj dagnji. More oko otoka Paga tradicionalno je valorizirano u ribarskom kontekstu što se očituje u količini ulova i broju subjekata u ribarstvu koji djeluju na tom području.

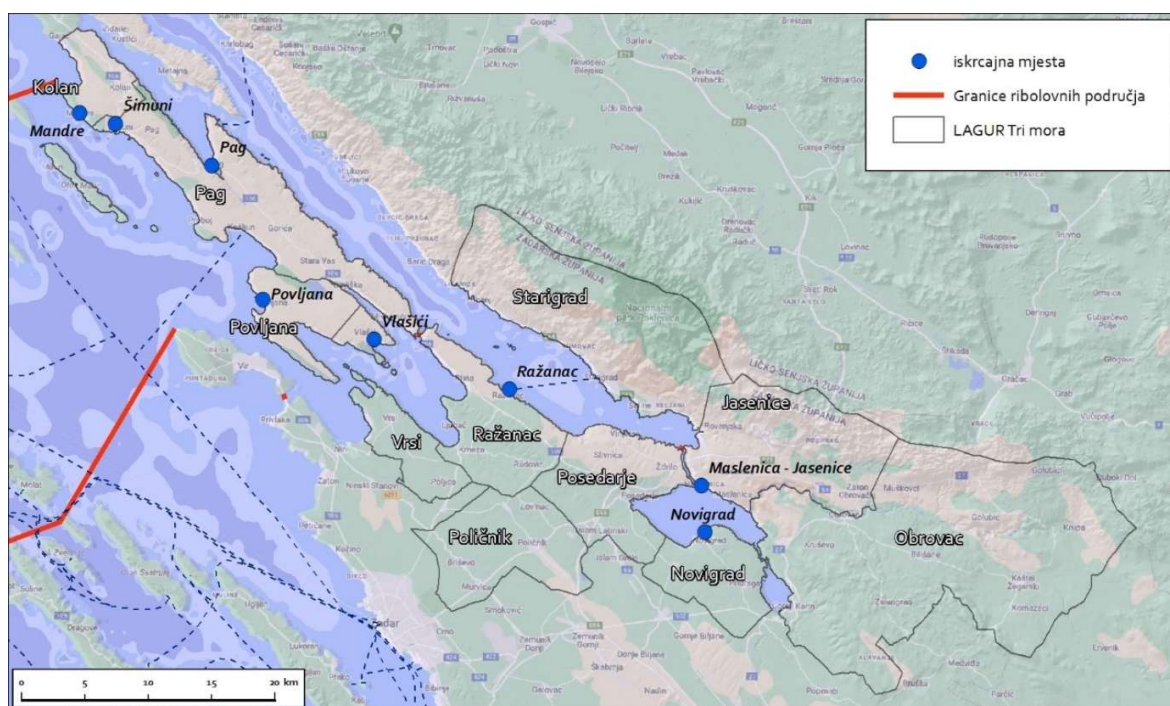
Prema podacima Ministarstvo poljoprivrede – Uprave ribarstva (2023) i uvidom stanja na dan 1.8.2023., na prostornom obuhvatu FLAG-a Tri mora povlastice (dozvole) za gospodarski ribolov posjedovalo je točno 100 subjekata. Međutim, riječ je o podacima ovlaštenika povlastice koji imaju prebivalište u evidentiranoj JLS, što ukazuje na mogućnost varijacija u prostoru. Značaj ovog sektora naglašava kako ukupan broj povlastica za gospodarski ribolov na obuhvatu FLAG-a Tri mora tako čini 22,6 % ukupnih povlastica na razini Zadarske županije. Usporedbe radi, područje FLAG-a čini 16,4 % stanovništva, što dokazuje izraženiji značaj sektora ribarstva u odnosu na prosjek županije. Uvjerljivo najviše povlastica evidentirano je na prostoru Grada Paga (62) – gotovo dvije trećine. Broj plovila ravnopravan je broju povlastica. Prema dužini kategorije plovila, uvjerljivo dominiraju plovila manja od 12 m (89), dok je evidentirano i šest plovila od 12 do 24 m, kao i pet plovila većih od 24 m. Veća plovila registrirana su na Pagu i u Poličniku. Prema snazi motora, 39 ih ima snagu manju od 20 kW, dok ih 47 ima od 20 do 100 kW. Plovila najveće snage motora evidentirana su također u Pagu i Poličniku. Navedeni podatci ukazuju na potrebu za modernizacijom plovila, kao i jačanjem njihove snage, kako bi se povećala efikasnost ribarskog sektora.

Tab. 6. Broj povlastica (prema prebivalištu vlasnika) i plovila za gospodarski ribolov, s pregledom karakteristika plovila

JLS	broj povlastica	broj plovila	dužinske kategorije plovila (m)			snage motora (kW)			
			manje od 12 m	od 12 do 24 m	veće od 24 m	manje od 20 kW	od 20 do 100 kW	od 100 kW do 300 kW	preko 300 kW
Jasenice	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kolan	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Novigrad	7	7	7	0	0	0	6	1	0
Obrovac	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Pag	62	62	56	6	0	28	28	5	1
Poličnik	6	6	1	0	5	0	1	0	5
Posedarje	1	1	1	0	0	1	0	0	0
Povljana	6	6	6	0	0	4	2	0	0
Ražanac	11	11	11	0	0	5	4	2	0
Starigrad	4	4	4	0	0	1	3	0	0
Vrsi	3	3	3	0	0	0	3	0	0
FLAG Tri mora	100	100	89	6	5	39	47	8	6
Zadarska županija	441	441	365	44	32	133	191	68	49
Ukupno RH	2971	2971	2541	349	81	964	1204	628	175

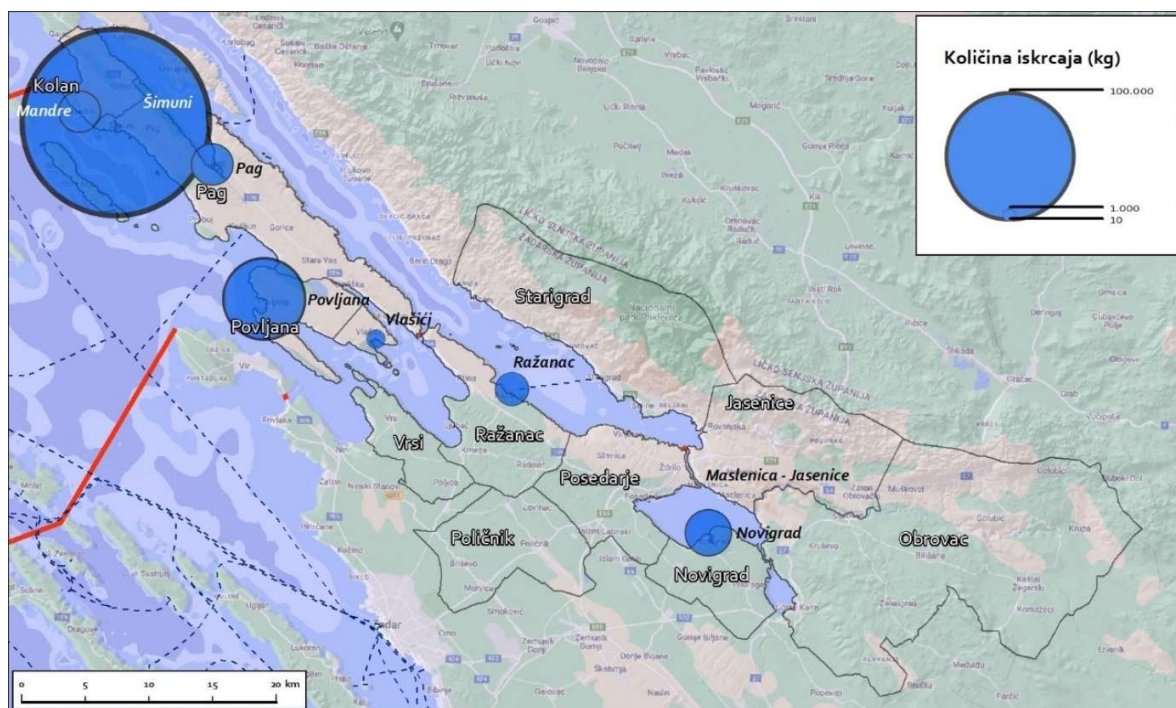
Izvor podataka: Ministarstvo poljoprivrede – Uprava ribarstvo, 2023

Na području FLAG-a Tri mora aktivno je osam iskrcajnih mjesta: Pag, Šimuni, Vlačići, Maslenica – Jesenice, Mandre, Novigrad, Poveljana i Ražanac. Njihov prostorni raspored dostupan je na Sl. 1. Prema posljednjim dostupnim podacima, na iskrcajnim mjestima na prostornom obuhvatu FLAG-a Tri mora 2022. g. je iskrcano ukupno 301.361,95 kilograma ribe, što je za 19,2 % više u odnosu na 2019. g. Međutim, količina iskrcaja iznosi svega 1,6 % ukupnog iskrcaja evidentiranog na razini Zadarske županije. Razlikom u udjelu povlastica (22,6 %) i udjelu iskrcaja (1,6 %) utvrđuje se znatno niža efikasnost sektora ribarstva u odnosu na županijski prosjek. Navedeno ukazuje na potrebu modernizacije infrastrukture, plovila i općenito konkurentnosti sektora. Gledano s aspekta pojedinačnih iskrcajnih mjesta, vidljiva je velika dominantnost „klastera“ paškog iskrcaja ribe, s obzirom kako se na iskrcajnim mjestima otoka Paga iskrcalo čak 92,7 % ukupnog iskrcaja na području FLAG-a Tri mora. Pritom, iskrcajno mjesto Šimuni samostalno čini 71,7 % ukupne količine iskrcane ribe. Od „unutrašnjih“ iskrcajnih mjesta, ističu se tek Ražanac i Novigrad (Sl. 13.).

Sl. 13. Prostorna distribucija iskrcajnih mjesta

Izvor podataka: Ministarstvo poljoprivrede – Uprava ribarstva, 2023

Sl. 14. Količina iskrcaja (u kg) po iskrcajnim mjestima na obuhvatu FLAG-a

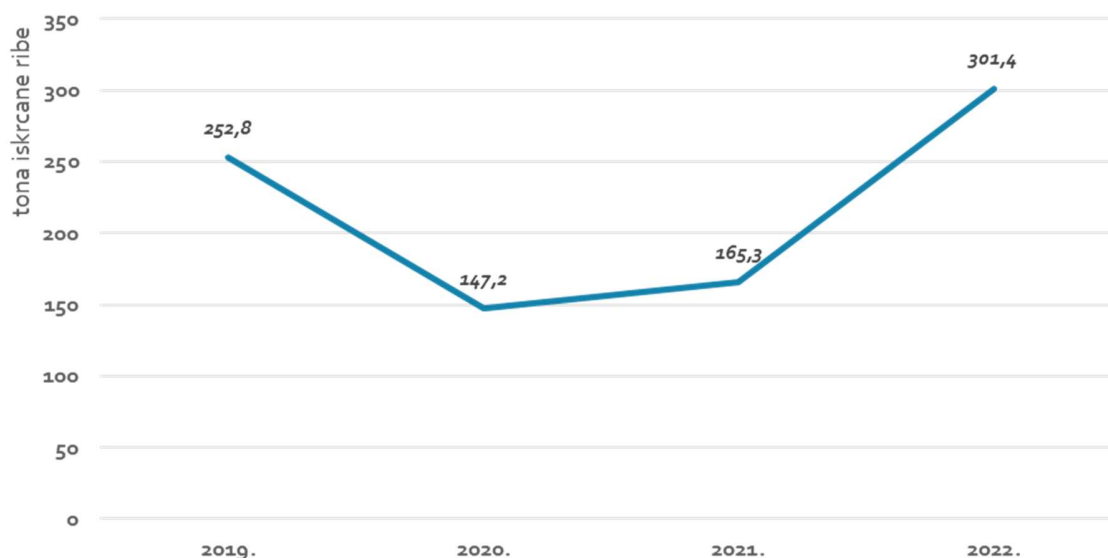
Izvor podataka: Ministarstvo poljoprivrede – Uprava ribarstva, 2023

Prema podacima Ministarstvo poljoprivrede – Uprave ribarstva (2023), trendovi ukazuju na snažan pad iskrcaja ribe tijekom 2020. g. i oporavak sektora do 2022. g., prema čemu ukupan trend povećanja iznosi 19,2 %. Istovremeno je na razini županije evidentiran pad količine ulova ribe za 12,8 %. U relativnom smislu najistaknutiji porast količine iskrcaja ribe evidentiran je u Pagu (+ 1133,2 %), a u apsolutnom smislu na iskrcajnom mjestu Šimuni (+ 174.610,4 kg). Pozitivni trendovi još su evidentirani na iskrcajnim mjestima Vlačići i Ražanac. Pad količine iskrcane ribe evidentiran je na iskrcajnim mjestima Maslenica, Novigrad i Povljana.

Tab. 7. Kretanje količine iskrcaja (u kg) po iskrcajnim mjestima na prostornom obuhvatu FLAG-a Tri mora

Iskrcajno mjesto	2019.	2020.	2021.	2022.	Stopa promjene (%)
Pag	891,8	9959,7	13211,3	10998,0	1133,19
Šimuni	41383,8	55406,7	61415,1	215994,2	421,92
Vlačići	774,3	288,2	1307,5	2032,0	162,44
Maslenica - Jesenice	475,5	66,0	19,0	23,0	-95,16
Mandre	11132,1	12345,0	7384,6	10928,9	-1,82
Novigrad	16261,2	16323,8	11722,4	12963,6	-20,28
Povljana	176171,8	46663,7	62012,3	41620,7	-76,37
Ražanac	5687,3	6133,0	8266,1	6801,6	19,59
FLAG Tri mora	252777,7	147186,0	165338,2	301362,0	19,22
Zadarska županija	21003267,97	23145464,97	17331894,85	18299752,39	-12,87

Izvor podataka: Ministarstvo poljoprivrede – Uprava ribarstva, 2023

Sl. 15. Trend kretanja količine iskrcaja ribe na iskrcajnim mjestima u obuhvatu FLAG-a Tri mora

Izvor podataka: Ministarstvo poljoprivrede – Uprava ribarstva, 2023

Prema podacima o vrsti iskrcanih morskih organizama, na prostornom obuhvatu FLAG-a gotovo dvije trećine iskrcane ribe čini mala plava riba (63,3 %), nakon čega slijedi bijela riba (17,8 %), glavonošci (5,2 %) i rakovi (3,8 %) te ostale kategorije. U relativnom kontekstu, najveće poraste u količini iskrcaja imaju školjkaši (946,0 %), nakon čega slijede hrskavična riba (38,0 %), glavonošci (22,0 %) i rakovi (24,1 %). Ukoliko se podatci o udjelima u količini iskrcane ribe usporede sa županijskom i nacionalnom razinom, moguće je zaključiti kako prostor FLAG-a ima znatno veće udjele bijele ribe u ulovu, a iznad prosjeka su i rakovi i glavonošci. Znatnije drugačiji udjeli evidentirani su i na razini JLS. Tako jer primjerice bijela riba vodeća kategorija u Novigradu, Ražancu i Kolanu. Novigrad i Ražanac su također evidentirali i veće udjele rakova u iskrcaju. S druge strane, najveće količine glavonožaca u ukupno udjelu po JLS evidentirane su u Kolanu.

Tab. 8. Količina iskrcanih morskih organizama (kg) na prostornom obuhvatu FLAG-a

	2019.	2020.	2021.	2022.	Stopa promjene (%)	Udio FLAG (%)	Udio na žup. razini (%)	Udio na nac. razini (%)
Bijela riba	49049,46	59933,42	55454,50	53646,05	9,4	17,8	1,5	5,4
Glavonošci	12874,33	18171,73	14432,30	15711,80	22,0	5,2	0,4	1,1
Hrskavična riba	1026,70	1232,70	1129,90	1416,40	38,0	0,5	0,1	0,4
Mala plava riba	177600,10	54693,85	70961,40	190770,50	7,4	63,3	97,3	89,8
Ostalo	1722,00	2418,00	12269,10	26794,30	1456,0	8,9	0,3	0,7
Rakovi	9120,00	8579,20	9898,05	11313,80	24,1	3,8	0,2	1,7
Školjkaši	0,00	10,00	261,90	104,60	946,0	0,0	0,0	0,3
Velika plava riba	1385,10	2147,10	931,00	1604,50	15,8	0,5	0,2	0,5
FLAG Tri mora	252777,69	147186,00	165338,15	301361,95	19,2	100,0	-	-

Izvor podataka: Ministarstvo poljoprivrede – Uprava ribarstva, 2023

Tab.9. Količine i udjeli iskrcanih morskih organizama po JLS FLAG-a Tri mora

	Pag		Jasenice		Novigrad		Ražanac		Povljana		Kolan	
	kg	%	kg	%	kg	%	kg	%	kg	%	kg	%
Bijela riba	34349,1	15,0	16,0	69,6	6804,6	52,5	4206,9	61,9	2578,3	6,2	5691,2	52,1
Glavonošci	9714,6	4,2	0,0	0,0	771,2	5,9	383,5	5,6	1366,9	3,3	3475,6	31,8
Hrskavična riba	845,6	0,4	2,0	8,7	167,3	1,3	270,0	4,0	42,0	0,1	89,5	0,8
Mala plava riba	149897,0	65,5	5,0	21,7	2253,9	17,4	917,9	13,5	37411,0	89,9	285,7	2,6
Ostalo	26794,3	11,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Rakovi	6418,0	2,8	0,0	0,0	2597,0	20,0	989,0	14,5	39,5	0,1	1270,3	11,6
Školjkaši	65,0	0,0	0,0	0,0	39,6	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Velika plava riba	940,6	0,4	0,0	0,0	330,0	2,5	34,3	0,5	183,0	0,4	116,6	1,1
FLAG Tri mora	229024,2	100,0	23,0	100,0	12963,6	100,0	6801,6	100,0	41620,7	100,0	10928,9	100,0

Izvor podataka: Ministarstvo poljoprivrede – Uprava ribarstva, 2023

Potrebno je naglasiti kako se statistikom ne evidentira sav ulov ribe, glavonožaca i drugih morskih organizama jer u ribolovnom naporu sudjeluju i brojni korisnici dozvola za rekreacijski i sportski ribolov (koji zakonito mogu dnevno uloviti do 5 kg ribe) kao i oni koji nemaju nikakve povlastice i dozvole za ribolov. Premda su u pogledu nadzor učinjeni značajni iskoraci, on nije dovoljan pa su u praksi zabilježeni, odnosno poznati različiti oblici krivolova (s obzirom na nedopušten alat, količinu tog alata, količinu ulovljene ribe, veličinu ulovljenih jedinki, sezonski i teritorijalni lovosataja itd.) i nefiskaliziranog plasmana ribe na tržište (PRŽŽ, 2021).

Prostor FLAG-a Tri mora karakteriziraju plitki kanali i plitki dijelovi mora koji su pogodni za mrijest i rast ribljih vrsta, zbog čega je istaknut potencijal akvakulture (marikulture). Na razini Zadarske županije uzgajaju se lubin, komarča, tuna, dagnja, hama i kamenica (PRŽŽ, 2021). Prema podacima Registra dozvola u akvakulturi (stanje na dan 31.8.2023.), na području Zadarske županije aktivno je bilo 51 uzgajalište, od čega ih je 11 na području FLAG-a Tri mora. Ukupna površina uzgajališta na području FLAG-a je 272.002 m², što čini 6,95 % ukupne površine uzgajališta u Zadarskoj županiji. Na uzgajalištima na području FLAG-a uzgajaju se uglavnom dagnje i kamenice, ali i lubin, komarča, pagar, pic i jakovljeve kapice. Područje FLAG-a ima velik potencijal za unaprjeđenje razvoja akvakulture te povezivanje s drugim komplementarnim djelatnostima (turizam, ugostiteljstvo i dr.) radi proširenja tržišta i promocije. Nema registriranih ovlaštenih za slatkovodni uzgoj.

Tab. 10. Aktivne povlastice za uzgajališta akvakulture na području FLAG-a Tri mora (stanje na dan 31.8.2023.)

JLS	Broj uzgajališta	Ukupna površina (m ²)	Vrsta uzgoja	Dozvoljena godišnja količina uzgoja (t)
Jasenice	3	140.380	dagnja i kamenica	500
Novigrad	1	5625	dagnja, kamenica, jakovljeva kapica, valovita jakovljeva kapica, glatka jakovljeva kapica, češljača i mala kapica	50
Obrovac	1	5000	dagnja i kamenica	50
Pag	1	5000	lubin, komarča, pagar, pic, dagnja i kamenica	50
Starigrad	5	115.997	dagnja i kamenica	860
FLAG Tri mora	11	272.002	-	1510
Zadarska županija	51	3.911.810	-	21.831

Izvor podataka: Registar dozvola u akvakulturi, 2023

U kontekstu ribolovne i ribarske infrastrukture, većina iskrcajnih mjesta na području FLAG-a, kao i u ostatku Zadarske županije, ima problem nedovoljne duljine raspoložive obale za plovila dulja od 15 m te iskrcaj ribe na mjestima koja ne udovoljavaju temeljnim higijensko-sanitarnim

uvjetima. Ribarska plovila uglavnom koriste dizelsko gorivo, dok samo manji broj plovila koristi benzinske izvanbrodske motore. Dostupnost benzinskih postaja za plovila je vrlo oskudna – u okolini FLAG-a dostupne su tek pomorske benzinske postaje u Novalji i Zadru, dok su cestovne benzinske postaje dostupne u Starigradu, Pagu, Obrovcu i Posedarju. Navedeno ukazuje na ograničenja u distributivnim lancima pogonskih goriva namijenjenim ribarskim plovilima.

Važnu ulogu u ribarskoj infrastrukturi čine svi elementi distribucije ribe i morskih organizama, od ulova do krajnjih kupaca, stoga je ulaganje u infrastrukturu tržnica i ribarnica od vitalne važnosti za budućnost sektora ribarstva. Ribarnice su dostupne u Starigradu, Ražancu, Pagu i Kolanu, dok su tržnice dostupne u navedenim naseljima te u Novigradu. Početkom 2023. g. otvorena je nova tržnica-ribarnica u Ražancu koja je financirana kroz FLAG ulaganja. Daljnji razvoj ribarnica važan je za distribuciju lokalne ribe, kao i za uspješnu promociju kvalitete lokalnog sektora ribarstva.

Prerada ribe na području FLAG-a vrši se u objektima Metro cash&carry VPC Zadar (Poličnik), Adriatic shell (Ražanac), Marikomerc (Poličnik), Orada (Pag), Mišlov (Poličnik), Teši tunolov (Poličnik), Tajler (Poličnik) (PRŽŽ, 2021). Izražena je koncentriranost klastera prerade ribe na području Općine Poličnik, posebice zbog dostupnosti infrastrukture i pristupa tržištu. Zadarska županija nema riješen sustav odvodnje otpadnih voda iz pogona prerade što je od iznimne važnosti za budući razvoj proizvodnih objekata. Problem otpadnih voda predstavlja velik problem obzirom da direktno utječe na certificiranje proizvoda za tržište Europske unije (PRŽŽ, 2021).

Zadarska županija ima dugu tradiciju zadrugarstva³ koje značajno doprinosi unaprjeđenju ribarstva na njezinu području. Na prostoru FLAG-a sjedište ima jedna ribarska zadruga – Ribarska zadruga Velebitski Škampioni, organizirana za djelatnosti ribarstva, proizvodnje, prijevoz, trgovinu i usluge, sa sjedištem u Ražancu. Okuplja ribare s područja FLAG-a te Podvelebitskog kanala s ciljem promicanja ribarstva, zajedničkog nastupa na tržištu te promocije škampa. Uz navedeno, na području županije djeluju još tri ribarske zadruge orijentirane na zadarsko otočno područje.

Ribarstvo i akvakulturu promiču lokalne akcijske grupe u ribarstvu (FLAG) koje predstavljaju partnerstvo između nositelja ribarskog sektora i ostalih dionika iz privatnog i javnog sektora. Partnerstvo je uspostavljeno s ciljem održivog razvoja ribarstva i marikulture sa zadaćom izrade i provedbe zajedničke strategije za svoje područje. FLAG je pravna osoba s usvojenim statutom, definiranim ciljevima i usvojenom lokalnom razvojnom strategijom te mogućnošću da novi zainteresirani dionici mogu lako pristupiti. Trenutno je u okviru FLAG-a Tri mora, koji je autor ovog dokumenta, uključen i gospodarski sektor, kao gospodarska interesna skupina koja obuhvaća vlasnike i ovlaštenike povlastica za gospodarski ribolov, za uzgoj morske ribe i drugih morskih organizama, za akvakulturu, za poslovanje s hranom te s hranom životinjskog podrijetla za žive školjkaše i/ili proizvode ribarstva te ribarske zadruge, udruge, klasteri i ostali oblici udruživanja iz područja ribarstva. Trenutno su u okviru FLAG-a Tri mora uključeni brojni subjekti iz gospodarskog i civilnog sektora, taksativno navedeni u poglavlju 3.2.

³ Zadruga je dobrovoljno samostalno društvo kojim upravljaju njezini članovi s ciljem unaprjeđenja pojedinačnih i zajedničkih gospodarskih, ekonomskih i socijalnih interesa te ostvaruju ciljeve zbog kojih je zadruga i osnovana.

2.3.5. Poljoprivreda

Prema Corine Land Cover Croatia (CLCCro, 2023) bazi podataka, područje FLAG-a posjeduje 158.286,4 ha poljoprivrednih područja, što čini 25,15 % površine područja FLAG-a. Navedeno ukazuje na važnost primarnog sektora u razvoju ovog prostora te značaj primarnog sektora u širem socioekonomskom kontekstu. Gledano na razini JLS FLAG-a, najizraženiji poljoprivredni karakter imaju općine Poveljana (90,2 % površine JLS čini poljoprivredno područje), Kolan (87,6 %), Vrsi (75,4 %) i Posedarje (73,3 %). S druge strane, najmanje poljoprivrednih površina imaju Općina Starigrad (1,7 %), Grad Obrovac (6,5 %) i Općina Jasenice (13,4 %). Promatrajući podatke s aspekta udjela u ukupnoj poljoprivrednoj površini FLAG-a, najveći udio imaju Općina Posedarje (19,5 %), Grad Pag (18,2 %) i Općina Poličnik (15,9 %).

Tab. 4. Ukupna površina poljoprivrednih područja (ha) prema Corine Land Cover

JLS	Poljoprivredna područja	Šume i poluprirodna područja	Umjetne površine	Vlažna područja	Vodene površine	Ukupno	Udio poljoprivrednih površina unutar ukupne površine (%)	Udio poljoprivrednih površina FLAG-a (%)
Jasenice	7642,4	46268,9	2896,0	0,0	86,8	56894,0	13,4	4,8
Kolan	9708,1	1032,3	295,0	51,9	0,0	11087,3	87,6	6,1
Novigrad	6218,9	13005,6	1366,1	0,0	0,0	20590,6	30,2	3,9
Obrovac	14561,8	209043,1	1231,8	0,0	353,5	225190,2	6,5	9,2
Pag	28787,4	17376,2	728,7	1347,3	0,0	48239,6	59,7	18,2
Poličnik	25116,4	12035,5	2906,3	0,0	0,0	40058,2	62,7	15,9
Posedarje	30840,6	9992,4	1216,4	0,0	0,0	42049,4	73,3	19,5
Poveljana	10069,3	361,6	203,1	523,5	0,0	11157,4	90,2	6,4
Ražanac	11526,8	18575,4	343,2	44,0	0,0	30489,3	37,8	7,3
Starigrad	2215,2	125492,0	550,0	0,0	0,0	128257,2	1,7	1,4
Vrsi	11599,7	3057,7	720,5	0,0	0,0	15377,9	75,4	7,3
FLAG Tri mora	158286,4	456240,7	12457,0	1966,6	440,3	629390,9	25,15	

Izvor podataka: CLCCro, 2023

Tab. 125. Kategorije pokrova i načina korištenja zemljišta na području FLAG-a 2018. godine

Kategorija pokrova	Površina (ha)	%	Kategorija pokrova	Površina (ha)	%
Sukcesija šume (zemljišta u zarastanju)	24577,04	21,2	Solane	405,48	0,3
Pašnjaci	23106,85	19,9	Mjesta eksploatacije mineralnih sirovina	313,64	0,3
Prirodni travnjaci	18168,06	15,6	Športsko rekreacijske površine	246,4	0,2
Mozaik poljoprivrednih površina	9865,9	8,5	Vodotoci	216,1	0,2
Pretežno poljoprivredno zemljište, sa značajnim udjelom prirodnog biljnog pokrova	8802,5	7,6	Industrijski ili komercijalni objekti	208,73	0,2
Bjelogorična šuma	8608,13	7,4	Kopnene močvare	198,15	0,2
Mediterranska grmolika vegetacija (sklerofilna)	7375,47	6,3	Opožarena područja	135,56	0,1
Područja s oskudnom vegetacijom	6456,06	5,6	Voćnjaci	120,79	0,1
Nepovezana gradska područja	3373,29	2,9	Slane močvare	115,77	0,1
Crnogorična šuma	1213,21	1,0	Kontinentalna grmolika vegetacija (vrištine, cretovi i niske šikare)	84,83	0,1
Gole stijene	778,21	0,7	Maslinici	53,15	0,0
Vinogradi	748,05	0,6	Vodna tijela	47,44	0,0
Mješovita šuma	480,93	0,4	Odlagališta otpada	29,4	0,0
Cestovna i željeznička mreža i pripadajuće zemljište	442,47	0,4	Nenavodnjavano obradivo zemljište	26,01	0,0
			Ukupni zbroj	116197,62	

Izvor podataka: CLCCro, 2023

U ukupnoj površini pokrova i načina korištenja zemljišta prema CLCCro (2023), na području FLAG-a 21,2 % površine predstavlja kategorija sukcesija šume (zemljišta u zarastanju), pašnjaci (19,9 %) i prirodni travnjaci (15,6 %). Prevladavajuća kategorija sukcesija šume posljedica je deruralizacije i deagrarizacije prostora, kao i visok udio socijalnog ugara, uslijed socioekonomskih promjena i zapuštanja dijela poljoprivrednih zemljišta zbog nedovoljnih prihoda u tom sektoru. Visoki udjeli pašnjaka i travnjaka, ali istovremeno značajna površina poljoprivrednih predjela, ukazuju na dualni karakter poljoprivrednih područja FLAG-a: ekstenzivnog stočarstva na otočnim predjelima i intenzivne poljoprivrede u ravnokotarskim predjelima.

Prema podacima ARKOD-a⁴ utvrđeno je kako je na prostoru FLAG-a bilo aktivno 1.923 poljoprivrednih gospodarstava, što čini četvrtinu svih poljoprivrednih gospodarstava Zadarske županije. Najveći broj PG-a evidentirano je na prostoru Poličnik (360), Obrovac (307), Posedarje (297) i Pag (246), koji zajedno čine 2/3 ukupnog broja PG na području FLAG-a. Na području FLAG-a evidentirano je 11.418,57 ha površine poljoprivrednih parcela u ARKOD-u, dok broj parcela iznosi 17.925. Ukoliko se ovi podatci stave u odnos, dobiva se podatak o prosječnoj površini po parceli, a koja za područje FLAG-a iznosi svega 0,64 ha što ukazuje na iznimnu usitnjenost zemljišta. Navedeni problem vidljiv je i na nacionalnoj razini, a umanjuje mogućnosti modernizacije i unaprjeđenja ovog sektora. Najveću udio površine i broja parcela evidentiran je u Općini Kolan, dok je najveća prosječna površina po parceli vidljiva na prostoru Općine Starigrad (3,21 ha), Grad Pag (1,38 ha) i Općina Jasenice (1,12 ha).

2.3.6. Turizam

S obzirom na bogatstvo prirodnih i kulturnih resursa te pozicioniranost na glavnom turističkom pravcu Jadranske Hrvatske, područje FLAG-a orijentirano je na turizam, pri čemu je značajan aktivan odmor orijentiran na prirodne resurse. Na području FLAG-a djeluje 9 turističkih zajednica: TZO Jasenice, TZG Obrovac, TZO Ražanac, TZO Vrsi, TZO Poveljana, TZO Starigrad, TZG Pag, TZO Kolan i TZP Novigradsko more⁵. Radi ujednačenosti statističkih pokazatelja, za potrebe opće analize područja FLAG Tri mora, korišteni su komparabilni podatci TZ ŽŽ⁶ (2023) i DZS (2023), kao i pojedinačni komparabilni podatci dostavljeni od strane lokalnih TZ.

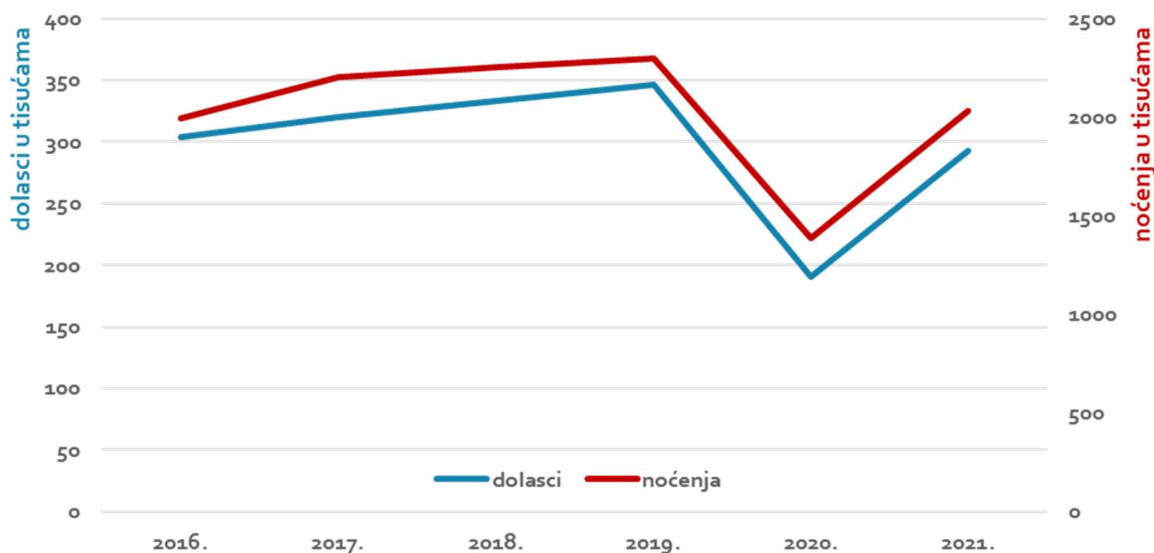
Prema podacima TZŽŽ (2023), na području FLAG-a je u 2022. godini ostvareno ukupno 390.070 turističkih dolazaka i 3.390.565 turističkih noćenja. U usporedbi s rekordnom 2019. g., riječ je o blagom porastu od 0,6 % turističkih dolazaka i blagom padu od 3,8 % turističkih noćenja. S druge strane, podatci DZS-a (Sl..) prikazuju kontinuiran rast dolazaka i noćenja do rekordne 2019. g. te brzi oporavak nakon COVID-19 uvjetovane 2020. godine (podatci za 2022. su djelomično zaštićeni prema DZS metodologiji). S obzirom kako podatci TZŽŽ i lokalnih TZ omogućuju

⁴ *baza podataka APPRRR-a koja pokazuje stanje u poljoprivrednom sektoru 2022. godine,

⁵ *osnovano 2022. godine i okuplja prostor općina Posedarje, Novigrad i Poličnik

⁶ Turističke zajednice Zadarske županije

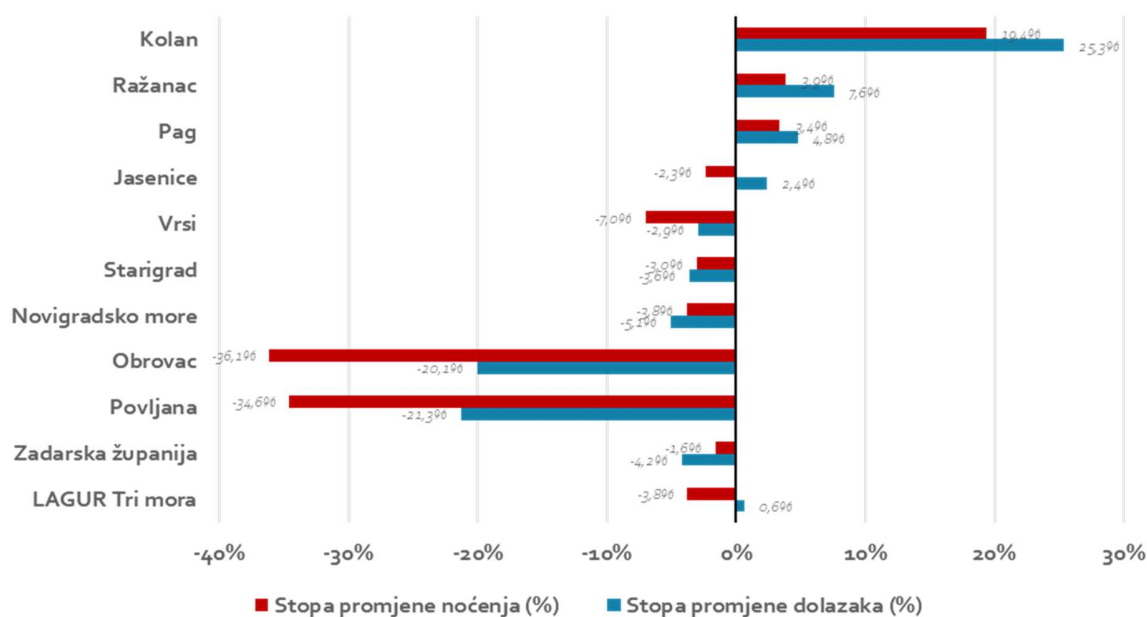
precizniju analizu i komparaciju rekordne 2019. i posljednje dostupne 2022., detaljnija analiza po TZ provest će se na njihovim podacima.

Sl.16. Trend kretanja broja turističkih dolazaka i turističkih noćenja na području FLAG-a prema DZS-u

Izvor podataka: Gradovi u statistici, 2023

Prema podacima TZ Zadarske županije, koja objedinjuje podatke svih lokalnih TZ, područje FLAG-a Tri mora je 2022. g. obuhvaćalo petinu ostvarenih županijskih turističkih rezultata u kontekstu dolazaka i gotovo četvrtinu turističkih noćenja, što ukazuje na značajan udio u turističkom segmentu. Usporedbe radi, područje FLAG-a-a čini 31,8 % površine županije te 16,4 % stanovništva, što dovoljno ukazuje na turistički značaj prostora u kontekst Zadarske županije. Iako je trend broja turističkih dolazaka blago pozitivan na razini FLAG-a, podatci po TZ ukazuju na određene prostorne varijacije. Najveći porast broja dolazaka u razdoblju 2019.-2022. evidentiran je na području TZ Kolan, za čak četvrtinu (25,3 %), kao i porast broja noćenja za gotovo petinu (19,4 %). Najveći pad broja dolazaka i noćenja evidentiran je na obuhvatu TZ Poveljana i TZ Obrovac. Povećanje broja dolazaka evidentirano je u četiri TZ: Kolan, Ražanac, Pag i Jasenice, dok je u istima osigurano i povećanje broja noćenja, izuzev Jasenice, koje bilježe disproporciju u trendovima dolazaka i noćenja.

Sl. 17. Stopa promjene broja dolazaka i noćenja po TZ u razdoblju 2019.-2022.

Izvor podataka: TZ Zadarske županije, 2023

Prema podacima DZS, na području FLAG-a su tijekom 2022. g. bile u funkciji 36.522 kreveta te 3.524 pomoćnih kreveta, čineći ukupan kapacitet od 40.046 kreveta. Najveći smještajni kapacitet imaju Grad Pag (29,5 %) i Općina Starigrad (21,0 %) te zajedno čine polovinu ukupnog smještaja. Zbirni podatci TZ Zadarske županije omogućuju i usporedbu podataka o ostvarenim noćenjima prema vrsti smještaja. Uvjerljivo najveći udio noćenja 2022. g. ostvaren je u kategoriji objekata u domaćinstvu -1.485.029 (43,8 %). Značajan udio još čine nekomercijalni smještaj (vikend kuće; 27,9 %) i kampovi (18,4 %). Vrlo nizak udio kategorije hotela uz visok udio privatnog smještaja i vikend kuća karakterizira ovaj prostor uvelike usmjerenim prema tradicionalnom odmorišnom turizmu, uz koji se veže visoka sezonalnost, niža potrošnja turista te niži prihodi od samog sektora turizma u odnosu na prostorni potencijal. Gledano po TZ, ovakav karakter najviše je izražen na području TZ Obrovac (99,0 % noćenja) TZ Jasenice (94,8 %), TZ Vrsi (93,6 %) i TZ Povljana (88,2 %). Noćenja koja su ostvarena na poljoprivrednim gospodarstvima, a koja imaju izražen potencijal suradnje sa sektorom ribarstva i akvakulture, čine tek 0,26 % ostvarenih noćenja. Međutim, vidljiv je snažan potencijal i rast ovog sektora u posljednjim godinama što ukazuje na postojanje tržišne niše koja priželjkuje daljnja ulaganja i razvoj turizma koji će biti povezan s primarnim sektorom, posebice s ribarstvom i akvakulturom kao tradicionalnim djelatnostima ovog područja. Najveći broj noćenja na poljoprivrednim gospodarstvima ostvareni su na području TZ: Jasenice, Kolan, Pag, Ražanac i Starigrad. Svakako je poželjno ojačati sinergiju turizma s ribarstvom i akvakulturom, ne samo u kontekstu primjene načela „od mora do stola“, već i u uključivanju turista u način života ribara, kao vid aktivnog, ruralnog i agroturizma.

2.4. Kontekst infrastrukture i prostornih resursa

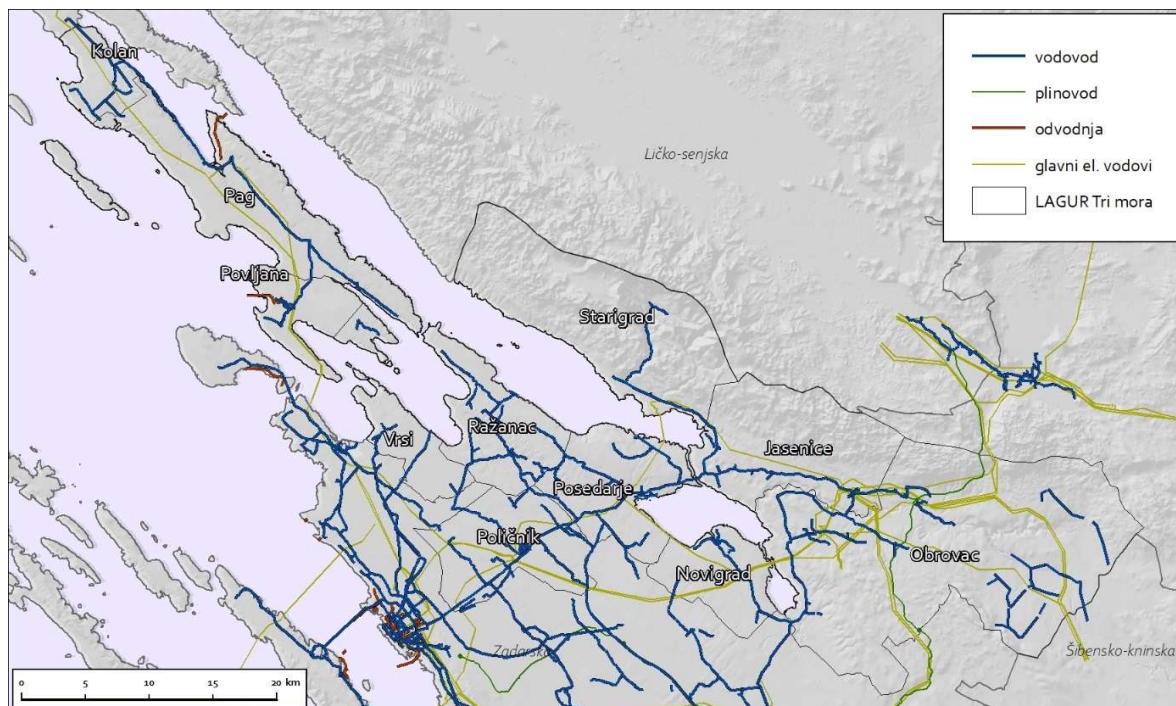
2.4.1. Komunalna infrastruktura

U kontekstu ovog poglavlja prikazuje se kratak pregled stanja vodoopskrbe i odvodnje kao primarne infrastrukture predmetnog područja, dok se dodatno prikazuje stanje u sektoru gospodarenja otpadom i energetici. Javna vodoopskrba na područja FLAG-a u nadležnosti je komunalnih društava sa sjedištima u Zadru, Pagu i Poveljani s lokalnim ispostavama. Vodoopskrbni sustav Zadra obuhvaća i Obrovac, Jasenice, Novigrad, Poličnik, Posedarje, Ražanac, Starigrad i Vrsi, dok Vodoopskrbni sustav Paga obuhvaća Pag i Kolan. Zadarska županija dio je vodnog područja dalmatinskih slivova, a zbog karakteristika krškog reljefa, unatoč bogatoj hidrografiji podzemlja, ima problema s vodoopskrbom, zbog čega je u ljetnim mjesecima povremeno vidljiv problem nestašice vode. Na području FLAG-a, važnija vodocrpilišta i vodozahvati su vodozahvat Berberov Buk, vodozahvat Muškovci i vodocrpilište Golubinka. Posebne vodoopskrbe sustave imaju još Novigrad i Ražanac, dok lokalni vodovodi postoje u Posedarju i Starigradu. U planu je unaprjeđenje vodoopskrbne infrastrukture aglomeracije Nin-Privlaka-Vrsi (PRŽŽ, 2021), kao i drugi pojedini projekti obnove i unaprjeđenja vodoopskrbne infrastrukturne mreže.

Sustav odvodnje aktivan je samo na području Paga, Obrovca, Jasenice, Novigrada i Poveljane, što ukazuje na nedostatak razvijenosti javne odvodne mreže. JLS s razvijenijim sustavom javne odvodnje su Jasenice (90 % kućanstava priključeno), Poveljana (90 %) i Pag (85 %), slabije su razvijeni Benkovac (27 %) i Novigrad (10 %; 200 priključaka), dok sustav ne postoji u Poličniku, Posedarju, Ražancu, Starigradu i Vrsi. Grad Obrovac evidentira 355 priključaka, s kojima je ostvarena pokrivenost za oko 1.000 stanovnika (dijelovi Obrovca, Kruševa, Gornjeg Karina). Podatci ukazuju na neadekvatnu izgrađenost sustava odvodnje te pročišćavanja otpadnih voda na području obuhvata FLAG-a, što može rezultirati onečišćenjem okoliša. Većina JLS je u postupku izrade tehničke dokumentacije sustava odvodnje i pročišćavanja otpadnih voda kako bi se razvio sustav javne odvodne mreže. Do tada će se otpadne vode nastaviti zbrinjavati u septičkim i crnim jamama te manjim dijelom pročišćavati putem biopročišćivača manjih kapaciteta na pojedinim lokacijama. U planu je i razvoj vodno-komunalne infrastrukture Aglomeracije Karinskog i Novigradskog mora, Podvelebitskog kanala te zapadnog dijela zadarskog zaleđa (PRŽŽ, 2021). Nužnost razvoja komunalne infrastrukture posebno je vidljiva u evidentiranim vršnim opterećenjima u ljetnim razdobljima. Općina Kolan navodi kako samo naselje Kolanjski Gajac ima manji sustav otpadnih voda, dok je u budućnosti u planu izgradnja sustava otpadnih voda i u naseljima Kolan i Mandri. Općina Poveljana navodi kako je u planu III. faza izgradnje kanalizacije i spajanje na kanalizaciju postojećih urbaniziranih zona. Općina Novigrad navodi plan izgradnje infrastrukture otpadnih voda: UPOV Paljuv, UPOV Gajine i UPOV Crnopalj.

Područje FLAG-a ima iznimno visok potencijal za korištenje obnovljivih izvora energije, poput vode, vjetra i sunca, na gotovo cijelom svom području. Uzvodno od Obrovca aktivna je RHE Velebit 276/240 MW koja energiju crpi iz rijeke Zrmanje. Vjetroelektrana Zelengrad ima snagu 42 MW i svojom snagom može zadovoljiti potrebe od oko 25.000 kućanstava.

Vjetroelektrana Ravna 1 ima snagu 5,95 MW i nalazi se na Pagu. Kod Obrovca je 2023. g. puštena u pogon najveća sunčana elektrana u Hrvatskoj koja godišnje može proizvesti oko 11,3 mil. kWh, odnosno zadovoljiti potrebe oko 3.500 kućanstava. Daljnja ulaganja u obnovljive izvore energije jedna su od ključnih elemenata hrvatske i europske energetske politike, posebice u kontekstu poticanja dekarbonizacije i jačanja energetske neovisnosti u vremenima energetske krize.

Sl. 18. Glavna infrastrukturna mreža šireg područja FLAG-a

Izvor podataka: prema Prostornom planu Zadarske županije, 2023

Stanje gospodarenja otpadom je u relativno lošem stanju i vidljiv je nedostatak infrastrukture. Uvidom u statističke podatke Registra onečišćavanja okoliša, utvrđeno je kako se količina sakupljenog otpada na području FLAG-a povećava u razdoblju 2017.-2021. za 70%, što je s jedne strane posljedica povećanih turističkih aktivnosti i unaprijeđenja socioekonomske situacije, ali i razvoja komunalne infrastrukture za gospodarenje otpadom koja smanjuje problem nelegalnog odlaganja otpada. Suvremeni način života i turistička kretanja generiraju velike količine otpada, stoga je vrlo važno poticati edukativne aktivnosti održivijeg načina života te poticati odvojeno prikupljanje otpada kako bi se on mogao dalje reciklirati te koristiti u nove svrhe. Zato je važna stopa odvojenog prikupljanja otpada koja na razini FLAG-a iznosi 5,6 %, što je manje od županijskog prosjeka (7,5 %), a koji je pak manji od nacionalnog prosjeka (31 %) i ciljeva EU (50 %). Drastična razlika u ciljevima i postojećem stanju ukazuje na potrebu ozbiljnijeg pristupanja temi održivog gospodarenja otpadom na svim upravljačkim razinama i sektorima. Pozitivan je trend povećanja stope odvojenog prikupljanja otpada vidljiv je na razini FLAG-a jer je stopa od 1,7 % iz 2017. g. povećana na 5,6 % 2021. g. Najvišu stopu recikliranja otpada i najbrži rast bilježi Grad Pag u kojem je stopa od 3,8 % iz 2017. g. povećana na čak 22,4 % 2021. g. Međutim, potrebno

je na razini FLAG-a poticati razvoj infrastrukture za odvojeno prikupljanje otpada i jačati svijest javnosti o nužnosti održivog gospodarenja otpadom kako bi se zaštitili prostorni resursi, uključujući i morski.

Čistoća Pag (2023) navodi sanirano odlagalište otpada Sv. Kuzam te planove razvoja reciklažnog dvorišta za građevinski otpad, kao i razvoj postrojenja za selektivno sakupljanje otpada te privremenog odlaganja sakupljenog i baliranih sastavnica selektivnog otpada. Općina Kolan planira u poslovnoj zoni Kolan izgraditi reciklažno dvorište i sjedište komunalnog društva. Općina Povljana navodi kako je u planu izgradnja reciklažnog dvorišta. Općina Ražanac navodi plan razvoja reciklažnog dvorišta. Općina Novigrad navodi plan izgradnje reciklažnog dvorišta za građevinski otpad. Grad Obrovac navodi plan razvoja reciklažnog dvorišta i mobilnog reciklažnog dvorišta. Reciklažno dvorište planirano je u Kruševu, u okviru gospodarsko-proizvodne zone Karlovac. U okviru projekta "Razvrstaj i Recikliraj" izrađeni su vodiči za razvrstavanje otpada namijenjeno stanovništvu na području Grada Obrovca te općina Jasenice, Ražanac, Vrsi, Starigrad, Novigrad, Poličnik, Posedarje i Zemunik Donji. Grad Obrovac navodi i aktivne mjere prevencije stvaranja otpada te jačanja svijest o razvrstavanju otpadom, primjerice u suradnji s Dječjim vrtićem Obrovac i javnim tribinama namijenjenim sveukupnom stanovništvu. Edukativne aktivnosti nužno je provoditi na cijelom području FLAG-a s ciljem povećanja stope odvojenog prikupljanja otpada.

2.4.2. Prometna infrastruktura

Područje FLAG-a odlikuje iznimno povoljan prometno-geografski položaj s obzirom na pozicioniranost na pravcu autoceste A1 s čak tri izlaza (Maslenica, Posedarje i Zadar-Zapad) i na pravcu Jadranske turističke ceste (D8). Otok Pag povezan je s Paškim mostom s južne strane, dok je sa sjeverne strane povezan trajektnom linijom Prizna-Žigljen. Prometna mreža je povoljno razgranata, a prosječna udaljenost između sjedišta JLS cestovnim prometom iznosi 38 minuta. Najpovoljniju cestovnu prometnu dostupnost imaju Posedarje, Ražanac i Poličnik s obzirom na centralnu pozicioniranost na prometnoj mreži. Sjedište FLAG-a Tri mora u Poličniku ima dobru povezanost s većim gradovima: Zadrom (14 km; 19 min), Šibenikom (82 km; 53m), Splitom (150 km; 1h34m) i Zagrebom (275 km; 2h58m). Na dijelovima prometnica koje prolaze i povezuju općine unutar FLAG-a prometna signalizacija nije adekvatna, posebice zbog opasnosti koje predstavlja bura. Razgranatost prometne mreže prikazana je na slici Sl. 19.

Sl. 19. Prometna mreža FLAG-a Tri mora

Izvor podataka: obrada autora

Važnu ulogu u povezivanju Zadarske županije tradicionalno ima pomorski promet. Najvažnija pomorska luka za područje FLAG-a je pomorska luka Zadar (Gaženica) udaljena 14 km od sjedišta FLAG-a. Luke od županijskog značaja na području FLAG-a su Fortica i Pag. Luke od lokalnog značaja na području FLAG-a su Dinjiška, Košljun, Ljubačka vala, Mandre, Maslenica, Miškovići, Novigrad, Pridraga, Posedarje, Poveljana, Proboj, Ražanac, Rovanjaska, Seline, Starigrad Paklenica, Šimuni, Tribanj Krušćica, Vlašići, Vinjerac i Vrsi. Pomorski promet je u porastu uslijed povećanja turističkih trendova. Plan razvoja Zadarske Županije (2011) navodi opći problem nedostatka komunalnih vezova za brodice u lukama i lučicama na kopnenoj obali i na otocima, zbog čega se ističe nužnost povećanja kapaciteta komunalnih vezova za brodice i uređenje stalnoga i privremenoga korištenja komunalnog veza.

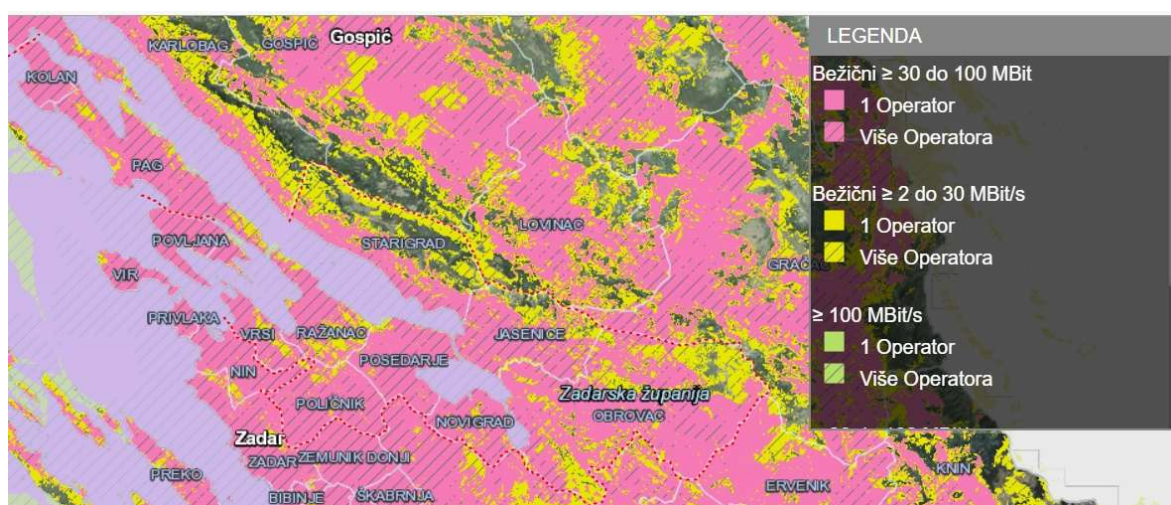
Željeznička infrastruktura Knin-Zadar je u iznimno lošem stanju i trenutno je izvan funkcije. U blizini se nalazi međunarodna zračna luka Zemunik, udaljena od sjedišta FLAG-a svega 14 km.

2.4.3. Internet i komunikacijska infrastruktura

Uvidom u preglednik HAKOM-a (Sl. u nastavku)⁷, na cijelom prostoru FLAG-a vidljiva je prevlast pokrivenosti bežičnom mrežom brzine 30 do 100 Mbit. Područja sa dostupnom mrežom manjih brzina (do 30 Mbit/s) vidljiva su na dijelovima otoka Paga, planinskim područjima

⁷ Online WebGIS preglednik HAKOM-a (2023) omogućuje prikaz podataka o dostupnosti i korištenju brzina širokopojasnog pristupa internetu na području FLAG-a

Starigrada i Obrovca, te u manje naseljenim područjima Obrovca, Novigrada, Jasenica, Ražanca i Vrsi. Nedostatak dostupnosti mreže vidljiva je na višim nadmorskim visinama koja su teško pristupačna u Starigradu i Obrovcu. Više brzine od 100 Mbit/s javljaju se na manjim urbaniziranim dijelovima Paga i Obrovca. Broj kućanstava s ugovorenim nepokretnim širokopojasnim pristupom varira u prostoru FLAG-a. Najviši udio kućanstava s dostupnim širokopojasnim internetom evidentiran je na prostoru općina Poveljana (99,0 %) i Kolan (91,9 %), dok je najniži na prostoru Općine Poličnik i Gradu Obrovcu. Poštanska infrastruktura dostupna je u svim JLS FLAG-a u mreži od 13 poštanskih ureda (HP, 2023). Općenita dostupnost komunikacijske infrastrukture je prihvatljiva, no potrebna su ulaganja u daljnje jačanje bežične infrastrukture kako bi bila u skladu sa suvremenim standardima brzine i dostupnosti.

Sl. 20. Područja dostupnosti širokopojasnog interneta

Izvor podataka: HAKOM, 2023 (stanje na dan 8.9.2023.)

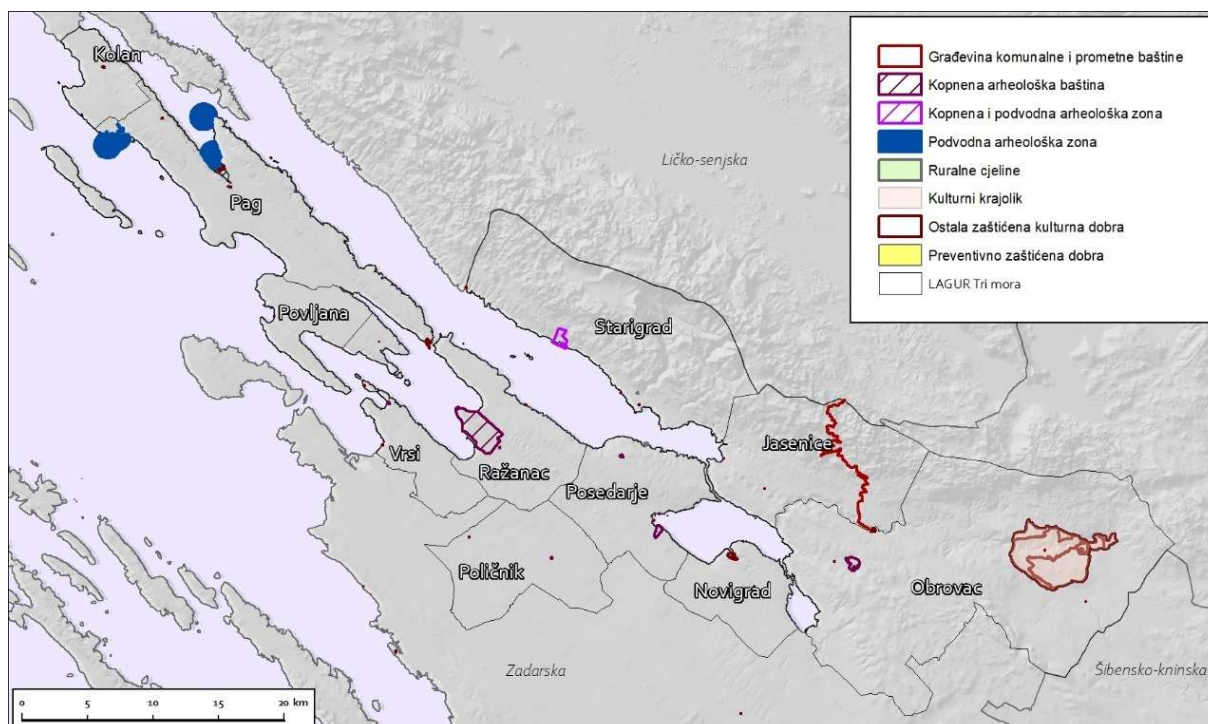
Na području FLAG-a pripremljeni su planovi razvoja širokopojasne infrastrukture koji obuhvaćaju cijelo područje FLAG-a, a njihovo postojanje stvara pretpostavke za daljnje unaprjeđenje potrebne infrastrukture.

2.4.4. Kulturna baština

Kulturna dobra čine kulturno-povijesno nasljeđe određenog područja, oblikuju njegov identitet i čine ga prepoznatljivim. Za potrebe kratke analize kulturne baštine na području FLAG-a korišteni su podatci Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske (2023) koji dijeli kulturnu baštinu na materijalnu i nematerijalnu. Materijalnu baštinu na području FLAG-a čini 58 zaštićenih kulturnih dobara i 5 preventivno zaštićenih dobara. Najveći broj dobara evidentiran je na prostoru Grada Paga (22,4 %), Grada Obrovca (17,2 %) i Općine Novigrad (17,2 %). Evidentirano je 12 zaštićenih arheoloških elemenata, dok ih je još četiri preventivno zaštićeno koji su vezani uz podmorska arheološka nalazišta, s ciljem njihova očuvanja i zaštite. Na području FLAG-a zaštićen je jedan kulturni krajolik – Kulturni krajolik rijeke Krpe. Zaštićeno je pet kulturno-povijesnih cjelina, dok

je pojedinačnih nepokretnih dobara zaštićeno ukupno 40, dok je jedno preventivno zaštićeno. Dva materijalna kulturna dobra označena su i kao kulturna dobra od nacionalnog značaja - Manastir i crkva Uspenja Bogorodice (Obrovac) te Crkva sv. Martina (Novigrad). Prostorna distribucija materijalnih kulturnih dobara dostupna je na Geoportalu Ministarstva kulture i medija (grafički prikaz u nastavku) te u Prilogu. Područje FLAG-a bogato je nematerijalnom kulturnom baštinu. Prema Registru kulturnih dobara RH (2023), na području FLAG-a zaštićeno je 9 elemenata nematerijalne kulturne baštine. Riječ je o: (1) Tradicijskom pjevanju otoka Paga, (2) Paškoj čipki, (3) Paški teg, (4) Pokrivaca, (5) Tradicionalna proizvodnja paškog sira, (6) Posmrtni običaji vezani uz mirila ili počivala, (6) Tradicija pripreme paškog baškotina, (7) Tradicija pripreme paškog baškotina, (8) Koludraška štrika i (9) Novigradski govor s očuvanom čakavskom akcentuacijom. Bogatstvo nematerijalne kulturne baštine nužno je njegovati za buduće generacije te ju isticati kao svojevrsan brend i temelj identiteta ovog prostora.

Od posebnog interesa za povezivanje s djelatnostima sektora ribarstva i marikulture predstavlja podvodna arheološka baština, a koju na području FLAG-a čine ostaci brodoloma iz 1. st. p. n. e. ispred uvale Vela Letovica, ostaci novovjekovnog pristaništa u uvali sv. Nikole, podmorsko arheološko nalazište Bašaca (pristanište sv. Katarine) i brončanodobno nalazište u podmorju uvale Šimuni. Njihova održiva valorizacija moguća je uz komplementarnu valorizaciju morskih resursa, pri čemu je nužno integrirati i ribarstvo i marikulturu, a također je potencijal vidljiv i u jačanju svijesti zaštite mora i morskih resursa. Također je specifična i arheološka zona Sveta Trojica, kao kopnena i podvodna arheološka zona u naselju Tribanj koja se pruža s kopnenog dijela i završava u morskom podmorju. Specifičnu kulturnu baštinu čini i Majstorska cesta, kao poseban oblik kulturne baštine – prometne građevine. Riječ je o prvom cestovnom spoju Dalmacije i kopnene Hrvatske (Sv.Rok-Mali Alan-Obrovac-Zadar) koji je specifičan po načinu projektiranja i izgradnje u izuzetno kompleksnim prostornim uvjetima. Na prostoru FLAG-a je čak pet fortifikacijskih objekata, od kojih je većina nevalorizirano. Svojom specifičnošću se ističe Ljubačka tvrđava Fortica s koje se pruža pogled na Paški most i atraktivno Velebitsko podgorje. Od ostalih su dvije mletačke kule u Ražancu, Fortica u Novigradu te Većka kula u Starigradu. Njihova povijest također je posebno vezana uz pomorski prostor s obzirom na burnu povijest. Njihova obnova i valorizacija također može biti provedena u sinergiji s razvojem ribarstva i marikulture, posebice kroz promociju zaštite morskih resursa te interpretacije burne pomorske povijesti ovog prostora. Ribarska povijest protkana je i kroz druge elemente ribarske povijesti, što se očituje u urbanim i ruralnim cjelinama na obali (Vinjerac, Novigrad, Pag i dr.). Od gospodarskih građevina, zaštićen je Magazin soli u Pagu kao poseban oblik infrastrukture namijenjen korištenju morskog resursa soli. Sva navedena kulturna baština komplementarna je s aktivnostima FLAG- i nužno ju je valorizirati, obnoviti i potaknuti lokalni razvoj kroz revitalizaciju.

Sl. 11. Kulturna baština evidentirana prema podatcima Geoportala Ministarstva kulture i medija

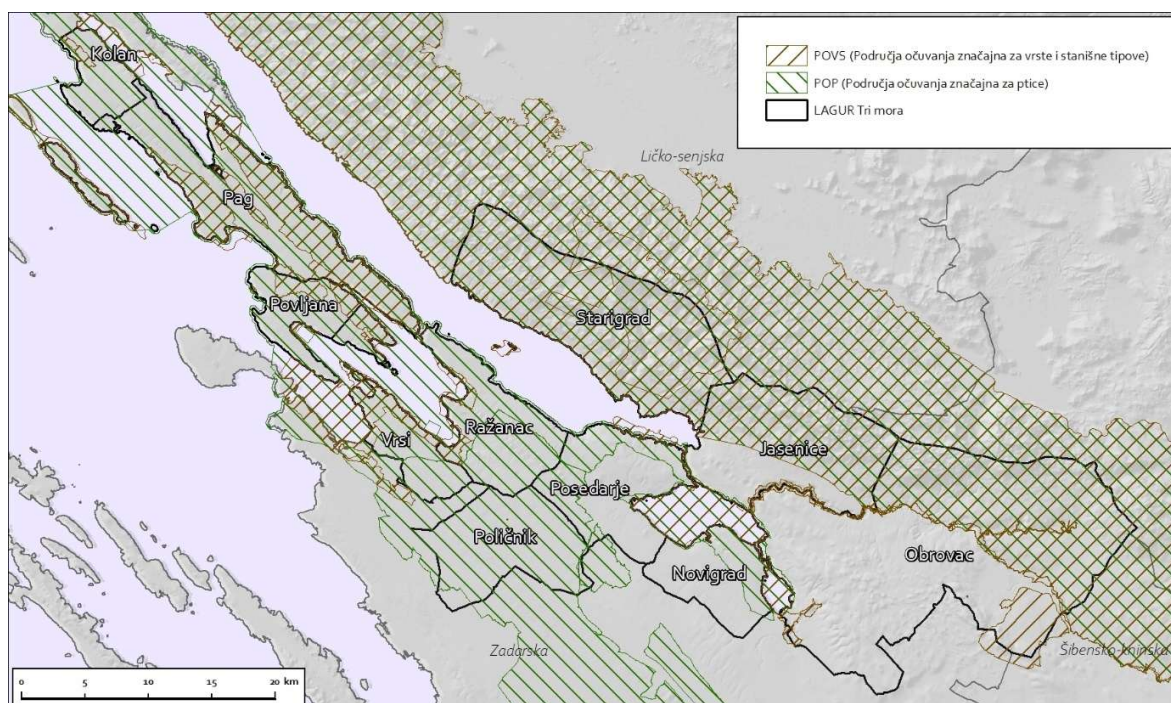
Izvor podataka: Geoportal MKM, 2023

2.4.5. Prirodna baština

Osim bogate kulturno-povijesne baštine, područje FLAG-a Tri mora obiluje prirodnom baštinom i vrijednim prirodnim staništima koja se štite nacionalnom razinom zaštite te su uključena u NATURA2000 područja. Područje FLAG-a gotovo je u potpunosti pokriveno NATURA2000 mrežom (Sl.), a sastoji se od čak 38 područja POVS (Područja očuvanja značajna za vrste i stanišne tipove) i 3 područja POP (Područja očuvanja značajna za ptice). Detaljan popis nalazi se u Prilogu. Zaštićene dijelove prirode, koji su zaštićeni sukladno nacionalnim zakonskim aktima i regulativama, čine Nacionalni park Paklenica, Park prirode Velebit, tri značajna krajobraza (Kanjon Zrmanje, Dubrava-Hanzina i Zrće), dva ornitološka posebna rezervata (Kolanjsko blato te Velo i Malo Blato), jedan posebni rezervat šumske vegetacije (Dubrava-Hanzina-Rezervat) te dva spomenika prirode (Modrič-pećina i Zeleni hrast). Njihov prostorni raspored prikazan je na Sl.. Nacionalni park Paklenica zaštićen je od 1949. g. i odlikuje se uskim kanjonom Velike Paklenice kojeg omeđuju strme vertikalne stijene koje svake godine privlači velik broj penjača, avanturista, planinara i posjetitelja željnih prirodnih ljepota. Najatraktivniji dio predstavlja predio strmog pada potoka nizvodno od Anića luke, gdje se strmi kukovi uzdižu odmah iznad potoka i tvore najuži dio kanjona u području između Anića luke i parkirališta. Također, atraktivan je i kanjon Male Paklenice (NP Paklenica, 2023). Park prirode Velebit najveće je zaštićeno područje

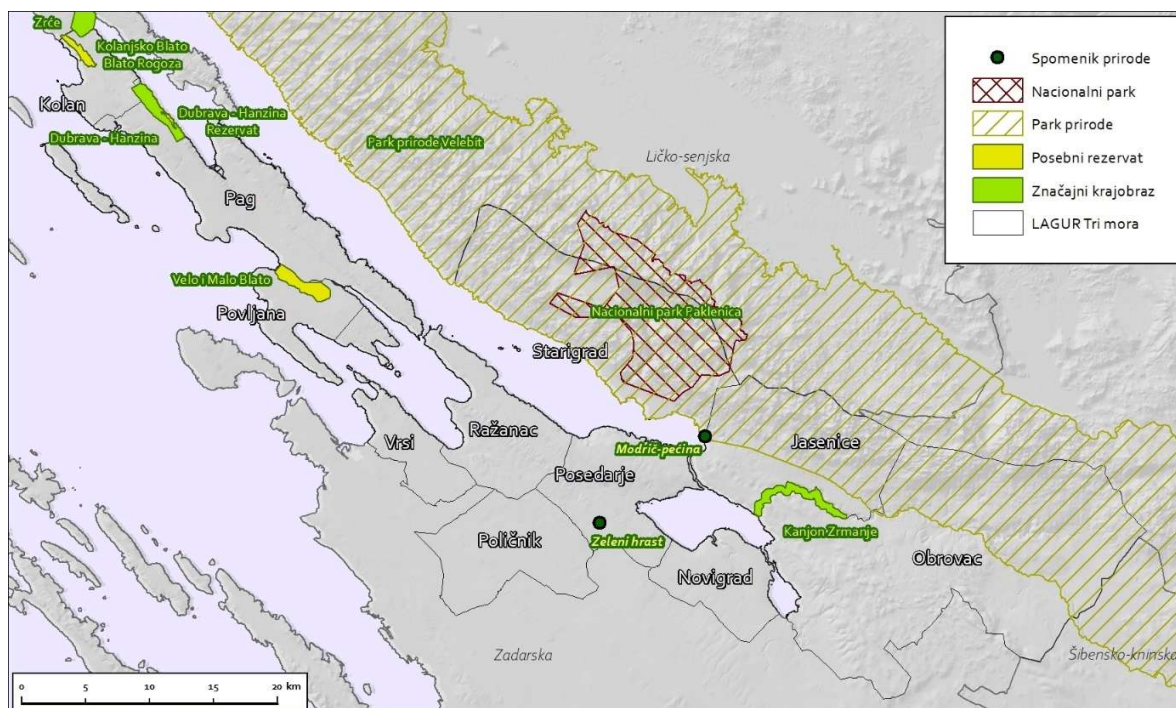
na teritoriju Republike Hrvatske i proteže se cijelom duljinom planine. Park prirode štiti mnogobrojne biljne vrste, s velikim udjelom rijetkih, ugroženih, endemičnih i zaštićenih biljaka, poput velebitske degenije, prozorskih zvončica i hrvatskog zvonca. Također obiluje i bogatstvom faune, posebice divljih zvijeri i ptica, karakterističnih planinskih vrsta. Svi elementi zaštićenih dijelova prirode privlače brojne posjetitelje u okviru outdoor turizma i ekoturizma. Čineći tako vrijedan prostorni resurs kojeg je potrebno čuvati i valorizirati na održiv način. Osim zaštićenih dijelova prirode, u fazama pripreme za zaštitu nalaze se i rijeke Krupa, Bijela i Karišnica.

Prema rezultatima praćenja kakvoća mora za kupanje, čistoća mora na području FLAG-a je iznimne kvalitete (IZOR, 2023). Sukladno navedenom može se zaključiti da je more iznimne kvalitete te je jedan od potencijala za razvoj ribarstva, marikulture te popratnih djelatnosti.

Sl. 22. Ekološka mreža Natura 2000 za područje FLAG-a Tri MORA

Izvor podataka: Biportal, 2023

Sl. 23. Zaštićeni dijelovi prirode

Izvor podataka: Biportal, 2023

2.5. Kontekst društvene infrastrukture

2.5.1. Dostupnost sadržaja

Dostupnost društvene infrastrukture važna je za opći socioekonomski razvoj jer osigurava socijalne, društvene, kulturne i rekreacijske sadržaje kojima se upotpunjuje život stanovnika te povećava kvaliteta i standard života. U nastavku je dan kratki pregled dostupnih sadržaja s ciljem utvrđivanja razine dostupnosti infrastrukture.

U kontekstu socijalne skrbi, za područje FLAG-a Tri mora nadležan je Hrvatski zavod za socijalni rad Područni ured Zadar, a koji ima svoje Područne urede – ispostave u Obrovcu i Pagu. PU Obrovac nadležan je za područje Jasenica i Obrovca, PU Pag za Grad Pag i općine Kolan i Poveljana, dok su ostale JLS u nadležnosti PU Zadar. Dostupnost usluga i infrastrukture u domeni socijalne skrbi propisana je nadležnim zakonom te nije u domeni lokalne samouprave. JLS kroz svoje proračune provode vlastite programe i modele socijalne skrbi, najčešće u vidu jednokratnih pomoći te podrške socijalno ugroženim obiteljima. Većina JLS uključena je u programe „Zaželi“ kojima se osigurava dodatna pomoć u kući za starije i nemoćne te pružaju usluge pomoći gerontodomaćica, ali se ostvaruju i multiplikativni učinci na povezivanju lokalne zajednice i integraciji socijalno ugroženih osoba kroz zajednički rad i podršku. Prema Adresaru pružatelja socijalnih usluga (2023), na području FLAG-a aktivni su: Centar za pružanje usluga u zajednici Tereza (Obrovac), Udruga za pomoć djeci i mladeži DHP (Kruševo, Obrovac) te privatni subjekti u Poljicama, Gornjem Karinu, Vrsi, Posedarju. Promatrajući podatke provedbenih programa JLS uključenih u FLAG Tri mora, moguće je utvrditi trend povećanja interesa za uslugama domova za

starije i nemoćne osobe, posebice zbog visoke stope starenja stanovništva. S druge strane, vidljivo je poboljšanje kroz trend smanjenja broja osoba kojima je potrebna novčana pomoć u okviru socijalne politike, uslijed postepena poboljšanja socioekonomske situacije. U kontekstu zdravstva, na području FLAG-a djeluju domovi zdravlja Zadarske županije u Obrovcu i Pagu te ambulante u Novigradu, Jasenice, Ražancu, Posedarju, Vrsi i Starigradu. Građanima su u Obrovcu dostupne usluge: medicinsko-biokemijski laboratorij, obiteljska medicina, dentalna medicina, ginekologija, patronaža i zdravstvena njega u kući bolesnika. Građanima je u Pagu dostupna obiteljska medicina, dentalna medicina, ginekologija, patronaža i zdravstvena njega u kući bolesnika. Zavod za hitnu medicinu Zadarske županije ima ispostave u Pagu, Posedarju i Starigradu. Zdravstveno stanje stanovnika područja FLAG-a Tri mora nije različito od nacionalnog prosjeka, a smrtnih slučajeva uslijed bolesti su kardiovaskularne bolesti i novotvorevine. Veterinarske ambulante dostupne su u Obrovcu i Pagu. U kontekstu obrazovanja vidjeti poglavlje 2.2.2. U kontekstu kulturne infrastrukture, potrebno je istaknuti bogatstvo materijalne i nematerijalne kulturne baštine koja prikazuje turbulentnu povijest ovog kraja. Kulturna baština detaljnije je opisana u zasebnom poglavlju. Spomenuto Pučko otvoreno učilište Obrovac jedina je kulturna ustanova koja pruža knjižničnu, muzejsku, galerijsko-izložbenu djelatnost te organizira kazališne, glazbene, filmske i druge kulturno-umjetničke programe. Uz POU Obrovac, na prostoru FLAG-a djeluju muzeji i knjižnice. Tri muzeja su aktivna na području FLAG-a, u Obrovcu, Novigradu i Pagu. Svojim zbirkama, muzeji nastoje promovirati, očuvati i njegovati bogatu kulturno-povijesnu baštinu i nematerijalno bogatstvo ovog prostora. Knjižnice se nalaze na području Obrovca, Novigrada, Ražanca, Paga, Kolana i Poveljane. U kontekstu sportsko-rekreacijske infrastrukture, vidljiva je prostorna raspršenost i povoljna dostupnost osnovnih oblika sportsko-rekreacijske infrastrukture, no nedostaju dvorane za organizaciju u zimskim uvjetima. Sportsko-rekreacijsku infrastrukturu čini 60-ak otvorenih građevina poput nogometnih igrališta, višenamjenskih igrališta za djecu, boćališta i dr. Trendovi, prema provedbenim programima JLS, ukazuju na postepeno unaprjeđenje stanja sportsko-rekreacijske infrastrukture.

2.5.2. Aktivnost civilnog sektora

Aktivnost civilnog sektora uvelike je povezana sa općim socioekonomskim, kulturnim i društvenim razvojem jer promiče nove vrijednosti u društvu, primjenjuju socijalne inovacije te potiču promjene koje lokalna zajednica zagovara. Na području FLAG-a Tri mora, u rujnu 2023. g., bilo je aktivna 331 organizacija civilnog društva, prema popisu Registra udruga (2023). Prema indeksu aktivnosti civilnog društva (broj udruga na 1000 stanovnika), prednjače gradovi Obrovac (21,7) i Pag (18,6) te općine Kolan (14,7), Vrsi (11,1) i Poličnik (10,1). Prosjek FLAG-a je 12,6 što je blago iznad županijskog prosjeka. U kategoriji Poljoprivreda djeluje 16 udruga, od čega najviše u Pagu i Obrovcu. U kategoriji Održivi razvoj djeluju 33 udruge, ponajviše u Obrovcu i Pagu. U kategoriji Zaštite okoliša i prirode djeluje ukupno 31 udruga, također najviše na području Obrovca i Paga. Udruga LAG Bura obuhvaća većinski kopneni dio FLAG-a. Važnu ulogu u djelovanju razvoja čine i civilna društva koja su uključena u djelovanje FLAG-a Tri mora.⁸

⁸ Udruge navedene u Poglavlju 2.3.4.

3. OPIS PARTNERSTVA I UKLJUČENOSTI DIONIKA U PROCES IZRADE LRSR

3. OPIS PARTNERSTVA I UKLJUČENOSTI DIONIKA U PROCES IZRADE LRSR

U okviru ovog poglavlja dan je prikaz primjene lokalnog razvoja pod vodstvom zajednice primjenom pristupa odozdo prema gore (engl. *bottom up*). U izradu strategije uključen je širok spektar lokalnih dionike i zajednice, ali uključeni su i drugi relevantni stručnjaci u području ribarstva i akvakulture.

Na samom početku izrade LRSR-a, dogovoren je okvirni plan uključivanja dionika koji je podrazumijevao jasnu formulaciju cilja uključivanja dionika, načelno utvrdio dionike i skupine dionika na koje se cilja te istaknuti razine i metode uključivanja, kao i metode komunikacije koje su se namjeravale koristiti. Prilikom određivanja lokacija održavanja radionica, vodila se briga o prostornoj rasprostranjenosti i vidljivosti aktivnosti na cijelom području FLAG-a.

3.1. Radionice

U okviru izrade strategije provedeno je ukupno pet (5) radionica na kojima su sudjelovali predstavnici javnog, gospodarskog i civilnog sektora, ali i drugi zainteresirani građani, članovi i nečlanovi FLAG-a. Rezultati radionica su značajno obogatili kvantitativnu analizu stanja strategije, doprinijeli izradi SWOT analize i odabiru glavnih ciljeva, posebnih ciljeva, rezultata i prioriteta te odabiru vrsta djelovanja.

1. Novigrad, 26. rujna 2023. g.

Na radionici su kombinirane dvije participativne razine: informiranje i konzultacije. Sudionici su informirani o napretku pripreme LRSR, načinu uključivanja te dinamici i fazama izrade strategije. Konzultacije/razgovor s fokus grupom na temu utvrđivanja snaga, slabosti, prilika i prijetnji te pretvaranju istih u glavne razvojne potrebe i potencijale, odnosno identificiranje potreba doveo je do važnih zaključaka i pri odabiru vrsta djelovanja koje mogu dovesti do željenih rezultata.

U razgovoru je sudjelovalo ukupno 13 sudionika, predstavnika ribarskih obrta i tvrtki, ali i jedinica lokalne samouprave.

2. Poličnik, 26. rujna 2023. g.

Radionica u Poličniku bila je usmjerena primarno na uključivanje sudionika javnog (uključujući tvrtke u javnom vlasništvu) i civilnog sektora te je s ukupno 21 sudionikom bila najbrojnija radionička grupa. Uz obvezni informativni dio u kojem su sudionici informirani o napretku pripreme LRSR, načinu uključivanja te dinamici i fazama izrade strategije, drugi dio radionice je proveden metodologijom *world caffe-a* pri čemu su svi sudionici aktivno sudjelovali, te podijeljeni u grupe (Gospodarstvo, Infrastruktura, Okoliš i baština) promišljali te na kraju prezentirali svoje viđenje:

- Snaga, slabosti, prilika i prijetnji
- Pretvaranju istih u glavne razvojne potrebe i potencijale
- Odabir glavnih ciljeva i vrsta djelovanja

- Financijskog plana

Zaključno, na ovoj radionici su provedene sve tri razine uključivanja dionika: informiranje, konzultacije, ali i osnaživanje, a na istoj su sudjelovali predstavnici jedinica lokalne samouprave, turističkih zajednica, javnih komunalnih poduzeća, Agencije za ruralni razvoj Zadarske županije i udruga.

3. Ražanac, 27. rujna 2023. g.

Slično radionici u Novigradu, radionica u Ražancu je temeljena na metodi fokus grupe i primarno usmjerena na razgovor s ribarima ovog geografskog područja. Sudionici su informirani o napretku pripreme LRSR, načinu uključivanja te dinamici i fazama izrade strategije. Konzultacije/razgovor s fokus grupom na temu utvrđivanja snaga, slabosti, prilika i prijetnji te pretvaranju istih u glavne razvojne potrebe i potencijale, odnosno identificiranje potreba doveo je do važnih zaključaka i pri odabiru vrsta djelovanja koje mogu dovesti do željenih rezultata.

Ukupno 16 sudionika, pretežito iz gospodarskog sektora, dalo je iznimno važan doprinos izradi LRSR.

4. Pag, 27. rujna 2023. g.

Tijekom 2022. g. području LAG-a se pridružuju i jedinice lokalne samouprave s otoka Paga te je predmetna radionica bila usmjerena pretežito njima. Sudionici su informirani o procesu izrade LRSR, a za ovu radionicu je znakovito da je na istoj sudjelovalo više zainteresiranih građana. Radionica je dodatno bila popraćena objavom na lokalnoj *facebook* grupi koja okuplja više od 20 tisuća ljudi, čime je o procesu izrade strategije dodatno informirana šira javnost. Predstavnici lokalnih vlasti, organizacija civilnog društva i zainteresirani građani, razgovarali su o: 1) snagama, slabostima, prilikama i prijetnjama, 2) pretvaranju istih u glavne razvojne potrebe i potencijale, 3) odabiru glavnih ciljeva i vrsta djelovanja, a pokrenuta je i tema financijskog plana strategije.

5. Poličnik, 28. rujna 2023. g.

Druga radionica u Poličniku podrazumijevala je informiranje (kroz prezentaciju dinamike izrade strategije), konzultacije (kroz razgovor s prisutnim dionicima) i osnaživanje (kroz pružanje mogućnosti aktivnog sudjelovanja u procesu donošenja odluka). Drugi dio radionice je proveden metodologijom *world caffe-a* pri čemu su svi sudionici aktivno sudjelovali, te podijeljeni u grupe (Gospodarstvo, Infrastruktura, Okoliš i baština) promišljali te na kraju prezentirali svoje viđenje:

- Snaga, slabosti, prilika i prijetnji
- Pretvaranja istih u glavne razvojne potrebe i potencijale
- Odabir glavnih ciljeva i vrsta djelovanja
- Financijskog plana

Posebnu vrijednost ovoj radionici dalo je sudjelovanje gospodarstvenika iz sektora prerade, uzgoja i ribarstva, ali i predstavnika Zadarske županije, Agencije za ruralni razvoj Zadarske županije i Ministarstva poljoprivrede.

3.2. Dodatne konzultacije s dionicima

U procesu izrade strategije, dionici su imali priliku sudjelovati i kroz ispunjavanje upitnika, i to na dva načina:

1. Obrazac za dostavu projektnih ideja poslan je svim članovima FLAG-a u više navrata te su na ovaj način prikupljene projektne ideje koje su doprinijele odabiru glavnih i posebnih ciljeva, željenih rezultata, vrsta djelovanja i izradi financijskog plana.
2. Poseban upitnik je izrađen te podijeljen na ispunjavanje sudionicima stručne manifestacije „Velebitski škamp – neispričana priča“ koja se održala u Ražancu 13. listopada 2023. g. Na ovaj se dobio uvid u viđenje područja FLAG-a, njegovih prednosti, nedostataka i potencijala, i to od strane lokalnog stanovništva, ali i drugih sektorskih stručnjaka.

Uz navedeno, u sklopu radionice na temu „Organizacija proizvođača u akvakulturi“ održanoj 19. listopada, a na kojoj su sudjelovali brojni školjkari s područja FLAG-a, ali i predstavnici AGRRA-e, Zadarske županije i Ministarstva poljoprivrede, predstavljen je nacrt LRSR te su uvaženi pristigli komentari tijekom rasprave koji su dodatno pojačali kvalitetu dokumenta i participativan pristup izradi istog.

U posljednjoj fazi izrade dokumenta, nacrt dokumenta je objavljen na internetskim stranicama i društvenim mrežama FLAG-a, za savjetovanje sa zainteresiranom javnošću. U ovom procesu priliku za uključivanje u izradu svih elemenata dokumenta imali su svi zainteresirani lokalni dionici.

Dodatno, *facebook* i *web* stranica FLAG-a su redovito pozivale na sudjelovanje, izvještavale o odrađenim aktivnostima, te na taj način podizale vidljivost i informiranje o procesu izrade strategije.

FLAG predstavlja partnerstvo gospodarskog, javnog i civilnog sektora. Osnovana je kao udruga te djeluje prema načelima LEADER/CLLD pristupa čiji se koncept temelji na osobitostima lokalnog područja i izradi lokalnih strategija prema principu „odozdo prema gore“, znači pristupa koji okuplja i potiče lokalne dionike.

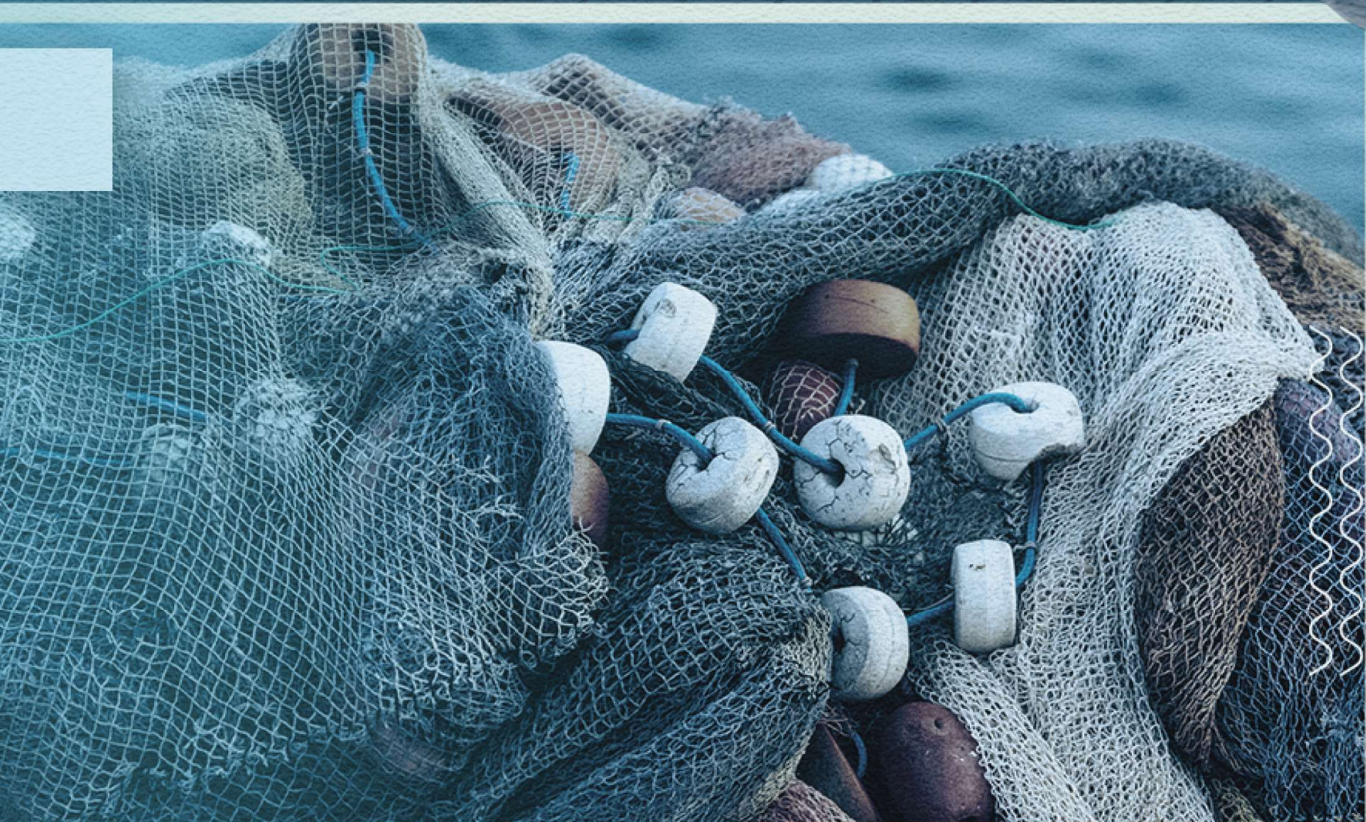
Javnu interesnu skupinu čine predstavnici tijela jedinica lokalne samouprave ili javnih tijela kojima su iste osnivači, odnosno trgovačka društva, ustanove i institucije koje su u njihovom većinskom vlasništvu i/ili većinskom vlasništvu lokalne/regionalne samouprave i Republike Hrvatske (, razvojne agencije, kulturne, školske i/ili znanstvene, komunalne i sl.).

Područje koje pokriva FLAG Tri mora od dana osnivanja Udruge prostire se na području sedam jedinica lokalne samouprave i to: Grad Obrovac, Općina Jasenice, Općina Novigrad, Općina Poličnik, Općina Posedarje, Općina Ražanac i Općina Starigrad. U travnju 2022. godine proširen je obuhvat područja Udruge na nove četiri jedinice lokalne samouprave i to: Grad Pag, Općina Poveljana, Općina Vrsi i Općina Kolan.

Članovi civilne interesne skupine su organizacije civilnog društva (udruge) registrirane pri nadležnom uredu državne uprave, građani, zaklade, fondacije, koji uključuju predstavnike iz područja zaštite okoliša, promicanja socijalne uključenosti, ravnopravnosti spolova i nediskriminacije te druge neprofitne organizacije Članove civilne interesne skupine čine: Eko Zrmanja, Udruga "Posedarje moje", LAG Bura, Udruga mladih Ražanac, Sportsko ribolovno društvo "Sipa", Sportsko ribolovno društvo "Vrsi", Sportsko ribolovna udruga "Gaun", Udruga za promicanje ekološke proizvodnje i održivog razvoja "Volim Vlačići" i Turistička zajednica Općine Ražanac.

Članovi gospodarskog sektora podrazumijevaju privatni sektor; obrte, trgovačka društva, zadruge, udruge, klastere i ostale oblike udruživanja iz sektora ribarstva.

Gospodarski sektor čine: Bivalvia maris d.o.o., Mišlov d.o.o., Braniteljsko ribarska zadruge Dagnja, Ribarski obrt Lilić, obrt za ribarstvo Sanković, Ribarski obrt Ivo Baždarić, PECTEN d.o.o., Ribarski obrt Oštre, obrt za ribarstvo Nefali, ribarski obrt Marina, obrt za ribarstvo Stojak, ribarsko uslužni obrt Marijan, uslužni obrt LEVANT i Ribarski obrt Ivčić.

4. RAZVOJNE POTREBE I POTENCIJALI SA SWOT ANALIZOM

4. RAZVOJNE POTREBE I POTENCIJALI SA SWOT ANALIZOM⁹

PREDNOSTI	NEDOSTATCI
Teritorijalni kontekst - Povoljan prometno-geografski položaj na glavnom prometnom pravcu u Hrvatskoj - Bogatstvo kulturno-povijesne baštine - Tradicionalna orijentiranost na pomorske sektore - Specifičan kulturni i prirodni krajolik Demografski kontekst - Diversificiran i uravnotežen demografski raspored po JLS rezultira decentralizacijom područja FLAG-a - Povoljniji demografski pokazatelji na otoku Pagu u odnosu na kopneni dio - Demografski rast općina Poličnik i Kolan - Pozitivan migracijski saldo – više doseljenih nego odseljenih - Povoljan imigracijski karakter na otoku Pagu - Podtip općeg kretanja I4 – vrlo slaba obnova imigracijom - Unaprjeđenje obrazovne strukture na području FLAG-a - Osnovna dostupnost predškolske infrastrukture - Porast broja djece u sustavu predškolskog obrazovanja Gospodarski kontekst - Indeks razvijenosti blago iznad prosjeka - Visok indeks razvijenosti Općine Kolan – najrazvijenija JLS u Zadarskoj županiji - Porast BDV-a u sektoru poljoprivrede, šumarstva i ribarstva za trećinu - Rast značaja sektora poljoprivrede, šumarstva i ribarstva u županijskom BDV-u - Visok porast broja poduzeća u razdoblju 2016.-2022. na području FLAG-a - Povoljna poduzetnička klima - Veći broj novoootvorenih tvrtki od broja brisanih tvrtki - Visok porast ukupnih prihoda poduzeća u razdoblju 2016.-2022. za čak 85,6 % - Brz rast prihoda u poduzećima u općinama Poličnik, Vrsi i Jasenice - Rast prosječne neto mjesečne plaće - Dominantnost prerađivačke industrije na području FLAG-a - Diversificirana gospodarska slika u odnosu na prosjek priobalja - Trend razvoja gospodarske infrastrukture (poduzetničke i gospodarske zone) - Pozitivan trend kretanja broja zaposlenih osoba na području FLAG-a (+57,8 %) - U svim JLS FLAG-a evidentiran porast broja zaposlenih i smanjenje broja nezaposlenih - Smanjenje broja nezaposlenih osoba i smanjenje stope nezaposlenosti - Ribarstvo kao tradicionalna djelatnost i dio lokalnog identiteta - Pogodan akvatorij za akvakulturu	Teritorijalni kontekst - Intenzivna eolska erozija i utjecaj bure i posolice, vidljiv i na vegetaciji i načinu korištenja zemljišta - Dug proces demografskog odumiranja brdske i planinske zone Demografski kontekst - Nedostatak urbanog središta područja FLAG-a – multipolaran razvoj - Pad broja stanovnika ukupnog područja - Gustoća stanovništva manja od županijskog i nacionalnog prosjeka - Demografski pad u većini JLS FLAG-a - Intenzivan demografski pad u Obrovcu - Negativna prirodna promjena stanovništva - Smanjenje stope nataliteta i povećanje stope mortaliteta - Demografsko izumiranje gradova Pag i Obrovac (E4) - Starost stanovništva – visok indeks starosti - Pad broja učenika u osnovnoškolskom obrazovanju - Pad broja učenika u srednjoškolskom obrazovanju - Nedostatak infrastrukture za održavanje cjelodnevne nastave - Smanjenje broja studenata s područja FLAG-a kao posljedica demografskih kretanja Gospodarski kontekst - Indeks razvijenosti Obrovca ispod prosjeka - Niži prosječan dohodak po stanovniku FLAG-a - Visok udio mikropoduzeća u gospodarskoj strukturi i nedostatak većih tvrtki koje bi pokretale daljnje gospodarsko profiliranje prostora - Niža prosječna neto plaća od nacionalne i županijske - Rast prosječne neto plaće ne prati stope rasta ukupnih prihoda poduzeća na području FLAG-a - Pad ukupnih prihoda u sektoru A Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo - Pad prosječne neto plaće u sektoru A Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo - Pad značaja primarnog sektora u ukupnim prihodima na području FLAG-a - Vrlo nizak udio sektora A Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo u ukupnim prihodima na području FLAG-a - Niža prosječna neto plaća u sektoru A Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo u odnosu na druge sektore - Nizak udio obrta u ribarstvu i akvakulturi u odnosu na ukupan broj obrta na području FLAG-a - Veći udio žena u statistici nezaposlenih - Istaknuta potreba za modernizacijom ribarske flote (snaga motora, broj plovila) - Potreba za jačanjem efikasnosti ribarskog sektora - Potreba za obnovom i širenjem mreže ribarske infrastrukture - Nedostatak benzinskih postaja za plovila - Nedostatak ribarnica i infrastrukture za prodaju ribe

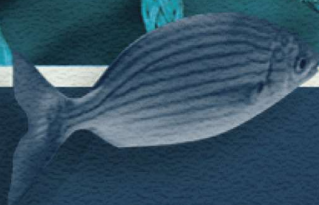
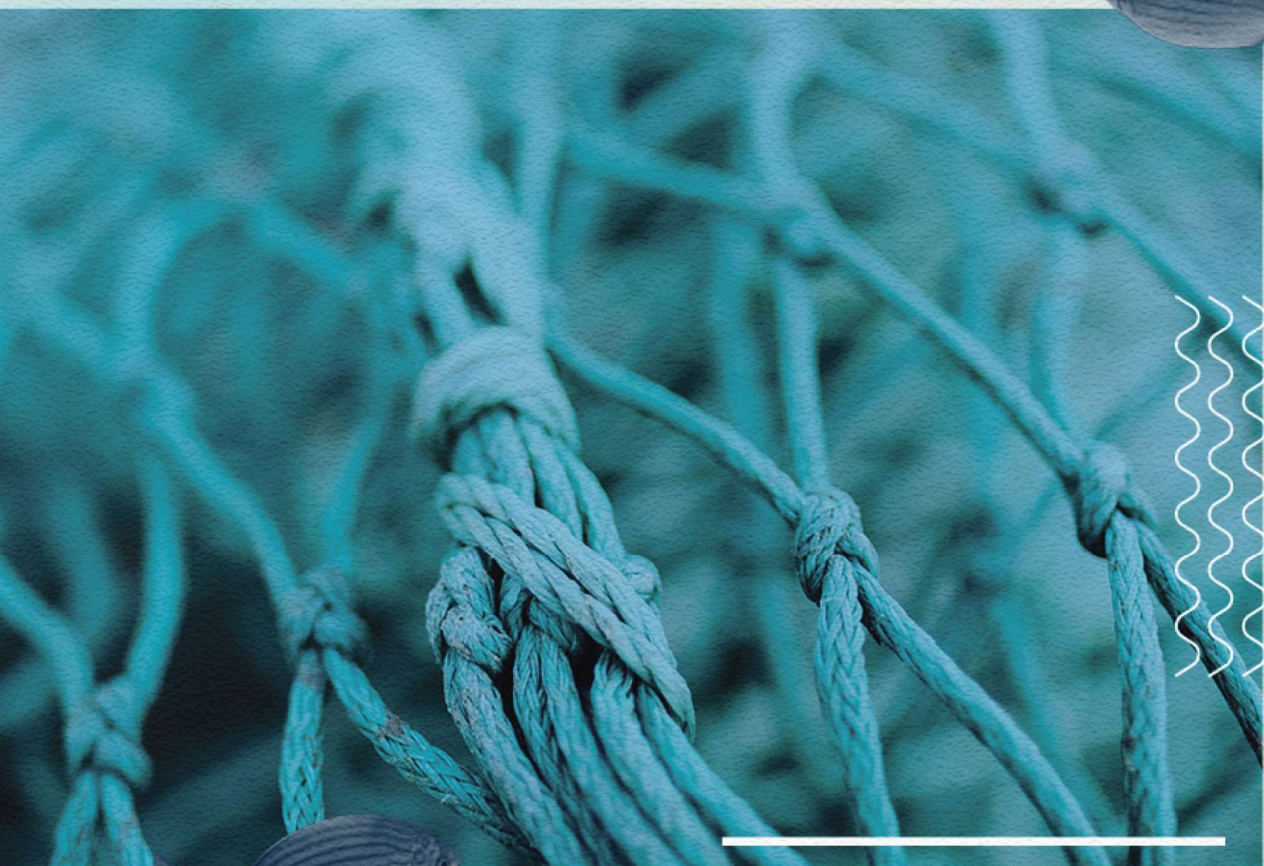
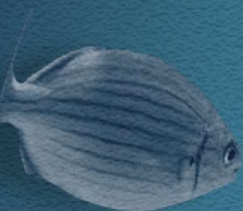
⁹ Plavom bojom su označene tvrdnje koje izravno utječu na ribarstvo i akvakulturu

- Izražen značaj ribarstva u gospodarstvu područja FLAG-a - Povećanje količine iskrcaja (ulova) ribe - Dominacija paškog klastera u kontekstu količine ulova - Veća diversifikacija ulovljenih morskih organizama u odnosu na županijski prosjek - Aktivan sektor prerade ribe na području FLAG-a - Aktivnost zadruga i udruga u ribarstvu i akvakulturi - Značajan udio poljoprivrednog zemljišta u pojedinim JLS ukazuje na intenzivniju poljoprivrednu valorizaciju - Blagi porast turističkih dolazaka u razdoblju 2019.-2022. te brz oporavak nakon pandemije COVID-19 - Značajan udio područja FLAG-a u statistici turističkih dolazaka i noćenja Društveni kontekst - Pokrivenost prostora socijalnim uslugama - JLS provode dodatne programe pružanja socijalnih usluga - Postojanje mreže privatnih subjekata u socijalnoj skrbi koje nadopunjuju potrebe - Aktivnost udruga u socijalnoj skrbi - Aktivnost projekata – npr. Zaželi - Smanjenje broja osoba kojima je potrebna novčana pomoć u okviru socijalne politike uslijed poboljšanja socioekonomske situacije - Pokrivenost prostora zdravstvenim uslugama - Dostupnost obrazovne infrastrukture i sadržaja - Razgranatost mreže sportsko-rekreacijske infrastrukture - Aktivnost civilnog sektora Kontekst infrastrukture i prostornih resursa - Dostatna dostupnost vodovodne infrastrukture - Energetska infrastruktura dostatno razvijena - Bogata infrastruktura za korištenje OIE - Nova sunčana elektrana Obrovac - Izniman prometno-geografski položaj - Unaprijeđen dio cestovne infrastrukture - Dostatna pokrivenost internetskim uslugama - Bogatstvo kulturno-povijesne baštine - Bogatstvo nematerijalne kulturne baštine - Postojanje kulturnih dobara od nacionalnog značaja - Visok udio prostora pod zaštitom NATURA2000 i kao zaštićeni dijelovi prirode - Dostupnost Nacionalnog parka Paklenica i Parka prirode Velebit kao iznimnog prirodnog bogatstva - Visoka kakvoća mora za kupanje i aktivnosti	- Nedovoljna duljina raspoložive obale za veća plovila te nedostatak infrastrukture za veći stupanj higijensko-sanitarnih uvjeta - Neriješena pitanja odvodnje otpadnih voda iz pogona prerade ribe - Dominacija ekstenzivne agrarne valorizacije – stočarstvo - Visok udio zemljišta u zarastanju – problem socijalnog ugaru i povijesne deagrarizacije - Iznimna usitnjenost poljoprivrednog zemljišta - Visoka starost vlasnika poljoprivrednih gospodarstava - Snažan pad broja turističkih dolazaka i noćenja u Obrovcu i Poveljani - Visok udio privatnog smještaja i vikend kuća - Visoka sezonalnost turističkih kretanja Društveni kontekst - Povećanje potreba za uslugama socijalne skrbi za starije uslijed demografskog starenja i izumiranja - Prostor Obrovca ima viši udio osoba u potrebi za socijalnim uslugama i infrastrukturom - Pojedini prostori trebaju jačanje dostupnosti zdravstvenoj infrastrukturi i sadržajima koji nedostaju - Nedostatak infrastrukture za cjelodnevnu nastavu - Smanjenje interesa za srednjim školama - Manji broj kulturnih ustanova i sadržaja - Nedostatak knjižnica u pojedinim JLS - Nedostatak dvorana/društvenih prostora za sportsko-rekreacijske i društvene aktivnosti - Niži indeks aktivnosti civilnog društva u pojedinim JLS u odnosu na županijski prosjek Kontekst infrastrukture i prostornih resursa - Potrebna ulaganja u modernizaciju vodoopskrbne infrastrukture - Neadekvatna izgrađenost sustava odvodnje te pročišćavanja otpadnih voda (kanalizacijski sustavi) - Nepostojanje sustava odvodnje u Poličniku, Posedarju, Ražancu, Starigradu i Vrsi - Zastupljenost ekološki neprihvatljivih septičkih i crnih jama - Mala zastupljenost pročišćivača - Nedostatak infrastrukture za održivo gospodarenje otpadom - Intenzivan porast količine generiranog otpada - Vrlo niska stopa odvojenog prikupljanja otpada - Neadekvatna signalizacija - Dio cestovne infrastrukture u lošem stanju - nedostatak komunalnih vezova za brodice u lukama i lučicama na kopnenoj obali i na otocima - Iznimno loše stanje željezničke infrastrukture utjecalo je na ukidanje ove vrste prometa - Postojanje dijelova u kojima je brzina interneta vrlo niska ili ne postoji
---	---

POTENCIJALI	PRIJETNJE
Teritorijalni kontekst - Povoljni turistički trendovi potenciraju potencijal prometno-geografskog položaja - Geomorfološka raznolikost kao resurs razvoja turizma Demografski kontekst - Utjecaj suburbanizacijske sile Zadra na razvoj - Stabilizacija demografskih trendova kroz opći razvoj - Imigracija radne snage - Povratak stanovnika i ulaganja u gospodarski razvoj - Blizina i dostupnost visokoškolskih programa Gospodarski kontekst - Očekivani trend povećanja indeksa razvijenosti - Intenzivan rast BDP-a Zadarske županije - Pozicioniranost u gospodarski propulzivnom okruženju - Potencijal daljnjeg rasta gospodarskih pokazatelja - Potencijal primjene inovacija u ribarstvu i akvakulturi - Postojanje planova razvoja gospodarske infrastrukture - Trend smanjenja stope nezaposlenosti - Pozicija FLAG-a u samom središtu industrije ribarstva i akvakulture označava enorman potencijal - Razvojem infrastrukture ribarnica otvaraju se mogućnosti promocije kvalitete lokalnog sektora - Potencijal za razvoj ugostiteljstva temeljenog na proizvodima lokalnog ribarstva i akvakulture - Velik potencijal za unaprjeđenje sektora akvakulture - Ekološka poljoprivredna proizvodnja i uzgoj - Pozicioniranost na glavnom turističkom pravcu - Potencijal suradnje sektora s turizmom - Razvoj zajedničkog brenda/oznake izvornosti Društveni kontekst - Korištenje EU sredstava za unaprjeđenje infrastrukture i sadržaja usluga socijalne skrbi - Korištenje EU sredstava za unaprjeđenje infrastrukture i sadržaja u domeni društvenog razvoja - Suradnja FLAG Tri mora s LAG Bura Kontekst infrastrukture i prostornih resursa - Planovi razvoja vodoopskrbne infrastrukture - Planovi razvoja odvodnje otpadnih voda - Razvoj velike Aglomeracije Karinskog i Novigradskog mora, Podvelebitskog kanala te zapadnog dijela zadarskog zaleđa - Enorman potencijal za korištenje obnovljivih izvora energije – voda, vjetar, sunce - Planovi razvoja gospodarenja otpadom - Korištenje EU sredstava za unaprjeđenje infrastrukture - Blizina zadarskog prometnog čvorišta - Korištenje EU sredstava za povećanje kapaciteta komunalnih vezova za brodice - Kulturna baština kao brend prostora - Revitalizacija kulturne baštine povezane s ribarskom tradicijom i pomorstvom - Prirodna baština kao trend prostora	Teritorijalni kontekst - Utjecaj klimatskih promjena na intenzitet bure, posolice i specifičnosti mikroklimatskih značajki Demografski kontekst - Nastavak trendova demografskog pada i prirodnog demografskog izumiranja, posebice Velebitskog podgorja - Nedostatak jasne imigracijske politike - Nastavak trenda starenja stanovništva zbog nižih stopa nataliteta - Daljnje smanjenje interesa za srednjoškolskim strukovnim programima Gospodarski kontekst - Nastavak utjecaja negativnih demografskih procesa na gospodarske pokazatelje u budućnosti - I dalje visok utjecaj turističkih djelatnosti u BDV-u županije - Utjecaj energetske krize i inflacije, kao i fluktuacije na tržištu uslijed geopolitičkih faktora - Problem nemogućnosti potpunog praćenja statistike ulova - problemi nefiskaliziranog plasmata robe na tržištu i dr. (nacionalni problemi) - Utjecaj bure i posolice na poljoprivredu - Nastavak trenda napuštanja zemljišta zbog nedovoljnih prihoda sektora uslijed dostupnosti jeftinijih proizvoda - Kolizija daljnjeg razvoja turizma i tradicionalnog ribarstva Društveni kontekst - Dostupnost zdravstvene infrastrukture i sadržaja uvjetovana nacionalnim i županijskim odlukama - Dostupnost infrastrukture i sadržaja socijalne skrbi uvjetovana nacionalnim i županijskim odlukama - Nastavak nacionalnog trenda povećanja broja kardiovaskularnih bolesti - Neregulirani, nezakoniti, nekontrolirani ribolov Kontekst infrastrukture i prostornih resursa - Karakteristike krškog reljefa uvjetuju ograničene mogućnosti vodoopskrbnog sustava – suše, oskudice vode - Potencijal onečišćenja okoliša uslijed nepostojanja sustava odvodnje otpadnih voda - Rizici od onečišćenja okoliša i mora otpadom i otpadnim vodama - Utjecaj bure na prometne tokove

5. STRATEŠKI OKVIR

5. STRATEŠKI OKVIR LRSR

5.1. Vizija FLAG-a u razdoblju 2021.-2027.

Na radionicama provedenim krajem rujna, sudionici su raspravljali o viziji područja FLAG-a za ovo razdoblje provedbe strategije. Izrazi koji su u ovim tematskim raspravama najčešće korišteni su: edukacija, komunikacija, financiranje, održivi razvoj, okoliš, suživot, priroda, bioresursi, brendiranje, baština.

Uzimajući u obzir izrađenu analizu stanja, glavne razvojne potrebe i potencijale te rasprave s održanih radionica i sastanaka, ali i hijerarhijske dokumente višeg reda, usuglašena je sljedeća vizija FLAG-a Tri mora:

Prostor očuvane tradicije i baštine ribarstva i akvakulture, s povećanom valorizacijom postojećih resursa povezanih uz more, poboljšanim uvjetima rada, kvalitetom života i smanjenim negativnim utjecajima na okoliš.

„Misto za ostat živit.“

Vizija postavlja temeljni smjer i ključne motive realizacije Lokalne razvojne strategije u ribarstvu, kako bi se ujednačio pristup održivom razvoju ribarstva i akvakulture. Jačanje konkurentnosti ribarstva i akvakulture glavna je težnja sektora te je nužna kako bi se povećala efikasnost, operativnost i vidljivost lokalnih proizvoda. Pritom, područje obuhvata FLAG-a Tri mora ima visok potencijal diversifikacije, kako unutar sektora ribarstva i akvakulture, tako i u kontekstu suradnje s komplementarnim sektorima. Pritom se naglašava želja za revitalizacijom i valorizacijom kulturne i prirodne baštine kako bi se njegovao tradicionalan ribarski i pomorski identitet ovog područja, kako bi se stvorio zajednički integrirani brend te kako bi se ostvarila veća vidljivost lokalnih proizvoda na tržištu. Pritom je važno razvijati lokalne prehrambene lance u ribarstvu i akvakulturi od početaka do krajnjeg kupca, odnosno „od mora do stola“. Kroz cijeli taj lanac, nužno je štititi morske i obalne resurse te ih valorizirati na održiv način kako bi se ostvarila dugoročna održivost sektora ribarstva i akvakulture te prostora u cjelini. Kroz cjelokupan proces, važno je razvijati partnerstva te poticati prijenos znanja između dionika, kao i ojačati svijest javnosti o važnosti ribarstva i akvakulture u zdravoj i pravilnoj prehrani.

Ovakva logička struktura strateškog okvira realizacije vizije i specifičnih ciljeva doprinosi ostvarenju prioriteta Programa za ribarstvo i akvakulturu Republike Hrvatske za programsko razdoblje 2021.-2027. Prioriteti se ostvaruju kroz potporu Europskog fonda za pomorstvo, ribarstvo i akvakulturu te doprinose ciljevima Zajedničke ribarstvene politike EU, uključujući:

- Poticanje održivog ribarstva i očuvanje vodenih bioloških resursa
- Poticanje održivih aktivnosti akvakulture i prerade te stavljanja na tržište proizvoda ribarstva i akvakulture, doprinoseći sigurnosti hrane u Uniji
- Omogućivanje održivog plavog gospodarstva u obalnim, otočnim i kontinentalnim područjima i jačanje razvoja ribarskih i akvakulturnih zajednica
- Jačanje međunarodnog upravljanja oceanima i jamčenje sigurnih i čistih mora i oceana kojima se održivo upravlja

5.2. Opis specifičnih ciljeva i prioriteta mjera LRSR FLAG Tri mora

Specifični cilj 1. Pобољшanje infrastrukture, diversifikacija i jačanje konkurentnosti ribarstva i akvakulture

Opis i relevantnost specifičnog cilja

Zadarska županija je apsolutni predvodnik u sektoru ribarstva i akvakulture u Republici Hrvatskoj. Kao jedan od najvažnijih sektora Zadarske županije, ribarstvo predstavlja tradicionalnu djelatnost obale i otoka, ali i jednu od najznačajnijih u strukturi gospodarstva. Pozicija FLAG-a Tri mora u samom središtu industrije ribarstva i akvakulture označava enorman potencijal kojeg je važno u narednom razdoblju izraženije staviti u funkciju razvoja. Područje FLAG-a je specifično po svojim diversificiranim mogućnostima ulova riba te uzgoja morskih organizama, zbog čega sektor akvakulture ima velik potencijal za unaprjeđenje i rast. Mora FLAG-a bogata su ribom i školjkama, te su pogodna za širok asortiman proizvoda. Ulov ribe kroz iskrcajna mjesta evidentira porast od 19,2% od 2019. do 2022., ali prihodi u primarnom sektoru evidentiraju pad. Količina iskrcaja čini tek 1,6 % ukupnog iskrcaja na razini županije, iako broj povlastica na području FLAG-a čini čak četvrtinu povlastica za gospodarski ribolov u okviru Zadarske županije. Takva disproporcija ukazuje na nižu efikasnost sektora i smanjenju konkurentnost. Kako bi se povećala konkurentnost i efikasnost, nužno je modernizirati infrastrukturu, plovila, opremu i modele plasmana na tržište. Niža konkurentnost ukazuje na potrebu za modernizacijom infrastrukture kroz cijeli proizvodno-distribucijski lanac, od infrastrukture i opreme za ulov, iskrcaj, pretovar, preradu, distribuciju i krajnji plasman na tržište. Pomnim ulaganjima u infrastrukturu moguće je potaknuti jačanje održivosti i diversifikacije mikro, malog i srednjeg poduzetništva u ribarstvu i akvakulturi. Mjere infrastrukturnog razvoja zbog toga moraju biti potaknute mjerama jačanja konkurentnosti, jačanja operativnih kapaciteta i jačanja vidljivosti na samom tržištu kroz zajedničko brendiranje i promociju.

S obzirom na navedeno, prvi specifični cilj LRSR čini poboljšanje infrastrukture, diversifikacija i jačanje konkurentnosti ribarstva i akvakulture, što će se postići kroz realizaciju dviju prioriteta mjera:

- Prioritetna mjera 1.1. Unaprjeđenje infrastrukture povezane s morem, ribarstvom i akvakulturom
- Prioritetna mjera 1.2. Jačanje održivosti i diversifikacija mikro, malog i srednjeg poduzetništva u ribarstvu i akvakulturi

Sinergijski učinak ovih mjera teži ka stvaranju poticajnog okruženja koje će omogućiti održivi rast ribarstva i akvakulture na području FLAG-a Tri mora. Kroz unaprjeđenje infrastrukture, diversifikaciju prihoda te povećanje konkurentnosti sektora, očekuje se stvaranje stabilnih radnih mjesta, očuvanje postojećih radnih mjesta, povećanje prihoda i bolja ekonomska održivost lokalnih

zajednica. Poboljšanjem infrastrukture jača se operativna učinkovitost i logistika sektora, što uključuje ulaganja u iskrcajna mjesta, obnovu i modernizaciju ribarnica, obnovu i modernizaciju ribarske infrastrukture, obnovu i modernizaciju infrastrukture za preradu i distribuciju te unaprjeđenje uvjeta za održavanje i popravak ribarskih plovila. Diversifikacija s druge strane je nužna radi povećanja konkurentnosti i otpornosti na tržištu, a što je važno postići inovacijama u ribarstvu i akvakulturi, povećanjem produktivnosti, opremanjem, primjenom modernih alata, povezivanjem s komplementarnim djelatnostima i dr. Time će se povećati ekonomske mogućnosti ribara i uzgajivača. Uz navedeno, konkurentnost je potrebno potaknuti i obnovom i modernizacijom flote te usmjeravanjem na povećanje energetske učinkovitosti sektora. Cjelokupan takav model nužno je oblikovati zajedničkom strategijom brendiranja i nastupa na tržištu kako bi se osigurao plasman proizvoda više dodane vrijednosti te ostvarila vidljivost na tržištu. Sve ove elemente nužno je povezati s horizontalnim izazovima demografskog razvoja, održivog regionalnog razvoja te prilagodbom na klimatske izazove i potrebe za zelenom i digitalnom tranzicijom, gdje god je to moguće.

Pokazatelji

POKAZATELJ	MJERNA JEDINICA	POČETNA VRIJEDNOST (2023.)	CILJANA VRIJEDNOST (2029.)	IZVOR
CR 07 – Očuvana radna mjesta	Broj osoba	0	10	Izvešća FLAG-a, MP-UR
CR 13 – Aktivnosti suradnje među dionicima	Broj aktivnosti (radnji) koje se provode u partnerstvu	0	3	Izvešća FLAG-a, MP-UR

Prioritetna mjera 1.1. Unaprjeđenje infrastrukture povezane s morem, ribarstvom i akvakulturom¹⁰

Opis prioritetne mjere

Prioritetna mjera 1.1. "Unaprjeđenje infrastrukture povezane s morem, ribarstvom i akvakulturom" predstavlja ključni stup podrške razvoju lokalnog ribarstva i akvakulture na području FLAG-a Tri mora jer je usmjerena prema poboljšanju, unaprjeđenju, razvoju te jačanju kvalitete, sigurnosti i efikasnosti infrastrukture za ribarstvo i akvakulturu. Svrha mjere je osigurati efikasnost infrastrukture te zadovoljiti infrastrukturne potrebe sektora kako bi on mogao postići višu razinu konkurentnosti i efikasnosti, s obzirom kako je ona neophodna za unaprjeđenje sektora ribarstva i akvakulture. Unaprjeđenje ove infrastrukture pomaže u poboljšanju operativnih uvjeta za ribare i subjekte u akvakulturi, doprinosi sigurnosti i kvaliteti proizvoda, te potiče trgovinu i ekonomsku aktivnost na području FLAG-a. Mjera uključuje aktivnosti osuvremenjivanja i poboljšanja radnih

¹⁰ Mjera ne uključuje aktivnosti iz mjere I.23. Programa „Ribarske luke i iskrcajna mjesta“.

i sigurnosnih uvjeta, uključujući sitne infrastrukturne radove kroz rekonstrukciju/adaptaciju i/ili opremanje prostora/objekata za istezanje i dizanje plovila za popravak i servis plovila te ribarskih alata, uključivo i nabavu priključnog vozila za istezanje plovila te prostora/objekata za skladištenje ribarskih/akvakulturnih alata, čime se povećava učinkovitost ribarskih aktivnosti. Mjera također uključuje opremanje gatova i privezišta čime će se omogućiti bolje rukovanje, povećati operativna sigurnost i sposobnost luka, ubrzati proces, smanjiti gubici i olakšati rad. Osim same infrastrukture koja je usmjerena na lučke elemente, nužno je obratiti pozornost i na infrastrukturu koja osigurava stavljanje proizvoda ribarstva i akvakulture na tržište (poput ribarnica) te dati podršku razvoju i opremanju objekata i prostora za manipulaciju, skladištenje i maloprodaju proizvoda ribarstva i akvakulture (npr. ledomati, hladnjaci, komore), ali i ugostiteljskih objekata koji u svojoj ponudi imaju lokalne proizvode ribarstva i akvakulture. Važnost ove vrste ulaganja očituje se u nužnosti unaprjeđenja krajnjih točaka distribucijskog lanca u ribarstvu i akvakulturi, kako bi se kupcima ponudili svježiji proizvodi više dodane vrijednosti, u naprednijim higijenskim uvjetima i prostorima koji potiču promociju i popularizaciju proizvoda ribarstva i akvakulture. Na taj način se potiču lokalni prehrambeni lanci te se podržava lokalni gospodarski razvoj. Uz statičnu infrastrukturu, inovativno rješenje koje se nudi jest nabava i postavljanje mobilnih kioska za maloprodaju lokalnih proizvoda, koji s jedne strane predstavljaju inovativnu vrstu mobilnog distribucijskog čvorišta, a s druge strane model promocije i prezentacije kvalitete lokalnog ribarskog i akvakulturnog sektora. Mobilni kiosci za maloprodaju pružaju praktičnu i fleksibilnu platformu za prodaju lokalnih ribljih proizvoda na različitim lokacijama, što potiče njihovu širu dostupnost. Oba pristupa važna su za plasiranje proizvoda na tržište te širenje opsega prodajne mreže. Ulaganje u infrastrukturnu obnovu i razvoj potiče smanjenje negativnog utjecaja infrastrukture na okoliš te otvara mogućnosti za horizontalno unaprjeđenje energetske učinkovitosti i održivijeg gospodarenja otpadom. S ovom prioritetnom mjerom, FLAG Tri mora usmjeren je na izgradnju i unaprjeđenje infrastrukture koja će potaknuti rast i konkurentnost lokalnog ribarstva i akvakulture. Kroz niz specifičnih aktivnosti, FLAG će stvoriti bolje uvjete za ribarske zajednice, poboljšati higijenske uvjete za obradu i prodaju ribe, promovirati lokalnu ribu i riblje proizvode, te potaknuti održivi razvoj u tom sektoru.

Ciljane skupine ove mjere uključuju lučke uprave, jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave, komunalna poduzeća, ovlaštenici koncesije za upravljanje lučkim područjem, mikro, mali i srednji poduzetnici u sektoru ribarstva i izvan sektora ribarstva, a koji će biti preciznije definirani kroz FLAG natječaj.

Relevantnost prioritetne mjere

Postojeća ribarska infrastruktura ne zadovoljava pune potrebe ribarskog sektora zbog čega je umanjena operativna efikasnost sektora te predstavlja prepreku u osiguranju kvalitete proizvoda i uspješnog plasmana na tržište. Evidentirana je zastarjelost infrastrukture, nedovoljan prostor za operativne aktivnosti i potreba za efikasnijom organizacijom infrastrukture. Cilj prioritetne mjere je doprinijeti unaprjeđenom stanju i boljoj opremljenosti infrastrukturom, sadržajima i opremom, potrebnima za obavljanje servisnih i remontnih djelatnosti namijenjenih plovilima i alatima za obavljanje djelatnosti ribarstva i marikulture. Isto tako, evidentiran je nedostatak komunalnih vezova za brodice, kao i problem uređenja stalnog i privremenog korištenja komunalnog veza. Analiza stanja ukazuje na ograničen pristup opskrbnim postajama za plovila (otežana dostupnost pogonskog goriva) i infrastrukturi za prodaju ribe na području FLAG-a Tri mora. Posebnu pozornost kroz ovu mjeru daje se rješavanju pitanja lokalnih distribucijskih lanaca u ribarstvu i akvakulturi, posebice jer su evidentirani oskudni uvjeti za prodaju ribe lokalnom stanovništvu. Nedavno otvorena ribarnicu u Ražancu pokazuje primjer uspješnog razvoja ribarnice kao završne distribucijske točke na kojoj je uz plasman lokalnih proizvoda moguće ostvariti i promociju i popularizaciju ribe i morskih proizvoda. Daljnji razvoj ribarnica važan je za distribuciju lokalne ribe, kao i za uspješnu promociju kvalitete lokalnog sektora ribarstva. Osim ribarnica, bitan element promocije i prodaje lokalnih proizvoda iz područja ribarstva i akvakulture su lokalni ugostiteljski objekti. Područje FLAG-a ima iznimno visok potencijal za korištenje obnovljivih izvora energije, poput vode, vjetera i sunca, na gotovo cijelom svom području, zbog čega je poželjno integrirati mjere korištenja OIE kroz ulaganja u infrastrukture, gdje je to moguće. S obzirom na rezultate demografske analize, područje FLAG-a je decentralizirano i disperzivno naseljeno, zbog čega je nužno usmjeriti ciljana ulaganja koja će osigurati uravnotežen i održiv razvoj cijelog prostora. Unaprjeđenje ribarske i akvakulturne infrastrukture igra ključnu ulogu u ravnomjernom regionalnom razvoju, pružajući nove prilike za lokalne zajednice i potičući ostanak mladih ljudi na tom području.

Indikativne aktivnosti i potencijalna ulaganja

- Osvremenjivanje i poboljšanje radnih i sigurnosnih uvjeta, uključujući sitne infrastrukturne radove kroz rekonstrukciju/adaptaciju i/ili opremanje:
 - prostora/objekata za popravak i servis plovila i/ili opreme/alata koji su vezani uz djelatnost akvakulture i ribarstva i/ili nabava priključnog vozila za istezanje plovila
 - skladišnih prostora/objekata koji se koriste za skladištenje opreme/alata koji su vezani uz djelatnost akvakulture i ribarstva
- Stavljanje na tržište proizvoda ribarstva i akvakulture (npr. ribarnice)
- Građenje i/ili rekonstrukcija objekata za maloprodaju proizvoda ribarstva i akvakulture
- Opremanje objekata i prostora za maloprodaju proizvoda ribarstva i akvakulture (ledomati, komore i sl.)
- Opremanje ugostiteljskih objekata koji nude proizvode ribarstva i akvakulture

- Nabava i postavljanje mobilnih kioska za maloprodaju lokalnih proizvoda

Konačna lista aktivnosti i ulaganja biti će definirana u FLAG natječaju. Ovaj popis je indikativne i informativne naravi kako bi objasnio model realizacije prioritetne mjere.

Pokazatelji rezultata mjere

POKAZATELJ	MJERNA JEDINICA	POČETNA VRIJEDNOST (2023.)	CILJANA VRIJEDNOST (2029.)	IZVOR
Razvijena i/ili obnovljena infrastruktura, nabavljeni sadržaji i/ili oprema i/ili vozilo	Broj infrastrukture/ sadržaja/ opreme / vozila	0	8	Izvešća FLAG-a, MP-UR
Krajnji korisnici stvorene/podržane infrastrukture, sadržaja, opreme/vozila	Broj korisnika	0	10	Izvešća FLAG-a, MP-UR
Odobreni projekti na FLAG razini	Broj projekata	0	7	Izvešća FLAG-a, MP-UR
CR 07 – Očuvana radna mjesta	Broj osoba	0	5	Izvešća FLAG-a, MP-UR
CR 13 – Aktivnosti suradnje među dionicima	Broj aktivnosti (radnji) koje se provode u partnerstvu	0	2	Izvešća FLAG-a, MP-UR

Prioritetna mjera 1.2. Jačanje održivosti i diversifikacija mikro, malog i srednjeg poduzetništva u ribarstvu i akvakulturi

Opis prioritetne mjere

Mjera 1.2. predstavlja krucijalan segment budućeg razvoja ribarstva i akvakulture jer je direktno usmjerena na unaprjeđenje poslovanja u sektoru ribarstva i akvakulture čime će se postići viša razina konkurentnosti i prepoznatljivosti na tržištu. Koncept ove mjere uključuje stvaranje održivijeg okvira za ribarski sektor i sektor akvakulture te diversifikaciju gospodarskih aktivnosti kako bi se povećala otpornost sektora na unutarnje i vanjske izazove te povećala konkurentnost u cjelini. Realizaciju mjere predstavlja niz aktivnosti koje se mogu sistematizirati kroz nekoliko kategorija. Prva kategorija unutar mjere je poticanje diversifikacije i novih oblika prihoda u ribarstvu, pri čemu se misli na one djelatnosti koje su komplementarne s ribarstvom i akvakulturom, poput ribolovnog turizma, ugostiteljstva, ekoturizam, okolišnih usluga u području ribolova, edukativnih aktivnosti i sl. Na taj način postiže se veća otpornost sektora na promjenjive uvjete i potrebe tržišta, povećavaju se prihodi te se smanjuje ovisnost o samo jednoj djelatnosti. Drugu kategoriju uključuju ulaganja u jačanje energetske učinkovitosti ribarskih plovila i ublažavanje klimatskih promjena (poput ulaganja u hidrodinamiku trupa plovila, pogonski sustav te smanjenje potrošnje energenata) te nabava specijaliziranih vozila (hladnjača). Osim što

pridonosi očuvanju okoliša, ovime se smanjuju troškovi goriva te poboljšavaju ekonomske performanse ribarskog sektora, uz jačanje distribucijskih potencijala. Na navedeno se nadovezuju produktivna ulaganja u akvakulturu (poput modernizacije infrastrukture, smanjenje utjecaja na okoliš, povećanje

učinkovitosti resursa, diversifikacija prihoda, energetska učinkovitost i dr.), ulaganja u razvoj objekata za preradu proizvoda ribarstva i akvakulture (poput jačanja energetske učinkovitosti, smanjenja utjecaja na okoliš, jačanje higijenskih i sigurnosnih uvjeta, poboljšanje kvalitete proizvoda, efikasnija organizacija i sl.) te nabava opreme za potrebe oba sektora. Važno je istaknut sektor akvakulture s obzirom kako je utvrđen visok potencijal za rast i diversifikaciju. Kroz navedena ulaganja, potiče se razvoj dodane vrijednosti i jačanje kvalitete proizvoda ribarstva i akvakulture te pomaže u boljem plasmanu proizvoda na tržište (uključujući i ulaganja u ribarnice i objekte za plasman proizvoda). Investicije u razvoj proizvodnih procesa sektora i promociju visokokvalitetnih proizvoda ribarstva i akvakulture potiču veće prihode i povećavaju konkurentnost, što je preduvjet za izgradnju prepoznatljivog brenda. Kako bi se potaknula dodana vrijednost, u planu je izrada zajedničke strategije brendiranja i vizualnog identiteta lokalnih proizvoda ribarstva i akvakulture kako bi se povećala prepoznatljivost i vrijednost tih proizvoda te osigurao prepoznatljiv zajednički nastup na tržištu. Važno je pritom kontinuirano ispitivati tržište te provoditi informativne i promotivne kampanje. Kao pozitivan primjer dobre prakse značajno je spomenuti brendiranje “Novigradske dagnje” koja u 2023.g. dobila zaštićenu europsku oznaku izvornosti. Kako bi se osigurala dugoročna konkurentnost, nužno je poštovati načela dugoročno održivog razvoja kroz smanjenje utjecaja ribolova na bioraznolikost i zaštita alata i ulova od zaštićenih vrsta kroz ulaganje u ribarska plovila i/ili opremu. Kao horizontalna ulaganja koja su primjenjiva kroz sve aktivnosti su zaštita zdravlja i sigurnosti ribara na ribarskim plovilima i uzgajalištima akvakulture te zaštita i obnova morske bioraznolikosti i ekosustava. Poželjno je, gdje je moguće, kroz aktivnosti integrirati i inovativne alate i pristupe kako bi se dodatno povećala efikasnost i konkurentnost oba sektora na širem tržištu. Kroz provedbu mjere potiče se primjena digitalnih proizvoda i platformi kroz promicanje razvoja i primjene digitalnih rješenja.

Ciljane skupine ove mjere su mikro, mali i srednji poduzetnici u sektoru ribarstva i akvakulture: ribari, uzgajivači, organizacije proizvođača u ribarstvu i akvakulturi, prerada proizvoda ribarstva i akvakulture, organizacije ribara te znanstvena tijela, javnopravna tijela i drugi korisnici koji će biti preciznije definirani kroz FLAG natječaj.

Relevantnost prioritetne mjere

Jačanje održivosti i diversifikacija mikro, malog i srednjeg poduzetništva u ribarstvu i akvakulturi ključni su za unaprjeđenje konkurentnosti sektora ribarstva i akvakulture, što je kroz analizu stanja prepoznato kao važan izazov, ali i potencijal prostora. Područje FLAG-a, kroz evidentiranu statistiku porasta broja poduzeća, povoljniju poduzetničku klimu (veći broj novootvorenih tvrtki nego brisanih) i rast ukupnih prihoda tvrtki, evidentira ekonomski zamah u koji je potrebno integrirati i sektor ribarstva i akvakulture. S druge strane, vidljivi su izazovi velikog broja

mikropoduzeća i nedostatka većih tvrtki koje bi pokretale mrežu malog i srednjeg poduzetništva. Međutim, potencijal čini poslovna infrastruktura, koja također može biti mjesto razvoja sektora ribarstva i akvakulture, posebice kroz daljnje jačanje podsektora prerade ribe i morskih organizama. Primarni sektor na razini županije čini 6 % BDV-a, pri čemu je evidentiran rast za 35 % u odnosu na 2016. g. Međutim, evidentiran je pad prihoda primarnog sektora u razdoblju 2016.-2022., što ukazuje na prioritetnu potrebu jačanja konkurentnosti ovog sektora kako bi ostvario veću efikasnost i bolji plasman na tržištu. Evidentirana je i manja plaća u ovom sektoru. Ove informacije ukazuju na potrebu primjene inovacija i diversifikaciju djelatnosti, kako unutar sektora, tako i u povezivanju s drugim sektorima kroz specifične tržišne niše. Prostor FLAG-a Tri mora karakteriziraju plitki kanali i plitki dijelovi mora koji su pogodni za mrijest i rast ribljih vrsta, zbog čega je istaknut potencijal akvakulture. To je potvrđeno i kroz statistički prikaz jer je evidentirano kako područje FLAG-a ima znatno veće udjele u diversificiranim proizvodima ribarstva i akvakulture u odnosu na županijski prosjek, što može biti kamen temeljac za tržišno pozicioniranje kroz specifične proizvodne niše. Iz tog razloga, važno je iskoristiti potencijale prostora kroz diversifikaciju proizvodnje i ulaganje u daljnje jačanje akvakulture i njene tržišne konkurentnosti. Sektori ribarstva i akvakulture pritom imaju visok potencijal povezivanja s drugim komplementarnim djelatnostima (turizam, ugostiteljstvo i dr.) radi proširenja tržišta i promocije. Važnu ulogu u ribarskoj infrastrukturi čine svi elementi distribucije ribe i morskih organizama, od ulova do krajnjih kupaca, stoga je ulaganje u infrastrukturu tržnica i ribarnica od vitalne važnosti za budućnost sektora ribarstva. Daljnji razvoj ribarnica važan je za distribuciju lokalne ribe, kao i za uspješnu promociju kvalitete lokalnog sektora ribarstva. Isto tako, sektor prerade evidentirao je problem sustava odvodnje otpadnih voda (koji je evidentiran kao regionalni izazov), kao i potrebu za modernizacijom i unaprjeđenjem infrastrukture i opreme. Podaci o stanju plovila i opreme ribara i uzgajivača akvakulture ukazuju na potrebu za modernizacijom plovila i jačanjem njihove snage, kako bi se povećala efikasnost ribarskog sektora te umanjili gubici. Generalno, analizom stanja je utvrđen povoljan prometno-geografski položaj i pozicioniranost u blizini gospodarski propulzivnog prostora, što ukazuje na pozitivne gospodarske trendove u budućnosti te potencijal daljnjeg rasta i razvoja svih grana, uključujući i ribarstva i akvakulture. Važno je integrirati horizontalne mjere demografske politike kroz jačanje sektora ribarstva i akvakulture, kako bi se istim ulaganjima doprinijelo i rješavanju općih socioekonomskih izazova te povećala kvaliteta života.

Indikativne aktivnosti i potencijalna ulaganja

- Diversifikacija i novi oblici prihoda u ribolovu
- Energetska učinkovitost ribarskih plovila i ublažavanje klimatskih promjena
- Dodana vrijednost i kvaliteta proizvoda ribarstva
- Produktivna ulaganja u akvakulturu
- Ulaganja u uspostavu novih i/ili osuvremenjivanje postojećih objekata za preradu proizvoda ribarstva i akvakulture

- Ograničavanje utjecaja ribolova na bioraznolikost i zaštita alata i ulova od zaštićenih vrsta kroz ulaganje u ribarska plovila i/ili opremu
- Zaštita zdravlja i sigurnost na ribarskim plovilima
- Stavljanje na tržište proizvoda ribarstva i akvakulture (ribarnice)
- Nabava specijaliziranih vozila (hladnjača)
- Izrada zajedničke strategije brendiranja i vizualnog identiteta lokalnih proizvoda ribarstva i akvakulture (certifikacija proizvoda)
- Aktivnosti ispitivanja tržišta, informativne i promotivne kampanje
- Podrška razvoju i primjeni digitalnih rješenja te promicanje takvih rješenja u korist razvoja i konkurentnosti ribarstva i akvakulture.

Konačna lista aktivnosti i ulaganja biti će definirana u FLAG natječaju. Ovaj popis je indikativne i informativne naravi kako bi objasnio model realizacije prioritetne mjere.

Pokazatelji rezultata mjere

POKAZATELJ	MJERNA JEDINICA	POČETNA VRIJEDNOST (2023.)	CILJANA VRIJEDNOST (2029.)	IZVOR
Razvijena i/ili obnovljena infrastruktura, sadržaji i/ili oprema	Broj infrastrukture/ sadržaja/ opreme	0	3	Izvešća FLAG-a, MP-UR
Krajnji korisnici stvorene/podržane infrastrukture, sadržaja, opreme	Broj korisnika	0	3	Izvešća FLAG-a, MP-UR
Korisnici koji su usvojili ili poboljšali sustav zaštite okoliša i energetske učinkovitosti	Broj korisnika	0	3	Izvešća FLAG-a, MP-UR
Broj korisnika koji su diversificirali proizvodnju u sektoru ribarstva i/ili akvakulture	Broj korisnika	0	3	Izvešća FLAG-a, MP-UR
Izrađena zajednička strategije brendiranja i vizualnog identiteta lokalnih proizvoda ribarstva i akvakulture	Izrađena strategija	0	1	Izvešće FLAG-a
Aktivnosti promotivnih i informativnih kampanja	Broj aktivnosti/ kampanja	0	1	Izvešća FLAG-a, MP-UR
Odobreni projekti na FLAG razini	Broj projekata	0	7	Izvešća FLAG-a, MP-UR
CR 07 – Očuvana radna mjesta	Broj osoba	0	5	Izvešća FLAG-a, MP-UR
CR 13 – Aktivnosti suradnje među dionicima	Broj aktivnosti (radnji) koje se provode u partnerstvu	0	1	Izvešća FLAG-a, MP-UR

Specifični cilj 2. Povećanje iskoristivosti postojećih resursa povezanih s morem, ribarstvom i akvakulturom

Opis i relevantnost specifičnog cilja

Tradicionalna usmjerenost pojedinih sektora gospodarstva samo na jednu djelatnost i jedan izvor prihoda rezultira znatno manjom otpornosti sektora na tržišne fluktuacije. Mjera diversifikacije prihoda je ključan element u formiranju višerazinskog poslovanja koje može rezultirati dodatnim prihodom kojeg je moguće integrirati u daljnje unaprijeđenje primarnog sektora. Analizom stanja utvrđen je visok stupanj dostupnosti kulturne i prirodne baštine i mogućnosti povezivanja s djelatnostima ribarstva i akvakulture. S obzirom na bogatstvo prirodnih i kulturnih resursa te pozicioniranost na glavnom turističkom pravcu Jadranske Hrvatske, područje LAGUR-a tradicionalno je orijentirano na turizam, pri čemu je značajan aktivan odmor orijentiran na prirodne resurse, ali postoji i velik potencijal revitalizacije i valorizacije kulturne baštine. Visok potencijal valorizacije kulturne i prirodne baštine povezane s morem, ribarstvom i akvakulturom podupiru statistički podaci o turističkim kretanjima koji ukazuju na značajan udio u Zadarskoj županiji, s trendom kontinuiranog rasta. Prema podacima TZ Zadarske županije, koja objedinjuje podatke svih lokalnih TZ, područje LAGUR-a Tri mora je 2022. g. obuhvaćalo petinu ostvarenih županijskih turističkih rezultata u kontekstu dolazaka i gotovo četvrtinu turističkih noćenja, što ukazuje na značajan udio u turističkom segmentu. Usporedbe radi, područje LAGUR-a čini 31,8 % površine županije te 16,4 % stanovništva, što dovoljno ukazuje na turistički značaj prostora u kontekst Zadarske županije. Karakteristike turizma ukazuju na tradicionalnu usmjerenost na odmorišnom turizam, uz koji se veže visoka sezonalnost, niža potrošnja turista te niži prihodi od samog sektora turizma u odnosu na prostorni potencijal. Povezivanjem ribarstva i akvakulture s turizmom ostvaruje se obostrana korist; ribarstvo i akvakultura dobivaju nove kanale prihoda i proširuju svoje tržište, a turizam ostvaruje diversifikaciju turističkih proizvoda i potencijal produljenja sezone. Svakako je poželjno ojačati sinergiju turizma s ribarstvom i akvakulturom, ne samo u kontekstu primjene načela „od mora do stola“, već i u uključivanju turista u prikaz načina života ribara, kao vid aktivnog, ruralnog i agroturizma. Iz tog razloga, ističe se velik potencijal i potreba za povezivanjem ovih sektora te stvaranje sinergije na obostranu korist.

S obzirom na navedeno, drugi specifični cilj LRSR čini povećanje iskoristivosti postojećih resursa povezanih s morem, ribarstvo i akvakulturom, što će se postići kroz realizaciju dviju prioriternih mjera:

- Prioritetna mjera 2.1. Jačanje valorizacije kulturne baštine povezane s morem i morskim okolišem
- Prioritetna mjera 2.2. Jačanje održivosti i valorizacije prirodne baštine povezane s morem i morskim okolišem

Ovako definiran cilj usmjerava se na jačanje sinergije između sektora ribarstva, akvakulture, turizma, kulturnog sektora te sektora zaštite okoliša, čime se stvaraju multiplikativni benefiti i u socioekonomskom i u okolišnom kontekstu. Prva mjera orijentirana je na kulturni aspekt sinergije, a druga na okolišni aspekt. Provedbom ovih mjera revitalizira se tradicija ribarstva i akvakulture koja je povezana s prostorom u kulturološkom i okolišnom kontekstu jer je riječ o simbiozi koja povezuje morsko područje i lokalnu zajednicu. Osim što čuva lokalni identitet, također pomaže u diversifikaciji sektora ribarstva i akvakulture te podržava turizam, posebno kroz selektivne oblike turizma, kao i edukaciju i svijest o ribarstvu i morskim resursima. Obje mjere sadrže manja infrastrukturna ulaganja u infrastrukturu koja će osigurati održivu revitalizaciju i valorizaciju kulturne i prirodne baštine. Obje mjere imaju cilj stvaranje održivog razvoja koji valorizira kulturnu i prirodnu baštinu, podržava lokalni identitet i ekonomsku održivost te potiče suradnju između različitih sektora kako bi se ostvarila bolja iskoristivost resursa povezanih s morem, ribarstvom i akvakulturom, potičući na taj način veću vidljivost i promociju ribarstva i akvakulture. S obzirom na navedeno, cilj ima s jedne strane potencijal unaprijediti turističku vrijednost prostora i potaknuti diversifikaciju sektora turizma i gospodarstva u cjelini s jedne strane, a s druge diversificirati sektore ribarstva i akvakulture, povećati sinergiju s komplementarnim djelatnostima te povećati njihovu promociju i vidljivost. S obzirom na dvostruki učinak, realizacija doprinosi širim ciljevima razvoja prostora i doprinosi održivom regionalnom razvoju.

Pokazatelji

POKAZATELJ	MJERNA JEDINICA	POČETNA VRIJEDNOST (2023.)	CILJANA VRIJEDNOST (2029.)	IZVOR
CR 07 – Očuvana radna mjesta	Broj osoba	0	3	Izvešća LAGUR-a, MP-UR
CR 13 – Aktivnosti suradnje među dionicima	Broj aktivnosti (radnji) koje se provode u partnerstvu	0	4	Izvešća LAGUR-a, MP-UR

Prioritetna mjera 2.1. Jačanje valorizacije kulturne baštine povezane s morem i morskim okolišem

Opis prioritetne mjere

Ribarstvo i pomorstvo dio su lokalnog identiteta područja FLAG-a Tri mora, a njihova prisutnost protkana je kroz kulturno-povijesnu baštinu ovog područja, kako u nematerijalnom, tako i u materijalnom kontekstu. Snažan je potencijal revitalizacije kulturne baštine povezane s ribarskom tradicijom i pomorstvom te povezivanje sa sektorima ribarstva i akvakulture u smislu suradnje, sinergije, jačanja svijesti o sektorima, kao i promocije i brendiranja proizvoda. Kulturna baština povezana s ribarstvom i akvakulturom može postati specifičan brend ovog prostora koji će pomoći u diversifikaciji sektora ribarstva i akvakulture, a s druge strane pomoći lokalnom gospodarstvu

kroz podršku selektivnim oblicima turizma i umanjeњу sezonalnost (tj. proširenju turističke sezone). S obzirom na visok potencijal valorizacije kulturne baštine povezane s morem, morskim okolišem, ribarstvo i akvakulturom, kreiran je set ulaganja kojima će se povećati sinergija, suradnja i turistička valorizacija. Mjera ima za cilj podržati inicijative koje promiču i jačaju vrijednost kulturne baštine u kontekstu (po)morskog okruženja. Predviđena su ulaganja u infrastrukturnu obnovu i opremanje objekata kulturne baštine povezane s morem i morskim okolišem s prepoznatim turističkim potencijalom, pri čemu je nužno integrirati nematerijalnu baštinu. Pritom je moguće poticati tematske staze, mini posjetiteljske centre, interpretacijske elemente i sličnu infrastrukturu koja će osigurati unaprjeđenje valorizacije kulturne baštine. Na ovu vrstu ulaganja nadovezuje se organizacija edukacija, radionica, manifestacija i drugih događaja s ciljem promicanja i očuvanja ribarske tradicije, kroz koje je moguće prenijeti znanje i svijest o ribarstvu, ribarskoj baštini i ribarskom načinu života, a koji je protkan u identitet ovog prostora. Pritom se potiču manifestacije posvećene ribarskoj baštini, ribarstvu i akvakulturi kroz koje se promiče svijest o važnosti ovog sektora, zdrave prehrane i konzumiranja lokalnih proizvoda visoke kvalitete. Uz navedeno, mjera uključuje promociju tradicionalne prehrane u odgojno-obrazovnim institucijama, što ima dvostruki učinak: pružiti zdravu prehranu s lokalnim proizvodima visoke kvalitete, te povećati svijest djece o ribarstvu, ribarskoj tradiciji i ribarskoj baštini. Mjera ima s jedne strane potencijal unaprijediti turističku vrijednost prostora i potaknuti diversifikaciju sektora turizma i gospodarstva u cjelini s jedne strane, a s druge diversificirati sektore ribarstva i akvakulture, povećati sinergiju s komplementarnim djelatnostima te povećati njihovu promociju i vidljivost. S obzirom na dvostruki učinak, realizacija doprinosi širim ciljevima razvoja prostora i doprinosi održivom regionalnom razvoju. Kroz provedbu mjere potiče se primjena digitalnih proizvoda i platformi kroz promicanje razvoja i primjene digitalnih rješenja.

Kao dodatan format koji ova mjera pokriva uključuje razvoj i obnovu društvene infrastrukture koja promovira ribarstvo i akvakulturu, kao tradicionalne djelatnosti. Ovaj aspekt obuhvaća izgradnju ili obnovu tematskih dječjih igrališta, prostora za edukaciju, društvenih prostorija i sličnih objekata kroz koje je moguće promovirati ribarstvo i akvakulturu unutar lokalne zajednice. Na taj način se osiguravaju obostrani benefiti – lokalnoj zajednici se približava sektor ribarstva i akvakulture te zdrav i tradicionalan način prehrane, a zauzvrat se omogućuje kvalitetnije povezivanje sa zajednicom i jačanje lokalnih prehrambenih lanaca.

Ciljane skupine ove mjere uključuju jedinice lokalne i regionalne (područne) samouprave, turističke zajednice, ribare, uzgajivače, organizacije proizvođača u ribarstvu i akvakulturi, odgojno-obrazovne ustanove, dionike u sektoru kulture, civilni sektor, javnopravna tijela i druge korisnike koji će biti preciznije definirani kroz FLAG natječaj.

Relevantnost prioritetne mjere

Područje FLAG-a Tri mora, zahvaljujući svojoj turbulentnoj povijesti i specifičnom načinu života kojeg je oblikovala prilagodba specifičnim uvjetima reljefa i klime te orijentiranost na pomorstvo, obiluje elementima kulturno-povijesne baštine, uključujući i materijalu i nematerijalnu baštinu.

Unatoč bogatoj povijesti, valorizacija kulturne maritimne baštine nije u dovoljnoj mjeri realizirana, što se očituje i u manjem broju kulturnih ustanova, poput muzeja, interpretacijskih elemenata i sl. S druge strane, postoje brojna zaštićena kulturna dobra, od kojih je veći dio povezan s pomorstvom, uslijed tradicionalne orijentiranosti ovog prostora na more i morske djelatnosti. Analizom stanja evidentirani su brojni elementi nematerijalne kulturne baštine koji trebaju bolju vidljivost i valorizaciju, kao i elementi materijalne baštine kojima nedostaje interpretacijska infrastruktura kako bi se posjetiteljima, ali i mlađim naraštajima, podijelilo znanje i povijest ovog prostora i prikazali povezanosti sa tradicijom ribarstva i akvakulture. Specifičan oblik kulturne baštine predstavlja i podvodna arheološka baština, a koja je bogata u podmorju u obuhvatu FLAG-a Tri mora. Njihova održiva valorizacija moguća je uz komplementarnu valorizaciju morskih resursa, pri čemu je nužno integrirati i ribarstvo i marikulturu, a također je potencijal vidljiv i u jačanju svijesti zaštite mora i morskih resursa. Povezanost s tradicijom pomorstva imaju i fortifikacijski objekti koji su rasprostranjeni po području obuhvata FLAG-a i trebaju obnovu i turističku valorizaciju. Njihova povijest također je posebno vezana uz pomorski prostor s obzirom na burnu povijest. Njihova obnova i valorizacija također može biti provedena u sinergiji s razvojem ribarstva i marikulture, posebice kroz promociju zaštite morskih resursa te interpretacije burne pomorske povijesti ovog prostora. Sva navedena kulturna baština komplementarna je s aktivnostima FLAG-a i nužno ju je valorizirati, obnoviti i potaknuti lokalni razvoj kroz revitalizaciju. Bogatstvo materijalne i nematerijalne kulturne maritimne baštine nužno je njegovati za buduće generacije te ju isticati kao svojevrsan brend i temelj identiteta ovog prostora. Potencijal valorizacije kulturne baštine u turističke svrhe pomažu statistički dokazi o brzom oporavku turističkog sektora nakon pandemije COVID-19 te značajnom udjelu noćenja i dolazaka turista u prostoru FLAG-a u odnosu na ukupan turistički promet Zadarske županije. Ti podatci ukazuju na velik potencijal povezivanja s turističkim djelatnostima i mogućnost podrške diversifikaciji ribarstva i akvakulture.

Indikativne aktivnosti i potencijalna ulaganja

- Manja infrastrukturna ulaganja i opremanje objekata kulturne (materijalne i nematerijalne) baštine povezane s morem i morskim okolišem s prepoznatim turističkim potencijalom (npr. tematske staze, mini posjetiteljski centri/punktovi i sl.)
- Promocija tradicionalne prehrane u odgojno-obrazovnim institucijama (npr. nabava potrebne opreme u kuhinjama škola, vrtića i sl.)
- Organizacija edukacija, radionica, manifestacija i drugih događaja s ciljem promicanja i očuvanja ribarske tradicije
- Građenje i/ili rekonstrukcija društvene infrastrukture koja promovira ribarstvo i akvakulturu (npr. dječja igrališta, prostori za edukacije, društvene prostorije i sl.)

Konačna lista aktivnosti i ulaganja biti će definirana u FLAG natječaju. Ovaj popis je indikativne i informativne naravi kako bi objasnio model realizacije prioritetne mjere.

Pokazatelji rezultata mjere

POKAZATELJ	MJERNA JEDINICA	POČETNA VRIJEDNOST (2023.)	CILJANA VRIJEDNOST (2029.)	IZVOR
Razvijena i/ili obnovljena infrastruktura, sadržaji i/ili oprema	Broj infrastrukture/ sadržaja/ opreme	0	3	Izvešća FLAG-a, MP-UR
Manifestacije/događanja koja doprinose promicanju i valorizaciji maritimne kulturne baštine	Broj manifestacija/ događanja	0	15	Izvešća FLAG-a, MP-UR
Broj odgojno-obrazovnih ustanova uključenih u program zdrave prehrane proizvoda ribarstva i akvakulture	Broj škola/vrtića	0	2	Izvešća FLAG-a, MP-UR
Sudionici aktivnosti vezanih uz valorizaciju maritimne baštine	Broj sudionika	0	500	Izvešća FLAG-a, MP-UR
Odobreni projekti na FLAG razini	Broj projekata	0	10	Izvešća FLAG-a, MP-UR
CR 07 – Očuvana radna mjesta	Broj osoba	0	2	Izvešća FLAG-a, MP-UR
CR 13 – Aktivnosti suradnje među dionicima	Broj aktivnosti (radnji) koje se provode u partnerstvu	0	10	Izvešća FLAG-a, MP-UR

Prioritetna mjera 2.2. Jačanje održivosti i valorizacije prirodne baštine povezane s morem i morskim okolišem

Opis prioritetne mjere

Mjera teži valorizaciji prirodne baštine povezane s rijekama, morem, morskim okolišem, ribarstvom i akvakulturom, na način da potiče održivu valorizaciju i zaštitu elemenata prirodne baštine. Kroz mjeru se daje podrška projektima i inicijativama usmjerenim na očuvanje i unaprjeđenje prirodne baštine koja je usko povezana s rijekama, morem i morskim okolišem. Pristup mjeri evidentira se kroz dva komplementarna kanala. Manja infrastrukturna ulaganja i opremanje objekata prirodne baštine povezane s morem i morskim okolišem s prepoznatim turističkim potencijalom usmjerena su na ulaganje u infrastrukturu koja će istovremeno osigurati zaštitu resursa i njihovu održivu valorizaciju u skladu s ciljevima zaštite prirodne baštine. Primjeri takvih ulaganja mogu biti obalne staze, promatračke točke s interpretacijskim elementima, posjetiteljska i interpretacijska infrastruktura i sl. Ideja je kroz infrastrukturna ulaganja pružiti posjetiteljima bolje razumijevanje prirodne baštine te njenog odnosa sa sektorom ribarstva i akvakulture, kao i jačati svijest o nužnosti zaštite morskih resursa. Takvom valorizacijom ostvaruje se i održiviji sektor turizma, diversifikacija gospodarstva, diversifikacija ribarstva i akvakulture te jačanje suradnje među dionicima kroz zajedničku promociju i vidljivost. S druge strane, mjera uključuje i aktivnosti provedbe monitoringa, istraživanja i mapiranja te izradu znanstvenih i

stručnih studija i publikacija vezanih uz prirodne resurse mora, morskog okoliša i ekosustava povezanih s morem. Na taj način će se poticati istraživanje biološke raznolikosti, kvalitete voda, stanja ekosustava i utjecaja klimatskih promjena, što ima obostran doprinos shvaćanju potrebe za zaštitom prirodne baštine i morskih resursa, kao i prilagodbi sektora ribarstva i akvakulture na klimatske izazove. Kao i prethodna mjera, osigurava dvostruk učinak na diversifikaciju sektora turizma i gospodarstva u cjelini s jedne strane, a s druge diversifikaciju sektora ribarstva i akvakulture, jačanje sinergije s komplementarnim djelatnostima te jačanje njihove promocije i vidljivosti. S obzirom na dvostruki učinak, realizacija doprinosi širim ciljevima razvoja prostora i održivom regionalnom razvoju. Kroz provedbu mjere potiče se primjena digitalnih proizvoda i platformi kroz promicanje razvoja i primjene digitalnih rješenja.

Ciljane skupine ove mjere uključuju jedinice lokalne i regionalne (područne) samouprave, turističke zajednice, ribare, uzgajivače, organizacije proizvođača u ribarstvu i akvakulturi, dionike u sektoru zaštite okoliša i prirodne baštine, znanstvena tijela, javnopravna tijela, ustanove i druge korisnike koji će biti preciznije definirani kroz FLAG natječaj.

Relevantnost prioritetne mjere

Osim bogate kulturno-povijesne baštine, područje FLAG-a Tri mora obiluje prirodnom baštinom i vrijednim prirodnim staništima koja se štite nacionalnom razinom zaštite te su uključena u NATURA2000 područja. Područje FLAG-a gotovo je u potpunosti pokriveno NATURA2000 mrežom. Zaštićene dijelove prirode, koji su zaštićeni sukladno nacionalnim zakonskim aktima i regulativama, čine Nacionalni park Paklenica, Park prirode Velebit, tri značajna krajobraza (Kanjon Zrmanje, Dubrava-Hanzina i Zrće), dva ornitološka posebna rezervata (Kolanjsko blato te Velo i Malo Blato), jedan posebni rezervat šumske vegetacije (Dubrava-Hanzina-Rezervat) te dva spomenika prirode (Modrič-pećina i Zeleni hrast). Bogatstvo prirodnom baštinom i specifičan prirodni i kulturni krajolik, svake godine privlače velik broj posjetitelja, penjača, avanturista, planinara, *outdoor* entuzijasta, sportaša, rekreativaca i posjetitelja željnih prirodnih ljepota. Reljefna i geomorfološka specifičnost prostora ogroman su potencijal za valorizaciju prirodne baštine i prirodnih resursa, što je potrebno održivo valorizirati. Potencijal je stoga vidljiv u kontekstu ekoturizma, planimora (sinergijska valorizacija planinskih i morskih resursa), maritimnog turizma (valorizacija morskih resursa izuzev tradicionalnog kupališnog turizma) i sl. Potencijal valorizacije prirodne baštine podupiru i pozitivni trendovi evidentirani u sektoru turizma, značajan udio ovog prostora u turističkom prometu Zadarske županije, kao i veći udjeli kamping turizma u odnosu na prosjek županije. Komplementarnost turizma, prirodne baštine te ribarstva i akvakulture evidentna je kroz potencijal njihove suradnje te zajedničku valorizaciju prirodnih resursa na koje su one usmjerene. Na taj način, otvaraju se dodatna vrata za diversifikaciju ribarstva i akvakulture, ali i za njihovu promociju i vidljivost na tržištu.

Indikativne aktivnosti i potencijalna ulaganja

- Manja infrastrukturna ulaganja i opremanje objekata prirodne baštine povezane s morem i morskim okolišem s prepoznatim turističkim potencijalom

- Provedba monitoringa, istraživanja i mapiranja te izrada znanstvenih i stručnih studija i publikacija vezna uz prirodne resurse mora, morskog okoliša i ekosustava povezanih s morem

Konačna lista aktivnosti i ulaganja biti će definirana u FLAG natječaju.

Pokazatelji rezultata mjere

POKAZATELJ	MJERNA JEDINICA	POČETNA VRIJEDNOST (2023.)	CILJANA VRIJEDNOST (2029.)	IZVOR
Aktivnosti monitoringa i istraživanja morskog okoliša i ekosustava	Broj aktivnosti	0	1	Izvešća FLAG-a, MP-UR
Stvorena/podržana infrastruktura i sadržaji za promicanje i valorizaciju prirodne baštine	Broj podržane infrastructure/sadržaja	0	2	Izvešća FLAG-a, MP-UR
Odobreni projekti na FLAG razini	Broj projekata	0	3	Izvešća FLAG-a, MP-UR
CR 07 – Očuvana radna mjesta	Broj osoba	0	1	Izvešća FLAG-a, MP-UR
CR 13 – Aktivnosti suradnje među dionicima	Broj aktivnosti (radnji) koje se provode u partnerstvu	0	3	Izvešća FLAG-a, MP-UR

Specifični cilj 3. Zaštita rijeka, mora, morskog i obalnog okoliša kroz jačanje partnerstva

Opis i relevantnost specifičnog cilja

Bogatstvo prirodne baštine, geomorfološke raznolikosti, bioraznolikosti te bogatstvo morskih resursa čine temelj prirodnih osnovica područja FLAG-a Tri mora. Efikasna zaštita rijeka, mora, morskog i obalnog okoliša ključna je kako bi se zaštitili razvojni resursi i osigurala dugoročna održivost. Postizanje efikasne zaštite nemoguće je bez uspješnog jačanja partnerstva između dionika, kako unutar sektora ribarstva i akvakulture, tako i s dionicima iz drugih sektora (zaštite okoliša, znanstvene zajednice i dr.). Samom analizom stanja utvrđeni su brojni izazovi, poput: nedovoljne razvijenosti sustava odvodnje otpadnih voda i rizik od onečišćenja voda i mora, nedostatna razvijenost sustava gospodarenja otpadom, nedovoljno iskorišten potencijal suradnje i partnerstva kako bi se pristupilo jačanju sektora ribarstva i akvakulture te zaštiti morskog i obalnog okoliša, trend povećanja otpada, niska stopa recikliranja i sl. Nužno je podržati inicijative za zaštitom mora, morskog i obalnog okoliša kako bi se ostvario dugoročan razvoj sektora ribarstva i akvakulture, ali i održivi razvoj područja FLAG-a Tri mora u cjelini.

S obzirom na navedeno, treći specifični cilj LRSR čini zaštitu mora, morskog i obalnog okoliša kroz jačanje partnerstva, što će se postići kroz realizaciju dviju prioriteta mjera:

- Prioritetna mjera 3.1. Zaštita rijeka, mora, morskog i obalnog okoliša
- Prioritetna mjera 3.2. Jačanje partnerstava u ribarstvu i akvakulturi

Svrha ovog cilja je postići razinu održive zaštite morskog okoliša i očuvanja ekosustava, uz istovremeno jačanje partnerstava unutar sektora ribarstva i akvakulture te s drugim dionicima, posebice znanstvenim sektorom. Pritom je prva mjera usmjerena na aktivnosti čišćenja i recikliranja riječnog i morskog otpada te educiranje javnosti o važnosti zaštite okoliša i održivosti sektora ribarstva i akvakulture, a druga na poticanje suradnje i partnerstava između ribara, uzgajivača i znanstvenih institucija kako bi se potaknuo prijenos znanja, istraživanja, inovacije te općenito održivi razvoj sektora i prostora u cjelini. Sinergija između ovih mjera postiže se kroz koordiniran pristup očuvanju morskog okoliša, poboljšanje uvjeta za ribarstvo i akvakulturu, te promociju zajedničke svijesti o važnosti očuvanja morskog okoliša i održivosti ovih sektora. Sinergijski učinak ovih dviju mjera doprinijet će integriranom pristupu očuvanja morskih resursa za dugoročan razvoj te postizanje više razine održivosti sektora. S obzirom na navedeno, cilj 3 pruža okvir za integrirano djelovanje u cilju postizanja ekološki i društveno održivih rezultata.

Pokazatelji

POKAZATELJ	MJERNA JEDINICA	POČETNA VRIJEDNOST (2023.)	CILJANA VRIJEDNOST (2029.)	IZVOR
CR 07 – Očuvana radna mjesta	Broj osoba	0	4	Izvešća FLAG-a, MP-UR
CR 13 – Aktivnosti suradnje među dionicima	Broj aktivnosti (radnji) koje se provode u partnerstvu	0	3	Izvešća FLAG-a, MP-UR

Prioritetna mjera 3.1. Zaštita rijeka, mora, morskog i obalnog okoliša

Opis prioritetne mjere

Prioritetna mjera 3.1. usmjerena je na očuvanje i unaprjeđenje riječnog i morskog okoliša i obalnih područja kako bi se osigurala dugoročna održivost i zaštita vrijednih ekosustava, čije očuvanje predstavlja temelj egzistencije za velik dio stanovništva. Kroz mjeru će se poticati provođenje akcija čišćenja rijeka, morskog okoliša i morskih obala, što će uključivati uklanjanje otpada, plastičnih materijala i drugih onečišćivača iz rijeka, mora i obala. Akcijama čišćenja se poboljšava

stanje morskog okoliša, smanjuje se negativan utjecaj čovjeka na morski okoliš, provodi se edukacija javnosti o važnosti očuvanja morskog okoliša te se promovira važnost zaštite okoliša u okviru održivog razvoja ribarstva i akvakulture. Kroz ovu mjeru poticati će se i inovativne inicijative prerade proizvoda od sakupljenog otpada, što uključuje obradu, recikliranje i ponovnu uporabu materijala i izradu proizvoda sačinjenog od recikliranog materijala. Na taj način će se potaknuti recikliranje otpada i pravilno gospodarenje otpadom, ali i jačanje svijesti o temama zaštite mora, morskog i obalnog okoliša. Kroz ovu mjeru potiče se i organizacija edukacija, manifestacija, znanstvenih skupova i drugih događaja s ciljem promicanja očuvanja morskog okoliša i ribarske tradicije. Moguća je provedba radionica, predavanja, manifestacija i znanstvenih skupova koji će privući širu javnost i uključiti ju u teme očuvanja morskog okoliša. Također, promicanje ribarske tradicije može oživjeti kulturno naslijeđe i potaknuti očuvanje tradicionalnih i održivih metoda ribolova i obrade ribljih proizvoda. Mjera ima značajan ekološki i društveni doprinos. Kroz čišćenje morskog okoliša i preradu otpada, smanjuje se zagađenje mora i obala, štiti morski okoliš i osigurava sigurno i čisto okruženje za lokalnu zajednicu. Organizacija edukacija i događanja potiče svijest o važnosti očuvanja morskog okoliša i potiče građane i dionike na odgovorno ponašanje prema moru. Povećava se razumijevanje ekoloških izazova i potreba za očuvanjem, a istovremeno se promovira ribarstvo i akvakultura te tradicija tih sektora. Kroz mjeru se doprinosi ciljevima zaštite i obnove morske bioraznolikosti i ekosustava, unaprjeđenje znanja o morskom okolišu te očuvanje zdravlja i dobrobiti životinja u akvakulturi.

Ciljane skupine uključuju ribare, uzgajivače, znanstvena, javnopravna i slična tijela koja se bave temama zaštite obalnog i morskog okoliša, organizacije ribara i uzgajivača, odgojno-obrazovne ustanove, civilni sektor, jedinice lokalne i regionalne (područne) samouprave i druge korisnike koji će biti preciznije definirani kroz FLAG natječaj.

Relevantnost prioritetne mjere

Područje FLAG-a premreženo je zaštitom ekološke mreže NATURA2000 i zaštićenim dijelovima prirode, što ukazuje na enormno bogatstvo prirodnih resursa, i kopnenih i morskih. Nužnost očuvanja morskih resursa povezana je s očuvanjem prirodnog okoliša, očuvanjem bioraznolikosti i očuvanjem ekosustava u cjelini. Izazovi koji su pritom evidentirani jest neadekvatna izgrađenost sustava odvodnje te pročišćavanja otpadnih voda, zastupljenost ekološki neprihvatljivih septičkih i crnih jama, nedostatna zastupljenost pročišćivača, kao i nedovoljno razvijena infrastruktura za održivog gospodarenje otpadom. Količine otpada s godinama se povećavaju i javlja se trend daljnjeg povećanja, zbog čega je neophodno uvesti model održivog gospodarenja otpada, uključujući i morskog otpada, koji je često u javnosti zanemarena tema. Generalni regionalni problem je niska stopa odvojenog prikupljanja otpada, znatno niža u odnosu na nacionalni i EU prosjek. Suvremeni način života i turistička kretanja generiraju velike količine otpada, stoga je vrlo važno poticati edukativne aktivnosti održivijeg načina života te poticati odvojeno prikupljanje otpada kako bi se on mogao dalje reciklirati te koristiti u nove svrhe. Nužno je podržati lokalne inicijative za unaprjeđenjem mreže gospodarenja otpadom, kako bi se minimizirali potencijalno negativni utjecaji na okoliš u cjelini, s naglaskom na morsko područje. U cjelokupan kontekst

očuvanja i zaštite mora, morskog i obalnog okoliša važno je uključiti širu javnost, znanstvenu zajednicu, odgojno-obrazovne ustanove i druge dionike kako bi se unaprijedila razina svijesti o važnosti zaštite mora, morskog i obalnog okoliša. Navedena razina svijesti je na nacionalnoj razini nedostatna, unatoč tome što more predstavlja izvor života za velik dio stanovništva.

Indikativne aktivnosti i potencijalna ulaganja

- Provođenje akcija čišćenja morskog okoliša i morskih obala
- Prerada proizvoda od sakupljenog otpada
- Inovativna rješenja za odlaganje otpada i smanjenje onečišćenja
- Unaprjeđenje infrastrukture za prikupljanje otpada
- Organizacija edukacija, manifestacija, znanstvenih skupova i drugih događaja s ciljem promicanje očuvanja morskog okoliša i ribarske tradicije
- Zaštita i obnova morske bioraznolikosti i ekosustava

Konačna lista aktivnosti i ulaganja biti će definirana u FLAG natječaju. Ovaj popis je indikativne i informativne naravi kako bi objasnio model realizacije prioritetne mjere.

Pokazatelji rezultata mjere

POKAZATELJ	MJERNA JEDINICA	POČETNA VRIJEDNOST (2023.)	CILJANA VRIJEDNOST (2029.)	IZVOR
Broj ekoloških akcija	Broj akcija	0	5	Izvješća FLAG-a, MP-UR
Reciklirani proizvodi od sakupljenog otpada	Broj novih proizvoda	0	1	Izvješća FLAG-a, MP-UR
Inovativna rješenja za odlaganje otpada/smanjenje onečišćenja	Broj novih proizvoda/sustava/rješenja	0	2	Izvješća FLAG-a, MP-UR
Stvorena/poboljšana infrastruktura za prikupljanje otpada	Broj ulaganjau infrastrukturu	0	1	Izvješća FLAG-a, MP-UR
Manifestacije/događanja koja doprinose promicanju očuvanja morskog okoliša i ribarske tradicije	Broj manifestacija/događanja	0	6	Izvješća FLAG-a, MP-UR
Odobreni projekti na FLAG razini	Broj projekata	0	9	Izvješća FLAG-a, MP-UR
CR 07 – Očuvana radna mjesta	Broj osoba	0	2	Izvješća FLAG-a, MP-UR
CR 13 – Aktivnosti suradnje među dionicima	Broj aktivnosti (radnji) koje se provode u partnerstvu	0	7	Izvješća FLAG-a, MP-UR

Prioritetna mjera 3.2. Jačanje partnerstava u ribarstvu i akvakulturi

Opis prioritetne mjere

Poticanje udruživanja u sektorima ribarstva i akvakulture, kao i s drugim sektorima, ključno je za jačanje prepoznatljivog zajedničkog nastupa na tržištu te zajednički pristup izazovima. Iz tog razloga stvorena je prioritetna mjera 3.2. koja teži jačanju partnerstava u ribarstvu i akvakulturi. Jačanjem suradnje unaprjeđuje se održivost i konkurentnost sektora. U okviru realizacije ove mjere poticat će se razvoj i širenje partnerstava između ribara i uzgajivača (unutar sektora) te između znanstvenika i ribara (između sektora), uključujući suradnju vezanu uz unaprjeđenje, promociju i valorizaciju maritimne materijalne i nematerijalne baštine ribarstvenog područja. To podrazumijeva stvaranje partnerstva (mreža, partnerskih sporazuma, ugovora, udruženja i slično) između jednog ili više neovisnih znanstvenih tijela i ribara ili organizacije ribara te provedba aktivnosti u okviru partnerstva, uključujući aktivnosti prikupljanja i upravljanja podacima, studije, pilot-projekte, širenje znanja i rezultata istraživanja, seminare i najbolje prakse. Osim navedenog, ovakvim aktivnostima se ostvaruje prijenos znanja što je preduvjet za razvoj inovacija i unaprjeđenja djelatnosti. Također, mjera uključuje poticanje razvoja savjetodavnih usluga u ribarstvu i akvakulturi, što uključuje stručne savjete, savjetodavne usluge (od strane znanstvenih, akademskih, stručnih tijela ili subjekata koji pružaju gospodarsko savjetovanje i koji imaju potrebne kompetencije), uključujući o okolišnoj održivosti ribolova i akvakulture, o poslovnim strategijama, strategijama stavljanja na tržište i sl. Ulaganja u razvoj i provedbu savjetodavnih programa i edukaciju podržavaju održivost i poboljšavaju kvalitetu proizvodnje. Uz navedeno, mjera uključuje i povećanje potencijala lokaliteta za akvakulturu, što može uključiti: aktivnosti utvrđivanja i kartiranja najpovoljnijih područja za razvoj akvakulture te područja gdje bi akvakulturu trebalo isključiti kako bi se zadržala uloga takvih područja u funkcioniranju ekosustava te ulaganja u poboljšanje i razvoj pomoćnih objekata i infrastruktura potrebnih za povećanje potencijala akvakulturnih lokaliteta i za smanjenje negativnog utjecaja akvakulture na okoliš, uključujući ulaganja u konsolidaciju zemljišta, opskrbu energijom ili upravljanje vodama. Partnerstva u ribarstvu i akvakulturi promiču dijalog, razmjenu znanja i jačaju povezanost između svih relevantnih dionika. Kroz ove aktivnosti, sektor ribarstva i akvakulture postaje održiviji, otporniji na promjene te doprinosi lokalnom gospodarstvu i zajednici. Ova mjera predstavlja ključnu komponentu u ostvarivanju održivog razvoja ribarstva i akvakulture, osnažujući sektor kroz suradnju i inovaciju. Kroz provedbu mjere potiče se primjena digitalnih proizvoda i platformi kroz promicanje razvoja i primjene digitalnih rješenja.

Ciljane skupine uključuju znanstvena tijela u partnerstvu sa ribarima ili organizacijama ribara, ribare, uzgajivače i prerađivače proizvoda ribarstva i akvakulture, organizacije ribara, javnopravna tijela, civilni sektor i druge korisnike koji će biti preciznije definirani kroz FLAG natječaj.

Relevantnost prioritetne mjere

Analiza stanja utvrdila je uključenost i aktivnost dijela ribara u participativnim aktivnostima i udruženjima u kojima ostvaruju partnerstva s drugim dionicima. Međutim, kroz radionice u okviru izrade LRSR, dionici su istaknuli nužnost jačanja partnerstava u ribarstvu i akvakulturi kako bi

zajednički rješavali izazove s kojima se susreću te kako bi zajedničkim snagama razvijali sektore, stvarali brend te jačali prepoznatljivost i vidljivost na tržištu. Također, istaknuli su i potrebu za jačanjem partnerstava s drugim sektorima, posebice znanstvenim, kako bi se potaknuo prijenos znanja, aktivacija inovacija, primjena suvremenih metoda rada te istražile i primijenile adekvatne mjere za zaštitu okoliša. Takve vrste partnerstava i udruživanja doprinose općem razvoju sektora, ali i općem okolišnom i socioekonomskom razvoju jer potiče održiviji rast sektora i gospodarstva u cjelini. Istaknut je velik potencijal daljnje razvoja partnerstva, kao i savjetodavnih usluga ribarima i uzgajivačima u rješavanju izazova te korištenju EU sredstava.

Indikativne aktivnosti i potencijalna ulaganja

- Savjetodavne usluge u ribarstvu i akvakulturi
- Partnerstva između znanstvenika i ribara, uključujući suradnju vezanu uz unaprjeđenje, promociju i valorizaciju maritimne materijalne i nematerijalne baštine ribarstvenog područja
- Povećanje potencijala lokaliteta za akvakulturu

Konačna lista aktivnosti i ulaganja biti će definirana u FLAG natječaju. Ovaj popis je indikativne i informativne naravi kako bi objasnio model realizacije prioritetne mjere.

Pokazatelji rezultata mjere

POKAZATELJ	MJERNA JEDINICA	POČETNA VRIJEDNOST (2023.)	CILJANA VRIJEDNOST (2029.)	IZVOR
Krajnji korisnici savjetodavnih usluga u ribarstvu i akvakulturi	Broj korisnika	0	2	Izvešća FLAG-a, MP-UR
Odobreni projekti na FLAG razini	Broj projekata	0	2	Izvešća FLAG-a, MP-UR
CR 07 – Očuvana radna mjesta	Broj osoba	0	2	Izvešća FLAG-a, MP-UR
CR 13 – Aktivnosti suradnje među dionicima	Broj aktivnosti (radnji) koje se provode u partnerstvu	0	2	Izvešća FLAG-a, MP-UR

Horizontalni cilj: Provedba i praćenje provedbe LRSR

Horizontalni cilj predstavlja aktivnosti koje su relevantne za opću provedbu Lokalne razvojne strategije u ribarstvu Lokalne akcijske grupe u ribarstvu Tri mora. Kao takav, predstavlja model podrške provedbi svih definiranih ciljeva i prioritetnih mjera. Uključuje tri razine aktivnosti:

- Troškove rada i osoblja
- Osposobljavanje, edukacije i usavršavanje
- Promidžbu i vidljivost

Kroz cilj se osiguravaju administrativni i operativni kapaciteti za samu provedbu i praćenje provedbe LRSR, osigurava se relevantno obrazovanje i osposobljavanje ključno za poboljšanje kompetencija i znanja za potrebe provedbe strategije, pripreme projekata i dr. Kako bi strategija bila uspješna, važno je osigurati da dionici u ribarstvu i akvakulturi budu informirani o njezinim ciljevima i aktivnostima. Promidžba i vidljivost uključuju komunikacijske aktivnosti koje promoviraju LRSR, obavještavaju dionike o postignućima i potiču interes javnosti i potencijalnih partnera. Kroz cilj će se promovirati strategija i provedba na raznim događanjima, radionicama, kroz izradu informativnih materijala, sudjelovanje na konferencijama, dok će se ostvareni rezultati i vijesti o njima javno distribuirati prema ciljanim skupinama.

Ovaj horizontalni cilj osigurava da se LRSR učinkovito provodi i prati. Praćenje provedbe vršit će se pomoću utvrđenih pokazatelja koji su prikazani u dokumentu. Doprinos rezultata definiranim pokazateljima mjerit će se jednom godišnje kako bi se osigurala pravovremena reakcija u slučaju odmak od željenih ostvarenja rezultata. Temeljem evaluacije provedbe i kroz proces aktivnog praćenja, moguće je prilagoditi pristup realizaciji LRSR kako bi se ostvarili definirani pokazatelji.

5.3. Zajedničke značajke za sve prioritetne mjere u okviru LRSR

U ovom poglavlju dan je prikaz zajedničkih značajki koje se provlače kroz definirane prioritetne mjere, a za razliku od horizontalnog cilja, usmjerene su na pripremu okvira za razradu FLAG natječaja kojima će se provoditi sama strategija. Zajedničke značajke kategorizirane su kroz pregled ciljanih korisnika, uvjeta prihvatljivosti korisnika i projekata, intenzitet potpore te načela i kriteriji odabira projekata.

Ciljani korisnici

Ciljane korisnike kojima je usmjerena provedba LRSR uključuju: lučke uprave, jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave, ovlaštenike koncesije za upravljanje lučkim područjem, ribare, uzgajivače, prerađivače proizvoda ribarstva i akvakulture, organizacije ribara i uzgajivača (zadruge, udruge, klaster i dr.), organizacije proizvođača u ribarstvu i akvakulturi, mikro, male i srednje poduzetnike, znanstvena tijela, javnopravna tijela i druge korisnike koji će biti preciznije definirani kroz natječaje FLAG-a. Kroz mjere Specifičnog cilja 2, uz navedene, ciljane korisnike uključuju i dionici u turizmu, dionici u kulturi i zaštiti kulturne baštine, dionici u zaštiti prirodne baštine i odgojno-obrazovne ustanove. Kroz Prioritetnu mjeru 3.1., uz navedene, mogu se uključiti i dionici u sektoru zaštite okoliša. Kroz sve mjere, mogu se uključiti pripadnici civilnog sektora.

Detaljni uvjeti koje moraju zadovoljiti ciljani korisnici biti će definirani u okviru FLAG natječaja, a navedeni popis može biti prilagođen i proširen.

Uvjeti prihvatljivosti korisnika, projekata i troškova

Kako bi se pravilno usmjerili projekti, natječaji FLAG-a tijekom pripreme i provedbe definirat će uvjete prihvatljivosti projekata, korisnika i troškova, kako bi se isti usmjerili prema željenim ciljevima. Neki od uvjeta mogu biti:

- Projekt/trošak mora biti usklađen s relevantnim specifičnim ciljem i relevantnom prioritetnom mjerom LRSR FLAG Tri mora, a za koju se natječaj otvara.
- Projekt/trošak mora doprinosti glavnim pokazateljima FLAG-a.
- Projekt se mora provoditi na području obuhvata FLAG-a Tri mora, izuzev aktivnosti promocije i informiranja na vanjskim događanjima i sudjelovanjima na konferencijama, sajmovima i dr.
- Korisnik mora imati prebivalište, sjedište i/ili aktivnu podružnicu (ovisno o organizacijskom obliku korisnika) odnosno lokaciju uzgajališta i/ili mrjestilišta i/ili odobrenog objekta za preradu proizvoda ribarstva na području obuhvata FLAG-a Tri mora ili provoditi projektne aktivnosti isključivo na području FLAG-a
- Korisnik mora imati podmirene i uređene financijske obveze prema državnom proračunu te ne smije imati dug prema poreznim obvezama.
- Korisnik ne smije biti u postupku predstečaja, stečaja, stečaja potrošača ili likvidacije u skladu s posebnim propisima.
- Projekt mora doprinosti minimalno jednom prioritetu Programa za ribarstvo i akvakulturu Republike Hrvatske za programsko razdoblje 2021.-2027. te Zajedničkoj ribarstvenoj politici EU. i dr.

Detaljni i precizni uvjeti prihvatljivosti projekata, korisnika i troškova biti će definirani u okviru FLAG natječaja.

Intenzitet potpore

Osnovni intenzitet potpore iznosi 50 % ukupnih prihvatljivih troškova, a odstupanje intenziteta potpore moguće je u sljedećim maksimalnim stopama i situacijama (sukladno čl. 41. i Prilogu III Uredbe EU 2021/1139):

- 40 % - operacije koje se podupiru na temelju članka 17., 18. i 19. Uredbe EU 2021/1139
- 60 % - operacije za potporu održivoj akvakulturi koje provode MSP- ovi
- 60 % - operacije koje provode organizacije ribara ili drugi skupni korisnici
- 75 % - operacije kojima se podupiru inovativni proizvodi, procesi ili oprema u ribarstvu, akvakulturi i preradi
- 75 % - operacije čiji je cilj poboljšavati zdravstvene, sigurnosne i radne uvjete na ribarskim plovilima, osim operacija koje se podupiru na temelju članka 19.
- 75 % - operacije koje provode organizacije proizvođača, udruženja organizacija proizvođača ili međusektorske organizacije
- 75 % - operacije kojima se poboljšava infrastruktura ribarskih luka, burza ribe, iskrcajnih mjesta i zakloništa kako bi se olakšalo iskrcavanje i skladištenje neželjenog ulova, a kojima se doprinosi provedbi obveze iskrcavanja iz članka 15. Uredbe (EU) br. 1380/2013
- 75 % - operacije kojima se olakšava stavljanje na tržište iskrcanog neželjenog ulova iz komercijalnih stokova u skladu s člankom 8. stavkom 2. točkom (b) Uredbe (EU) br. 1379./2013

- 85 % - operacije koje se podupiru na temelju članka 22. Uredbe EU 2021/1139
- 100 % - operacije povezane s malim priobalnim ribolovom
- 100 % - operacije čiji je korisnik javnopravno tijelo ili poduzeće kojem je povjereno obavljanje usluga od općega gospodarskog interesa iz članka 106. stavka 2. TFEU-a, a potpora je odobrena za obavljanje takvih usluga
- 100 % - operacije povezane s naknadama iz članka 39. Uredbe EU 2021/1139
- 100 % - operacija kojima se poboljšava selektivnost ribolovnog alata s obzirom na veličinu i vrstu, a kojima se doprinosi provedbi obveze iskrcavanja iz članka 15. Uredbe (EU) br. 1380/2013
- 100 % - operacije koje ispunjavaju najmanje jedan od sljedećih kriterija:
 - o od zajedničkog su interesa;
 - o imaju zajedničkog korisnika; ili
 - o imaju inovativne značajke, ako je to primjereno, na lokalnoj razini te osiguravaju javni pristup svojim rezultatima.

Detaljna razrada primjene intenziteta potpore biti će definirana u okviru FLAG natječaja.

Načela i kriteriji odabira projekata

Prioritetna načela služe kako bi se vrednovali (bodovali) projekti i na taj način prioritizirali. Prioritetna načela su ujedno prepoznata kao ključni razvojni izazovi i/ili načela koja doprinose potrebama područja FLAG-a i Programa za ribarstvo i akvakulturu Republike Hrvatske za programsko razdoblje 2021.-2027. Inicijalna načela i kriteriji su:

- Doprinos definiranim pokazateljima LRSR FLAG
- Doprinos zelenoj tranziciji i prilagodbi klimatskim promjenama (projekti koji obuhvaćaju aktivnosti/ulaganja u ili prelazak na OIE, smanjenje potrošnje energije, ponovnu uporabu i recikliranje, smanjenje nastanka otpada i sl.)
- Doprinos razvoju suradnje, umrežavanja i razvoja partnerstava (projekti koji se ostvaruju u partnerstvu i/ili projekti koji imaju zajedničkog korisnika)
- Doprinos zaštiti obalnog i morskog okoliša (projekti koji obuhvaćaju aktivnosti/ulaganja u nabave opreme i/ili čišćenje, zaštitu staništa vrsta i sl.)
- Spremnost, potpunost i kvaliteta projektne dokumentacije s jasno izraženim i održivim rezultatima
- Doprinos ravnopravnosti, uključenosti i nediskriminaciji na svim osnovama (projekti koji uključuju i/ili ciljaju na marginalizirane društvene skupine, poput mladih, žena, djece, OSI, nezaposlenih i dr.)
- Doprinos digitalnoj tranziciji, inovacijama i/ili pametnim rješenjima
- Doprinos demografskoj i socioekonomskoj revitalizaciji prostora obuhvata FLAG-a Tri mora
- Doprinos stvaranju i/ili povećanju dodane vrijednosti i kvalitete proizvoda ribarstva i marikulture te elemenata prirodne i kulturne pomorske baštine FLAG područja (projekti

koji obuhvaćaju aktivnosti/ulaganja u certificiranje, marketing, brendiranje, preradu proizvoda, promicanje i vidljivost)

Detaljna i precizna razrada primjene načela kriterija odabira biti će definirana u okviru FLAG natječaja, te može biti izmijenjena u odnosu na inicijalno predložena načela i kriterije.

5.4. Usklađenost LRSR sa strateškim dokumentima više razine

Usklađenost s EU, nacionalnim i regionalnim općim i sektorskim razvojnim dokumentima važna je kako bi se pravilno oblikovao i usmjerio strateški pravac LRSR. Kroz definiran strateški okvir (kroz prioritetne mjere unutar specifični ciljeva) osigurana je usklađenost s ciljevima i prioritetima Programa za ribarstvo i akvakulturu Republike Hrvatske za programsko razdoblje 2021.-2027., a samim time i Zajedničke ribarstvene politike EU. U tablici u nastavku prikazana je usklađenost s ciljevima nadređenih akata strateškog planiranja.

PRIORITETNA MJERA LRSR	OP ZA RIBARSTVO I AKVAKULTURU	NRS 2030	NACIONALNI PLAN RAZVOJA AKVAKULTURE ZA RAZDOBLJE DO 2027.	PLAN RAZVOJA ZADARSKE ŽUPANIJE 2021.-2027.
Prioritetna mjera 1.1. Unaprjeđenje infrastrukture povezane s morem, ribarstvom i akvakulturom	Prioritet 1. Poticanje održivog ribarstva i očuvanje vodenih bioloških resursa Prioritet 2. Poticanje održivih aktivnosti akvakulture i prerade te stavljanja na tržište proizvoda ribarstva i akvakulture, doprinoseći sigurnosti hrane u Uniji Prioritet 3. Omogućivanje održivog plavog gospodarstva u obalnim, otočnim i kontinentalnim područjima i jačanje razvoja ribarskih i akvakulturnih zajednica	SC 1. Konkurentno i inovativno gospodarstvo SC 8. Ekološka i energetska tranzicija za klimatsku neutralnost SC 9. Samodostatnost u hrani i razvoj biogospodarstva SC 13. Jačanje regionalne konkurentnosti	POSEBNI CILJ 1. Povećanje proizvodnosti i otpornosti proizvodnje u akvakulturi na klimatske promjene POSEBNI CILJ 3. Jačanjem sektora akvakulture doprinijeti obnovi gospodarstva te unaprjeđenju uvjeta života u ruralnim i obalnim područjima	Posebni cilj 1. Poticanje industrijske tranzicije prema nišama visoke dodane vrijednosti Posebni cilj 2. Stvaranje snažnog malog i srednjeg poduzetništva i poticajnog poslovnog okruženja Posebni cilj 12. Unaprjeđenje sustava zaštite okoliša, očuvanja prirodne baštine i održivog upravljanja prostornim resursima Posebni cilj 14. Unaprjeđenje energetske učinkovitosti i infrastrukture uz tranziciju prema čistoj energiji i OIE Posebni cilj 16. Razvoj konkurentnog, održivog i otpornog ribarstva i akvakulture
Prioritetna mjera 1.2. Jačanje održivosti i diversifikacija mikro, malog i srednjeg poduzetništva u ribarstvu i akvakulturi	Prioritet 1. Poticanje održivog ribarstva i očuvanje vodenih bioloških resursa Prioritet 2. Poticanje održivih aktivnosti akvakulture i prerade te stavljanja na tržište proizvoda ribarstva i akvakulture, doprinoseći sigurnosti hrane u Uniji Prioritet 3. Omogućivanje održivog plavog gospodarstva u obalnim, otočnim i kontinentalnim područjima i jačanje razvoja ribarskih i akvakulturnih zajednica	SC 1. Konkurentno i inovativno gospodarstvo SC 6. Demografska revitalizacija i bolji položaj obitelji SC 8. Ekološka i energetska tranzicija za klimatsku neutralnost SC 9. Samodostatnost u hrani i razvoj biogospodarstva SC 11. Digitalna tranzicija društva i gospodarstva SC 13. Jačanje regionalne konkurentnosti	POSEBNI CILJ 1. Povećanje proizvodnosti i otpornosti proizvodnje u akvakulturi na klimatske promjene POSEBNI CILJ 3. Jačanjem sektora akvakulture doprinijeti obnovi gospodarstva te unaprjeđenju uvjeta života u ruralnim i obalnim područjima	Posebni cilj 1. Poticanje industrijske tranzicije prema nišama visoke dodane vrijednosti Posebni cilj 2. Stvaranje snažnog malog i srednjeg poduzetništva i poticajnog poslovnog okruženja Posebni cilj 3. Povećanje uloge znanosti i istraživanja u gospodarstvu Zadarske županije Posebni cilj 4. Razvoj Zadarske županije kao prepoznatljive destinacije održivog, pametnog i cjelogodišnjeg turizma Posebni cilj 10. Razvoj Zadarske županije kao poticajnog okruženja za mlade i obitelji

PRIORITETNA MJERA LRSR	OP ZA RIBARSTVO I AKVAKULTURU	NRS 2030	NACIONALNI PLAN RAZVOJA AKVAKULTURE ZA RAZDOBLJE DO 2027.	PLAN RAZVOJA ZADARSKE ŽUPANIJE 2021.-2027.
			POSEBNI CILJ 4. Poticanje inovacija u sektoru akvakulture	Posebni cilj 12. Unaprjeđenje sustava zaštite okoliša, očuvanja prirodne baštine i održivog upravljanja prostornim resursima Posebni cilj 14. Unaprjeđenje energetske učinkovitosti i infrastrukture uz tranziciju prema čistoj energiji i OIE Posebni cilj 16. Razvoj konkurentnog, održivog i otpornog ribarstva i akvakulture
Prioritetna mjera 2.1. Jačanje valorizacije kulturne baštine povezane s morem i morskim okolišem	Prioritet 3. Omogućivanje održivog plavog gospodarstva u obalnim, otočnim i kontinentalnim područjima i jačanje razvoja ribarskih i akvakulturnih zajednica	SC 1. Konkurentno i inovativno gospodarstvo SC 6. Demografska revitalizacija i bolji položaj obitelji SC 13. Jačanje regionalne konkurentnosti	POSEBNI CILJ 3. Jačanjem sektora akvakulture doprinijeti obnovi gospodarstva te unaprjeđenju uvjeta života u ruralnim i obalnim područjima	Posebni cilj 4. Razvoj Zadarske županije kao prepoznatljive destinacije održivog, pametnog i cjelogodišnjeg turizma Posebni cilj 5. Očuvanje i valorizacija kulturne i povijesne baštine uz razvoj kreativnih industrija i dostupnost kulturnih sadržaja na području cijele Zadarske županije Posebni cilj 12. Unaprjeđenje sustava zaštite okoliša, očuvanja prirodne baštine i održivog upravljanja prostornim resursima Posebni cilj 16. Razvoj konkurentnog, održivog i otpornog ribarstva i akvakulture
Prioritetna mjera 2.2. Jačanje održivosti i valorizacije prirodne baštine povezane s morem i morskim okolišem	Prioritet 3. Omogućivanje održivog plavog gospodarstva u obalnim, otočnim i kontinentalnim područjima i jačanje razvoja ribarskih i akvakulturnih zajednica	SC 1. Konkurentno i inovativno gospodarstvo SC 5. Zdrav, aktivan i kvalitetan život SC 6. Demografska revitalizacija i bolji položaj obitelji SC 8. Ekološka i energetska tranzicija za klimatsku neutralnost SC 13. Jačanje regionalne konkurentnosti	POSEBNI CILJ 3. Jačanjem sektora akvakulture doprinijeti obnovi gospodarstva te unaprjeđenju uvjeta života u ruralnim i obalnim područjima	Posebni cilj 3. Povećanje uloge znanosti i istraživanja u gospodarstvu Zadarske županije Posebni cilj 4. Razvoj Zadarske županije kao prepoznatljive destinacije održivog, pametnog i cjelogodišnjeg turizma Posebni cilj 12. Unaprjeđenje sustava zaštite okoliša, očuvanja prirodne baštine i održivog upravljanja prostornim resursima Posebni cilj 16. Razvoj konkurentnog, održivog i otpornog ribarstva i akvakulture
Prioritetna mjera 3.1. Zaštita rijeka, mora, morskog i obalnog okoliša	Prioritet 1. Poticanje održivog ribarstva i očuvanje vodenih bioloških resursa Prioritet 3. Omogućivanje održivog plavog gospodarstva u obalnim, otočnim i kontinentalnim područjima i jačanje razvoja ribarskih i akvakulturnih zajednica	SC 1. Konkurentno i inovativno gospodarstvo SC 5. Zdrav, aktivan i kvalitetan život SC 8. Ekološka i energetska tranzicija za klimatsku neutralnost	POSEBNI CILJ 1. Povećanje proizvodnosti i otpornosti proizvodnje u akvakulturi na klimatske promjene POSEBNI CILJ 4. Poticanje inovacija u sektoru akvakulture	Posebni cilj 3. Povećanje uloge znanosti i istraživanja u gospodarstvu Zadarske županije Posebni cilj 12. Unaprjeđenje sustava zaštite okoliša, očuvanja prirodne baštine i održivog upravljanja prostornim resursima Posebni cilj 13. Unaprjeđenje kvalitete i održivosti komunalnih infrastrukturnih sustava i usluga Posebni cilj 16. Razvoj konkurentnog, održivog i otpornog ribarstva i akvakulture

PRIORITETNA MJERA LRSR	OP ZA RIBARSTVO I AKVAKULTURU	NRS 2030	NACIONALNI PLAN RAZVOJA AKVAKULTURE ZA RAZDOBLJE DO 2027.	PLAN RAZVOJA ZADARSKE ŽUPANIJE 2021.-2027.
Prioritetna mjera 3.2. Jačanje partnerstava u ribarstvu i akvakulturi	Prioritet 1. Poticanje održivog ribarstva i očuvanje vodenih bioloških resursa Prioritet 2. Poticanje održivih aktivnosti akvakulture i prerade te stavljanja na tržište proizvoda ribarstva i akvakulture, doprinoseći sigurnosti hrane u Uniji Prioritet 3. Omogućivanje održivog plavog gospodarstva u obalnim, otočnim i kontinentalnim područjima i jačanje razvoja ribarskih i akvakulturnih zajednica Prioritet 4. Jačanje međunarodnog upravljanja oceanima i jamčenje sigurnih i čistih mora i oceana kojima se održivo upravlja	SC 1. Konkurentno i inovativno gospodarstvo SC 6. Demografska revitalizacija i bolji položaj obitelji SC 11. Digitalna tranzicija društva i gospodarstva SC 13. Jačanje regionalne konkurentnosti	POSEBNI CILJ 4. Poticanje inovacija u sektoru akvakulture	Posebni cilj 3. Povećanje uloge znanosti i istraživanja u gospodarstvu Zadarske županije Posebni cilj 7. Poboljšanje kvalitete i učinkovitosti javnopravnih tijela lokalne i regionalne samouprave Posebni cilj 12. Unaprjeđenje sustava zaštite okoliša, očuvanja prirodne baštine i održivog upravljanja prostornim resursima Posebni cilj 16. Razvoj konkurentnog, održivog i otpornog ribarstva i akvakulture

5.5. Inovativan i integriran karakter LRSR te horizontalna načela

Integriranost, participativnost i uključenost dionika kroz proces „bottom-up“ („*odozdo prema gore*“) planiranja predstavlja ključnu karakteristiku LRSR FLAG-a Tri mora. Riječ je o strategiji koja se temelji na partnerstvu koje uključuje dionike iz javnog, privatnog i civilnog sektora. Navedeni višesektorski pristup odražava temeljno načelo LEADER pristupa te promovira suradnju između dionika i interesnih skupina. Integriranost i suradnja su protkani kao važan element provedbe LRSR s obzirom kako je jedan od kriterija odabira projekata upravo doprinos suradnji, umrežavanju i razvoju partnerstava, odnosno poticat će se projekti koji se provode u partnerstvu između više dionika i/ili više sektora. Takvim pristupom potiče se integriranost, inovativnost, transfer znanja i sinergija putem suradnje i partnerstva. FLAG Tri mora ima iskustvo u provedbi načela „*odozdo prema gore*“ te će ga aktivno primjenjivati kroz svoj rad i provedbu LRSR.

Inovativan karakter LRSR očituje se kroz prioritetne mjere u kojima se potiče diversifikacija, primjena modernih alata, razvoj i primjena inovativnih rješenja, poticanje zelenih i digitalnih rješenja, suradnja i transfer znanja sa znanstvenom zajednicom i dr. Kroz unaprjeđenje proizvoda, diversifikaciju i primjenu inovacija ostvarit će se povećana konkurentnost sektora ribarstva i akvakulture. Kao i u kontekstu integriranosti, i u okviru inovativnosti utvrđen je prijedlog kriterija odabira projekata kroz doprinos inovativnosti, uključujući i digitalnu tranziciju. Kriteriji za odabir projekata ocjenjuju inovativnost kao važan element, osiguravajući da projekti budu kreativni i inovativni u svojoj prirodi, a sve s ciljem postizanja veće konkurentnosti.

Uz inovativnost i integriranost kao osnove LRSR, važno je objasniti i koncept poštivanja horizontalnih načela tijekom provedbe LRSR. Horizontalna načela koja su integrirana u LRSR su:

- načelo jednake mogućnosti - nediskriminacija, ravnopravnost spolova i pristupačnost za osobe s invaliditetom;
- načelo održivog razvoja i zaštite okoliša - održivost resursa;
- načelo dobrog upravljanja, uključujući i suradnju s civilnim društvom.

Načelo jednakih mogućnosti ugrađeno je kroz sve prioritetne mjere te se ocjenjuje i kao jedan od kriterija odabira projektnih prijedloga. Prednost će se dati projektima koji osiguravaju jednake mogućnosti, nediskriminaciju, ravnopravnost spolova i pristupačnost za osobe s invaliditetom. U fazi pripreme LRSR, kao i kod uspostave samog partnerstva vodilo se računa o rodnoj uravnoteženosti. Načelo održivog razvoja i zaštite okoliša je glavno načelo koje je sadržano i u samoj viziji LRSR, a svi ciljevi kroz sinergiju provedbe doprinose održivijem razvoju sektora ribarstva i akvakulture, ali i šireg područja FLAG-a Tri mora. Ovo načelo se posebno očituje u činjenici kako je kroz ciljeve naglašavana potreba doprinosa socioekonomskom razvoju i doprinosa demografskoj revitalizaciji, posebice kroz diversifikaciju i suradnju s komplementarnim djelatnostima i sektorima. Pritom se ističe kako je zaštita okoliša provedena kroz sve ciljeve, a posebno je naglašena i kroz Specifičan cilj 3, koji naglašava važnost očuvanja okoliša te jačanja svijesti dionika i javnosti o nužnosti zajedničkog djelovanja u zaštiti morskog i obalnog okoliša. Kroz cjelokupan strateški okvir naglašavane su društvene i ekološke odgovornosti kao temeljni pristupi budućeg razvoja. Kako bi se istaknula važnost ovog načela, definirana su tri kriterija dodatnog vrednovanja projektnih prijedloga, i to: doprinos zelenoj tranziciji i prilagodbi klimatskim promjenama, doprinos zaštiti obalnog i morskog okoliša te doprinos demografskoj i socioekonomskoj revitalizaciji prostora. U fazi provedbe LRSR, doprinos održivom razvoju, zaštiti okoliša i održivosti resursa integrirat će se direktno kroz sve prioritetne mjere, na način prioritizacije onih projekata koji u većoj mjeri pridonose ublažavanju klimatskih promjena i održivosti lokalnih resursa. Davanjem prednosti projektima koji doprinose ovim načelima, ostvaruju se ciljevi održivog razvoja. LRSR FLAG-a Tri mora aktivno uključuje dionike u donošenje odluka o budućem razvoju koji se definira kroz samu LRSR, što se postiglo participativnim aktivnostima i aktivnom ulogom FLAG-a u uključivanju raznih dionika, uključujući i civilna društva. Promicanje načela dobrog upravljanja, uključujući suradnju s civilnim društvom, integrirano je kroz strukturu samog partnerstva i način djelovanja FLAG-a, stoga je civilno društvo aktivno u partnerstvu i sudjeluje u odlučivanju. Uloga civilnog društva vidljiva je i kroz ciljane skupine LRSR i uključenost u izradu LRSR, pri čemu se naglašavaju relevantne organizacije i udruženja ribara i uzgajivača. Načelo dobrog upravljanja osigurava transparentnost i odgovornost u svim aktivnostima LRSR FLAG-a Tri mora, kao i u općem djelovanju FLAG-a Tri mora. Redovito praćenje i izvještavanje provedbe LRSR pridonosit će transparentnosti i osigurat će da sredstva budu pravilno upotrijebljena. Uz navedeno, partnerstvo s različitim interesnim skupinama ključno je za uspjeh LRSR, zbog čega se promovira i potiče partnerstvo između različitih sektora i organizacija, a sve s ciljem efikasnog i dobrog upravljanja. Sva horizontalna načela moraju se poštivati tijekom provedbe, praćenja i evaluacije LRSR te je

potrebno spriječiti svaku segregaciju ili diskriminaciju na temelju roda, rasnog ili etničkog podrijetla, religije ili uvjerenja, invaliditeta, dobi ili seksualne orijentacije.

6. UPRAVLJANJE, PRAĆENJE I EVALUACIJA LRSR

6. UPRAVLJANJE, PRAĆENJE I EVALUACIJA LRSR

6.1. Opis sposobnosti (kapaciteti) za provedbu LRSR

Članovi su detaljnije taksativno navedeni u poglavljima 3.2. i 2.3.4.

SKUPŠTINA

SEKTOR	BR. ČLANOVA	UDIO U SKUPŠTINI (%)
<i>Gospodarski sektor</i>	15	41,67 %
<i>Javni sektor</i>	11	30,56 %
<i>Civilni sektor</i>	10	27,77 %
UKUPNO	36	100,00 %
<i>Od čega žene</i>	10	27,78 %
<i>Od čega mladi</i>	15	41,67 %
<i>Gospodarski sektor ribarstva¹¹</i>	15	41,67 %

UPRAVNI ODBOR

SEKTOR	BR. ČLANOVA	UDIO U UO (%)
<i>Gospodarski sektor</i>	3	42,86 %
<i>Javni sektor</i>	2	28,57 %
<i>Civilni sektor</i>	2	28,57 %
UKUPNO	7	100,00 %
<i>Od čega žene</i>	3	42,86 %
<i>Od čega mladi</i>	2	28,57 %

Tijela FLAG-a

Skupština je najviše tijelo Udruge koju čine 36 članova udruge. Skupština odlučuje na redovnim i izvanrednim sjednicama natpolovičnom većinom glasova prisutnih članova time da niti jedna interesna skupina (javna, gospodarska, civilna) nema većinu kod donošenja odluka. U nadležnosti Skupštine je donošenje općih akata Udruge, imenovanja i razrješenja članova i tijela Udruge, usvajanje LRSR, financijskog plana i plana rada te druga pitanja utvrđena Statutom kao krovnim aktom FLAG-a.

Upravljačke ovlasti prenesene su na Upravni odbor kojeg čini sedam stalnih članova te tri zamjenska člana koji nastupaju u slučaju postojanja sukoba interesa nekog od stalnih članova. U nadležnosti Upravnog odbora je izrada prijedloga općih akata, izrada i donošenje internih akata neophodnih za uredno funkcioniranje i rad ureda Udruge, priprema prijedloga financijskog plana i plana rada, radnopravni odnosi i zapošljavanje te najznačajnije donošenje odluka u sustavu

¹¹ Čl.2.st.1.a) Pravilnika o provedbi mjere III.2. "Odabir i odobravanje Lokalnih razvojnih strategija u ribarstvu"

decentralizirane raspodjele javnih sredstava. Statutom FLAG-a ustrojen je i Nadzorni odbor kao tijelo u čijoj je nadležnosti obrada prigovora. Kao osobe ovlaštene za zastupanje Udruge i Tijela odgovorna za nesmetano i učinkovito poslovanje FLAG-a imenuju se i Predsjednik i Dopredsjednik.

Osoblje

Za potrebe provedbe Lokalne razvojne strategije ustrojena je stručna služba – ured FLAG-a koji obavlja opće i pravne, tehničke, administrativne, stručne, materijalno financijske i dr. poslove od značaja za pravilno i zakonito funkcioniranje i rad Udruge, kao i njenih Tijela. U nadležnosti Ureda FLAG-a su provođenje plana rada, nadzor, monitoring i provedba LRSR, konzultacije, pomoć i savjetovanje s članovima i dionicima, prati, priprema i provodi natječajne postupke sukladno posebnom propisu, priprema, provodi, organizira i sudjeluje u edukacijama, radionicama, konferencijama, izrađuje analize te prikuplja informacije i druge podatke i materijale potrebne radi urednog funkcioniranja svih Tijela FLAG-a, surađuje s drugim tijelima i pravnim osobama te obavlja i druge poslove po nalogu Tijela Udruge. Stručnu službu ureda čine Voditelj/ica i Savjetnik/ca čiji je opseg poslova definiran Pravilnikom o sistematizaciji radnih mjesta i unutarnjem ustrojstvu Lokalne akcijske grupe u ribarstvu „Tri mora“. Zaposlene osobe raspolažu s VSS te radnim iskustvom u provedbi CLLD-a i LEADER pristupa iz prethodnog programskog razdoblja 2014-2020 godina. Zaposlenice se u svom radu konstantno usavršavaju te pohađaju seminare, radionice i konferencije neophodne za uredno funkcioniranje i nesmetan rad FLAG-a te posjeduju kompetencije i znanja te značajno radno iskustvo iz povezanih područja neophodnih za rad Udruge i opsega zadaća u okviru njene djelatnosti; računovodstvo i financije, uredski management, poslovno planiranje, primjena Opće uredbe o zaštiti osobnih podataka (GDPR), javna nabava, prostorno planiranje, radnopravni odnosi i dr.

Iskustva iz prethodnog razdoblja

FLAG Tri mora osnovan je dana 03.02.2016. godine dok je LRSR za programsko razdoblje 2014-2020 usvojena 29.12.2017. FLAG Tri mora, u radnoj skupini s drugim FLAG-ovima RH i uz podršku LEADER mreže Hrvatske (LMH) aktivno je surađivao na pružanju tehničke pomoći i podrške procesu izrade Pravilnika za provedbu LRSR i Smjernica za provedbu LRSR koje su konačno usvojene 2019. godine kada je započela aktivna provedba LRSR. FLAG Tri mora raspisao je 11 natječaja u okviru četiri prioritete Mjere iz LRSR te je pristiglo ukupno 32 projektne prijave. Tijekom pripreme natječajnih postupaka i dokumentacije FLAG je aktivno sudjelovao na radionicama, sastancima i seminarima za jačanje kapaciteta za provedbu CLLD-a i LEADER pristupa. U okviru provedbe natječajnih postupaka FLAG je intenzivno pružao podršku korisnicima mjera u vidu savjetovanja i konzultacija radi pravovremene i pravilne prijave na objavljeni poziv za potporu. Unatoč globalnoj pandemiji SARS-COV2, privremenom zastoju u provedbi aktivnosti, enormnom povećanju troškova investicijskih i drugih projekata, poremećajima na tržištu roba i usluga te inflaciji, FLAG je uspješno plasirao sredstva potpore dodijeljena za razdoblje 2014-2020 godinu na teren te očekuje pozitivno okončanje projektnih

aktivnosti do kraja 2023. godine. U redovnom radu FLAG-a aktivno su sudjelovali članovi odazivanjem na sjednice Skupštine kojih je za programsko razdoblje 2014-2020 održano ukupno 22 i sjednice Upravnog odbora kojih je održano 49 što potvrđuje iznimno značajan i neprocjenjiv angažman ovih pojedinaca čiji se rad u udruzi temelji na dobrotvornom radu i društvenom angažmanu. U radu FLAG-a, po potrebi se okuplja i Nadzorni odbor te je u danom razdoblju održan jedan sastanak Nadzornog odbora. Od neprocjenjivog značaja kao osobe kojima je ukazana posebna pažnja i čast zbog njihovih stručnih sposobnosti i ugleda u zajednici imenuju se i Predsjednik i Dopredsjednik. Članovima FLAG-a uvijek je dostupan i otvoren ured za sva pitanja i nedoumice te tehničku podršku i savjetovanje oko pitanja iz djelatnosti rada FLAG-a.

U nastavku je prikaz financijskih kapaciteta prihoda i rashoda od 2023. do 2029. godine, kada završava razdoblje prihvatljivosti (samo prihodi/rashodi koji se odnose na LRSR za 2023. godinu odnosno ne prikazuju se prihodi/rashodi koji se odnose na LRSR za 2014.-2020.).

Naziv	Plan 2023.	Plan 2024.	Plan 2025.	Plan 2026.	Plan 2027.	Plan 2028.	Plan 2029.
Prihodi po potpori za tekuće troškove i troškove vođenja LRSR-a	0	94.382,09 €	94.382,09 €	94.382,09 €	94.382,09 €	94.382,09 €	94.382,09 €
Npr. prihodi od članarina i članskih doprinosa	7.566,00 €	7.566,00 €	7.566,00 €	7.566,00 €	7.566,00 €	7.566,00 €	7.566,00 €
Npr. prihodi iz drugih izvora (potpora JL(R)S, zaklade...)	- €	- €	- €	- €	- €	- €	- €
Prihodi UKUPNO	7.566,00 €	101.948,09 €	101.948,09 €	101.948,09 €	101.948,09 €	101.948,09 €	101.948,09 €
Rashodi za tekuće troškove i troškove vođenja LRSR-a	- €	92.000,00 €	92.000,00 €	92.000,00 €	92.000,00 €	92.000,00 €	92.000,00 €
Npr. rashodi za provedbu LRSR-a koji nisu obuhvaćeni tekućim troškovima i troškovima vođenja	0	4.750,00 €	4.750,00 €	4.750,00 €	4.750,00 €	4.750,00 €	4.750,00 €
Rashodi UKUPNO	0	96.750,00 €	96.750,00 €	96.750,00 €	96.750,00 €	96.750,00 €	96.750,00 €
Razlika - višak/manjak	7.566,00 €	5.198,09 €	5.198,09 €	5.198,09 €	5.198,09 €	5.198,09 €	5.198,09 €

6.2. Opis postupaka pripreme natječaja i odabira projekata

Postupak pripreme natječaja provodi osoblje FLAG-a, a proces se detaljno definira Pravilnikom o provedbi LRSR koji nije donesen do dana izrade LRSR te internim aktom organizacije koji odobrava Upravni odbor. Natječaji će se raspisivati sukladno akcijskom i financijskom planu provedbe LRSR koji su navedeni u sljedećim poglavljima, postupci odabira i kriteriji odabira su obavezno nediskriminirajući i transparentni, kojima se izbjegavaju sukobi interesa i osigurava da nijedna interesna skupina zasebno ne kontrolira odluke o odabiru. U slučajevima kada je i FLAG prihvatljiv prijavitelj za prijavu na natječaj osigurat će se poštivanje načela razdvajanja funkcija i jednakog postupanja natječaju.

Natječajna dokumentacija minimalno sadrži predmet, svrhu, uvjete prihvatljivosti prijavitelja i partnera, uvjete prihvatljivosti aktivnosti i troškova, kriterije odabira projekata, iznos raspoloživih sredstava, visinu i intenzitet potpore, te rokove za prijave i prigovore. Natječaj/poziv će biti objavljen na internetskim stranicama i društvenim mrežama FLAG-a, a provedba i izvještavanje će biti detaljnije propisani pozivom.

Način podnošenja prijave će također biti definiran u okviru Poziva, a postupak odabira se sastoji od sljedećih faza:

- administrativna provjera
- provjera prihvatljivosti (prijavitelja, partnera, projekta i aktivnosti)
- ocjenjivanje kvalitete projektnih prijedloga

Nakon ovih faza odabira projekata, izrađuje se rang lista koja se s pratećom dokumentacijom upućuje na odobrenje Upravnom odboru, nakon čega se kompletna dokumentacija dostavlja Upravljačkom tijelu koje donosi rješenje o dodjeli sredstava.

6.3. Praćenje i vrednovanje provedbe LRSR

U svrhu dobivanja povratnih informacija o napretku LRSR-a potrebno je pratiti provedbu lokalne razvojne strategije u ribarstvu. Kako bi se olakšano pratila provedba strategije postaviti će se jednostavan i transparentan sustav praćenja. Praćenje strategije provodit će se kroz Godišnje izvješće o praćenju LRSR. Statutom i internim pravilnicima lokalne akcijske grupe u ribarstvu definirane su zadaće FLAG-a koje obuhvaćaju i zadaće praćenja, izvještavanja i ocjenjivanja učinkovitosti rada udruge i provedbe strategije koja daje smjernice i okvir za rad FLAG-a.

Praćenje i provedbu FLAG-a obavljaju Upravni odbor, Nadzorni odbor, Predsjednik i Dopredsjednik te zaposlenici FLAG-a (operativna tijela). Uz internu evaluaciju odraditi će se i eksterna evaluacija koja će prikazati usklađenost provedbe s procjenom u akcijskom planu, te će se provest analiza usklađenosti dokumenata s Programom za ribarstvo i akvakulturu 2021.-2027. i analizom godišnjeg izvješća o provedbi LRSR-a, te provođenjem istraživanja dionika s područja djelovanja. Identifikacija razlike između planiranih i provedenih aktivnosti postići će se redovitim praćenjem strategije koje će se provoditi putem pripreme godišnjih izvješća. Uz godišnji izvještaj izrađivat će se i akcijski plan koji se odnosi na narednu godinu. Sadržaj akcijskog plana prikazat

će popis mjera koje se planiraju provesti u predviđenom razdoblju. U svrhu kvalitetnog praćenja provedbe LRSR-a, FLAG će jednom godišnje izrađivati akcijski plan koji se odnosi na narednu godinu, a sadržavati će prikaz prioriteta i mjera koje se planiraju provesti, odgovorne osobe i ciljnu skupinu na koju su mjere usmjerene, predviđeni broj projekata te predviđena financijska sredstva za provedbu. Također će FLAG izraditi i godišnje izvješće „Godišnje izvješće o provedbi LRSR“ koje će sadržavati kvalitativan - opisni dio provedbe LRSR-a i kvantitativan - financijski dio provedbe LRSR.

Pored praćenja na razini kalendarske godine, FLAG prati provedbu LRSR na razini financijske godine. Nakon izdavanja rješenja o odobravanju LRSR, za svaku financijsku godinu tijekom provedbe LRSR, FLAG dostavlja godišnje izvješće Upravljačkom tijelu na propisanom obrascu.

Proces vrednovanja provodit će se kroz unutarnje i vanjsko vrednovanje. Unutarnje je sastavni dio Godišnjeg izvješća o radu kojeg usvaja Skupština, a vanjsko vrednovanje će provesti neovisni stručnjak s iskustvom u vrednovanju strateških dokumenata, minimalno dva puta tijekom provedbe LRSR (podrazumijeva analizu LRSR i pratećih godišnjih izvješća provedbe, usmene konzultacije s krajnjim korisnicima i članovima, te izradu preporuka za daljnju provedbu LRSR).

7. INDIKATIVNI AKCIJSKI PLAN PROVEDBE

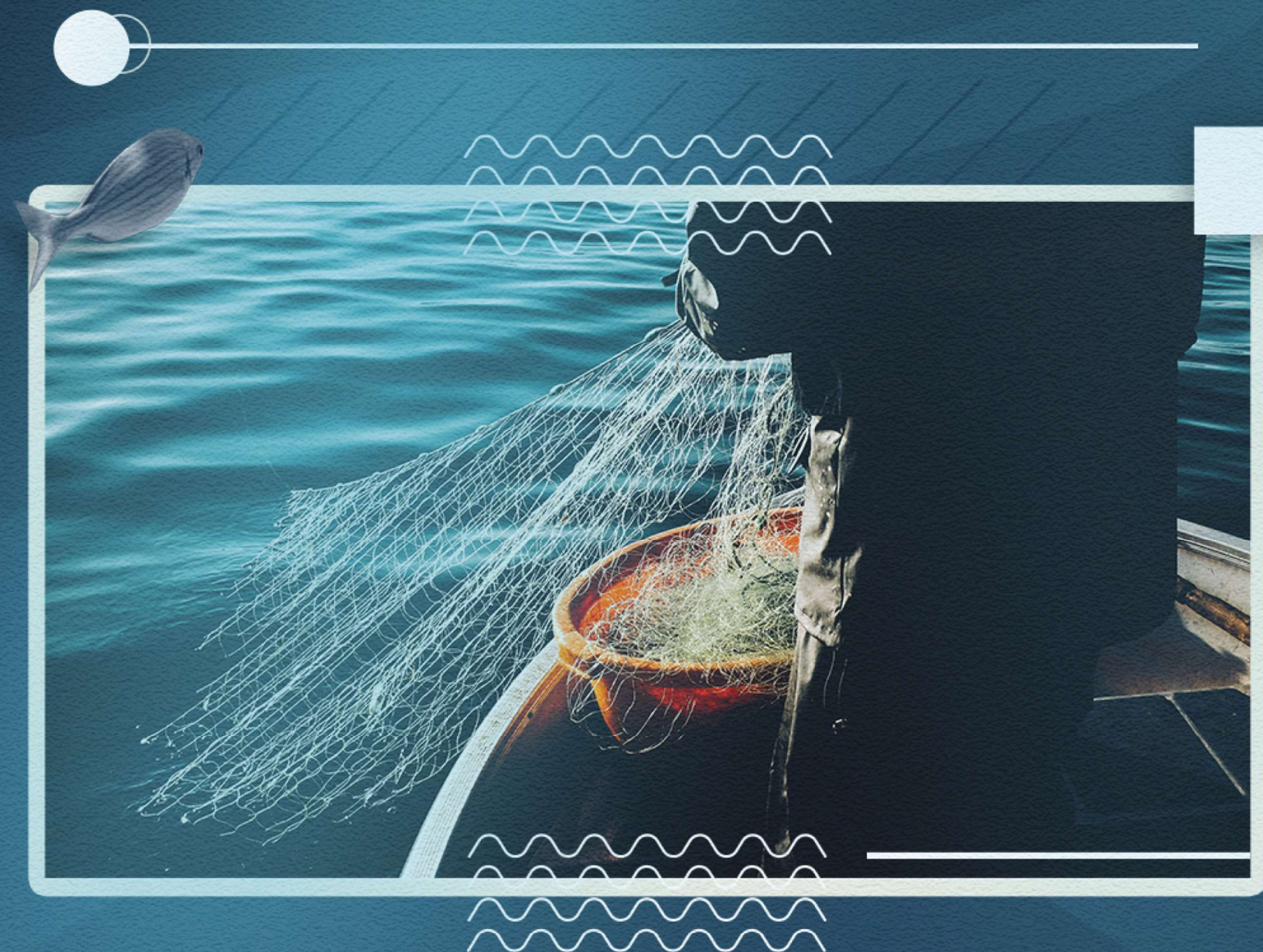

7. INDIKATIVNI AKCIJSKI PLAN PROVEDBE

Tijekom konzultacijskog procesa prilikom izrade LRSR, utvrđen je veliki interes za projektima koji je rezultirao predloženim ciljevima i prioritetnim mjerama. Posebnu financijsku, ali i vremensku i provedbenu težinu imaju infrastrukturni projekti predviđeni u okviru mjere 1.1. te je iz navedenih razloga ova mjera predviđena među prvima za provedbu, već u 2024. g. Također, početkom 2024. g. planirano je provođenje mjere 1.2., usmjerene na stvarne potrebe ribara, prema informacijama dobivenim kroz direktni kontakt i radionice.

Mjere usmjerene na jačanje valorizacije kulturne i prirodne baštine te održivost, započet će s provedbom tijekom 2025. g., a zbog potencijalne međusobne komplementarnosti zamišljene su u istom periodu. Mjere usmjerene na aktivnosti povezane sa zaštitom okoliša i pojačavanju partnerstva sa (znanstvenom) zajednicom, planirane su za početak tijekom 2026. g. s obzirom da se predviđa da su iste manje financijski i vremenski zahtjevne.

<i>Aktivnosti / Godine</i>	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
Specifični cilj 1					
Prioritetna mjera 1.1.					
Prioritetna mjera 1.2.					
Specifični cilj 2					
Prioritetna mjera 2.1.					
Prioritetna mjera 2.2.					
Specifični cilj 3					
Prioritetna mjera 3.1.					
Prioritetna mjera 3.2.					
Horizontalni cilj (tehnička podrška)					

8. FINANCIJSKI PLAN PROVEDBE

8. FINANCIJSKI PLAN PROVEDBE

<i>Cilj/mjera</i>	Fin. alokacija (EUR)	Udio u ukupnoj alokaciji (u %)
<i>CILJ 1.</i>	792.809,57 €	35 %
<i>MJERA 1.1.</i>	453.034,04 €	20 %
<i>MJERA 1.2.</i>	339.775,53 €	15 %
<i>CILJ 2.</i>	679.551,06 €	30%
<i>MJERA 2.1.</i>	453.034,04 €	20 %
<i>MJERA 2.2.</i>	226.517,02 €	10 %
<i>CILJ 3.</i>	226.517,02 €	10 %
<i>MJERA 3.1.</i>	120.565,54 €	5,3 %
<i>MJERA 3.2.</i>	105.951,51 €	4,7 %
<i>TEKUĆI TROŠKOVI I TROŠKOVI VOĐENJA</i>	566.292,55 €	25 %
<i>UKUPNO LRSR</i>	2.265.170,21 €	100 %

Fin. alokacija (EUR)	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.	2028.	2029.	UKUPNO
PROVEDBA PROJEKATA (OPERACIJA)	- €		339.775,53 €	339.775,53 €	339.775,53 €	339.775,53 €	339.775,53 €	1.698.877,66 €
TEKUĆI TROŠKOVI I TROŠKOVI VOĐENJA	- €	94.382,09 €	94.382,09 €	94.382,09 €	94.382,09 €	94.382,09 €	94.382,09 €	566.292,55 €
UKUPNO	- €	94.382,09	434.157,62 €	434.157,62 €	434.157,62 €	434.157,62 €	434.157,62 €	2.265.170,21 €

9. LITERATURA I IZVORI

- 1) Adresar pružatelja socijalnih usluga, Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike, <https://mrosp.gov.hr/adresari/11829> (14.9.2023.)
- 2) ARKOD baza, Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, www.apprrr.hr (8.9.2023.)
- 3) Corine Land Cover Croatia [CLCCro], Pregled podataka po jedinicama lokalne samouprave, HAOP, <http://corine.haop.hr/dash-municipality> (8.9.2023.)
- 4) Dolasci i noćenja turista u komercijalnom smještaju u 2022. g. – niz publikacija, Državni zavod za statistiku [DZS], Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (11.9.2023.)
- 5) Dom zdravlja Zadarske županije, <https://www.dzzdzup.hr> (14.9.2023.)
- 6) Faričić, J., 2012: Geografija sjevernodalmatinskih otoka, Školska knjiga, Zagreb, Sveučilište u Zadru, Zadar
- 7) Farm to fork strategy - For a fair, healthy and environmentally-friendly food system, European Commission, 2020
- 8) FLAG Tri mora, <https://www.FLAGtrimora.hr/> (4.9.2023.)
- 9) Geoportal Ministarstva kulture i medija, <https://geoportal.kulturnadobra.hr/geoportal.html#/> (25.9.2023.)
- 10) GFCM 2030 Strategy for Sustainable Fisheries and Aquaculture in the Mediterranean And The Black Sea, FAO, Rim, 2021
- 11) Grad Obrovac, <https://www.obrovac.hr/> (5.9.2023.)
- 12) Grad Pag, <https://www.pag.hr/> (5.9.2023.)
- 13) Gradovi u statistici, Statistika u nizu, Državni zavod za statistiku [DZS], Zagreb, <https://www.dzs.hr> (4.9.2023.)
- 14) Hrvatska pošta – Mreža poštanskih ureda [HP], <https://www.posta.hr/interaktivna-karta-postanskih-ureda/6454> (8.9.2023.)
- 15) Informacije u svrhu izrade LRSR, Čistoća Pag, nepublicirani izvor, 2023
- 16) Institut za oceanografiju i ribarstvo [IZOR], <https://vrtlac.izor.hr/> (14.9.2023.)
- 17) LAG Bura, <http://www.lagbura.hr/> (13.9.2023.)
- 18) Lokalna razvojna strategija u ribarstvu Lokalne akcijske grupe u ribarstvu TRI MORA za razdoblje od 2014. do 2020., V7-I1/2023, 2023.
- 19) Magaš, D., 2013: Geografija Hrvatske, Sveučilište u Zadru, Odjek za geografiju, Izdavačka kuća Meridijani, Zadar
- 20) MRF EU, 2018: Vrijednosti indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti, <https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-1939/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/vrijednosti-indeksa-razvijenosti-i-pokazatelja-za-izracun-indeksa-razvijenosti-2018/3740> (7.9.2023.)
- 21) Nacionalni park Paklenica, www.np-paklenica.hr (14.9.2023.)

- 22) Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., Državni zavod za statistiku [DZS], Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (4.9.2023.)
- 23) Nejašmić, I., 2005: Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima, Školska knjiga, Zagreb
- 24) Obrtni registar, <https://pretrazivac-obrta.gov.hr/pretraga> (8.9.2023.)
- 25) Općina Jasenice, <https://jasenice.hr/> (5.9.2023.)
- 26) Općina Kolan, <https://www.kolan.hr/> (5.9.2023.)
- 27) Općina Novigrad, <https://www.opcina-novigrad.hr/> (5.9.2023.)
- 28) Općina Poličnik, <https://opcina-policnik.hr/> (5.9.2023.)
- 29) Općina Posedarje, <https://opcina-posedarje.hr/> (5.9.2023.)
- 30) Općina Poveljana, <https://poveljana.hr/> (5.9.2023.)
- 31) Općina Ražanac, <https://www.opcina-razanac.hr/> (5.9.2023.)
- 32) Općina Starigrad, <https://www.opcina-starigrad.hr/> (5.9.2023.)
- 33) Općina Vrsi, <https://www.vrsi.hr/> (5.9.2023.)
- 34) Plan razvoja otoka Zadarske županije 2021.-2027., Zadarska županija, 2023
- 35) Plan razvoja Zadarske županije [PRŽŽ], Zadarska županija, 2021
- 36) Područja dostupnosti širokopojasnog pristupa, Hrvatska regulatorna agencija za mrežne djelatnosti [HAKOM], <http://mapiranje.hakom.hr/hr-HR/SirokopojasniPristup#sthash.1zXn2B1t.dpbs> (8.9.2023.)
- 37) Popis stanovništva 2021, Državni zavod za statistiku [DZS], Zagreb, <https://www.dzs.hr> (4.9.2023.)
- 38) Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., Državni zavod za statistiku [DZS], Zagreb, <https://www.dzs.hr> (4.9.2023.)
- 39) Pravilnik o granicama u ribolovnom moru Republike Hrvatske, NN 5/11
- 40) Program za ribarstvo i akvakulturu Republike Hrvatske za programsko razdoblje 2021.-2027., Ministarstvo poljoprivrede, 2022.
- 41) Prostorni plan Zadarske županije, Službeni glasnik Zadarske županije broj 2/01., 6/04., 2/05., 17/06., 3/10., 15/14., 14/15., 5/23., 6/23.
- 42) Provedbeni program Grada Obrovca 2021-2025., Grad Obrovac, 2021
- 43) Provedbeni program Grada Paga za razdoblje 2021. – 2025., Grad Pag, 2021
- 44) Provedbeni program Općine Jasenice za razdoblje 2021.-2025., Općina Jasenice, 2021
- 45) Provedbeni program Općine Kolan za razdoblje 2021.-2025. godine, Općina Kolan, 2021
- 46) Provedbeni program Općine Novigrad za razdoblje 2021.-2025., Općina Novigrad, 2021
- 47) Provedbeni program Općine Poličnik 2021.-2025., Općina Poličnik, 2021
- 48) Provedbeni program Općine Posedarje 2021.-2025., Općina Posedarje, 2021
- 49) Provedbeni program Općine Poveljana 2021.-2025. godina, Općina Poveljana, 2021
- 50) Provedbeni program Općine Ražanac za razdoblje 2021.-2025., Općina Ražanac, 2021
- 51) Provedbeni program Općine Starigrad za razdoblje 2021.-2025., Općina Starigrad, 2021

- 52) Provedbeni program Općine Vrsi za razdoblje 2021. - 2025. godine, Općina Vrsi, 2021
- 53) Registar dozvola u akvakulturi, Ministarstvo poljoprivrede – Uprava ribarstva, stanje 31.8.2023. (9.10.2023.)
- 54) Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/> (13.9.2023.)
- 55) Registar onečišćavanja okoliša, <http://roo.azo.hr/> (11.9.2023.)
- 56) Registar udruga, Ministarstvo pravosuđa i uprave, <https://registri-npo-mpu.gov.hr/#ludruga> (12.9.2023.)
- 57) Statistička analiza turističkog prometa u 2022. godini, Turistička zajednica Zadarske županije, <https://www.zadar.hr/datastore/filestore/10/Statisticka-analiza-turistickog-prometa-u-2022.godini.pdf> (6.9.2023.)
- 58) Statistički niz: BDP – pregled po županijama, Državni zavod za statistiku [DZS], www.dzs.hr (7.9.2023.)
- 59) Statistički podatci o stanju u sektoru ribarstva, Ministarstvo poljoprivrede – Uprava ribarstvo, nepublicirani izvor, 2023
- 60) Statistički pregled, Turistička zajednica grada Paga, nepublicirani izvor, 2023
- 61) Statistički pregled, Turistička zajednica Obrovac, nepublicirani izvor, 2023
- 62) Statistički pregled, Turistička zajednica općine Jasenice, nepublicirani izvor, 2023
- 63) Statistički pregled, Turistička zajednica općine Kolan, nepublicirani izvor, 2023
- 64) Statistički pregled, Turistička zajednica općine Ražanac, nepublicirani izvor, 2023
- 65) Statistički pregled, Turistička zajednica općine Starigrad Paklenica, nepublicirani izvor, 2023
- 66) Statistički pregled, Turistička zajednica općine Vrsi, nepublicirani izvor, 2023
- 67) Statistički pregled, Turistička zajednica područja Novigradsko more, nepublicirani izvor, 2023
- 68) Statistički pregled, Turistička zajednica Poveljana, nepublicirani izvor, 2023
- 69) Statistika o nezaposlenima u JLS FLAG Tri mora te Zadarskoj županiji, Hrvatski zavod za zapošljavanje – Područni ured Zadar [HZZ], nepublicirani izvor, 2023
- 70) Statistika o tvrtkama u gradovima i općinama na području FLAG Tri mora, FINA, nepublicirani izvor, 2023
- 71) Teritorijalna strategija razvoja otoka Zadarske županije 2021.-2027., Zadarska županija, 2023
- 72) Turistička zajednica grada Paga, <https://tzgpag.hr/hr/> (6.9.2023.)
- 73) Turistička zajednica Obrovac, <https://tz-obrovac.hr/> (6.9.2023.)
- 74) Turistička zajednica općine Jasenice, <https://www.maslenica.hr/hr/> (6.9.2023.)
- 75) Turistička zajednica općine Kolan, <https://www.visitkolan.hr> (6.9.2023.)
- 76) Turistička zajednica općine Ražanac, <https://www.tz-razanac.hr/hr> (6.9.2023.)
- 77) Turistička zajednica općine Starigrad Paklenica, <https://www.rivijera-paklenica.hr/> (6.9.2023.)
- 78) Turistička zajednica općine Vrsi, <https://www.tz-vrsi.hr/> (6.9.2023.)
- 79) Turistička zajednica područja Novigradsko more, <https://www.tznm.hr/hr/> (6.9.2023.)
- 80) Turistička zajednica Poveljana, <https://visitpoveljana.eu/hr/> (6.9.2023.)